

51082

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
(ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ VE YÖNETİMİ PROGRAMI)
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE VAKIF MÜESSESESİNİN SOSYO-EKONOMİK
FONKSİYONLARI -(İZMİR İLİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE
DAYANIŞMA VAKIFLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA)**

HAZIRLAYAN
Hüseyin ÇİÇEK

51082

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Sevda DEMİRBİLEK

İZMİR
1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
TASLAVON MERKEZİ

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN Soyadı :ÇİÇEK Adı :HÜSEYİN	Merkezimizce Doldurulacaktır
	Kayıt No:
TEZİN ADI Türkçe :Türkiye’de Vakıf Müessesesinin Sosyo-ekonomik Fonksiyonları-(İzmir İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Üzerine Bir Araştırma) Yabancı Dil :Socie-economic Functions of The Foundation in Turkey-(A Research on Social Charity and Solidarity Foundations Through The City of Izmir)	
TEZİN TÜRÜ Yüksek Lisans Doktora Doçentlik Tıpta Uzmanlık Sanatta Yeterlik ☒ ☐ ☐ ☐ ☐	
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi Fakülte : Enstitü : Sosyal Bilimler Diğer Kuruluşlar: Tarih:	
TEZ YAYINLANMIŞSA Yayınlayan: Basım Yeri: Basım Tarihi: İSBN	
TEZ YÖNETİCİSİNİN Soyadı, Adı:DEMİRBİLEK, Sevda Ünvanı : Yard. Doç. Dr.	

TEZİN SAYFA SAYISI:	
TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE	
TEZİN KONUSU (KONULARI) : 1- Vakıfların Mahiyeti, Tarihi Gelişimi ve Çeşitleri 2- Vakıfların Sosyal ve Ekonomik Fonksiyonları 3- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER : 1- Vakıflar 2- Sosyal Yardım 3- Sosyal Hizmet 4- 5- <u>Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.</u>	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER : (Konunuzla ilgili yabancı indeks,abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız). 1- Foundations 2- Social Charity 3- Social Services 4- 5- <u>Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız</u>	
1- Tezimden Fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümün fotokopisi alınabilir	☐
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.	☒
Yazarın İmzası: 	Tarih: :

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “TÜRKİYE’DE VAKIF MÜSSESESİNİN SOSYO-EKONOMİK FONKSİYONLARI-(İZMİR İLİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../.....

Hüseyin ÇİÇEK

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün ..9../..4../199.6 tarih ve ...6.. sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ..9... maddesine göre Çalışma İlişkileri ve Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Hüseyin Çiçek'in Türkiye'de Vakıf Müessesesinin Sosyo-Ekonomik Fonksiyonları-(İzmir İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Üzerine Bir Araştırma) konulu tezi incelenmiş ve aday 13../11../199.6 tarihinde, saat...15.....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90.....dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarıyla olduğuna oy...birliği... ile karar verildi.

BASKAN

Prof. Dr. Feri DENİZ
ferideniz

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Feri Deniz
Ferideniz

ÜYE

Yar. Doç. Dr. Ayşe EKER
Ayşe Eker

ÖZET

Vakıflar tarih boyunca eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi konularda temel toplumsal ihtiyaçları karşılayan bir müessese olmuştur. Günümüzde de vakıfların bu fonksiyonlarını devam ettirdikleri görülmektedir.

Türkiye’de devletin sosyal güvenlik, sosyal yardım, eğitim ve sağlık hizmetleri alanlarında yetersizliği, çeşitli vakıfların bu alanlarda kurularak faaliyet göstermesi ile giderilmeye çalışılmaktadır. Nitekim, fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşları ile ilgisi olmayan vatandaşlara yardım etmek amacıyla 1986 tarihinde 3294 sayılı yasayla çıkarılan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu doğrultusunda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur.

Bu çalışmada İzmir ili çapında faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının sosyal ve ekonomik fonksiyonları ile bu vakıfların kuruluş amaçlarına uygunluğu incelenmiştir.

ABSTRACT

Along the history foundations have meet basic social needs such as education, health and social security. Today it is seen that foundations have continued this functions.

In Turkey the state have lack of in social security, social charity, education and health services area. This inadequacy has meet to set up with various foundations in this areas. Thus, it is founded Social Charity and Social Solidarity Foundations in parallel to Social Charity and Social Solidarity Encouragement Law which is come into force with the law of number of 3294 in 1986, aim to help poor citizens who are in need of the other people and are not connnected with any social security establishment which is founded with law.

In this research it has examined that the social and economic functions and its suitability to the establishment aims of Social Charity and Social Solidarity Foundations which are into activity through the city of İzmir.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
İÇİNDEKİLER.....	I
ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIF KAVRAMI VE VAKIF MÜESSESESİNİN MAHİYETİ

I. VAKFIN TANIMI VE UNSURLARI	5
A. VAKFIN TANIMI.....	5
B. VAKFIN UNSURLARI.....	6
II. VAKIF MÜESSESESİNİN SOSYAL, İKTİSADİ VE DİNİ MAHİYETİ	8
A. SOSYAL MAHİYETİ.....	8
B. İKTİSADİ MAHİYETİ.....	9
C. DİNİ MAHİYETİ.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

VAKIF MÜESSESESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE VAKIF ÇEŞİTLERİ

I. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE VAKIF MÜESSESESİ	12
A. İSLAMİYETİN DOĞUŞUNDAN SONRAKİ DÖNEMDE VAKIF.....	12
B. SELÇUKLULARDA VAKIF.....	17
C. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE VAKIF.....	18
D. CUMHURİYET DÖNEMİNDE VAKIFLAR.....	20

II. VAKIF ÇEŞİTLERİ.....	23
A. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE VAKIF ÇEŞİTLERİ.....	23
1. Menkul ve Gayrimenkul Oluşu Bakımından Vakıflar.....	24
a. Menkul (Taşınır) Oluşu Bakımından Vakıflar.....	24
b. Gayrimenkul (Taşınmaz) Oluşu Bakımından Vakıflar.....	24
2. Mahiyeti Bakımından Vakıflar.....	25
a. Hayri (Aynile İntifa Olunan) Vakıflar.....	25
b. Geliriyle İntifa Olunan (Kazanç Sağlayan, Akar) Vakıflar.....	26
c. Zürrî (Evlâtlık) Vakıflar.....	27
d. Avârız Vakıfları.....	28
3. Mülkiyeti Bakımından Vakıflar.....	30
a. Sahih Vakıflar.....	30
b. İrsadi Vakıflar.....	31
4. İdaresi Bakımından Vakıflar.....	32
a. Mazbut Vakıflar.....	32
b. Mazbut Olmayan Vakıflar.....	33
5. Kiraya Verilmesi Bakımından Vakıflar.....	34
a. İcare-i Vahideli Vakıflar.....	35
b. İcare-i Vahide-i Kadimeli Vakıflar.....	35
c. Mukataalı Vakıflar.....	36
d. İcareteynli Vakıflar.....	36
B. CUMHURİYET DÖNEMİNDE VAKIF ÇEŞİTLERİ.....	37
1. Mazbut Vakıflar.....	38
2. Mülhak Vakıflar.....	38
3. Aile Vakıfları.....	38
4. Diyani Vakıflar.....	40
5. Sosyal Sigorta Vakıfları.....	41
6. İstihdam Edilenlere ve İşçilere Yardım Vakıfları.....	42
7. Yükseköğretim Vakıfları.....	46
8. Kamuya Yararlı Vakıflar.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKIF MÜESSESESİNİN SOSYAL VE EKONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. VAKIF MÜESSESESİNİN SOSYAL FONKSİYONLARI.....	49
A. VAKIFLARIN SOSYAL DAYANIŞMA FONKSİYONLARI.....	49
B. VAKIFLARIN SOSYAL YARDIM VE SOSYAL GÜVENLİK FONKSİYONLARI.....	52
1. Sosyal Yardım Fonksiyonu	53
2. Sosyal Güvenlik Fonksiyonu	54
C. EĞİTİM HİZMETLERİ.....	59
D. SAĞLIK HİZMETLERİ.....	60
E. ŞEHİRCİLİK VE BELEDİYE HİZMETLERİ.....	62

II. VAKIFLARIN EKONOMİK FONKSİYONLARI.....	63
A. VAKIFLARIN İSTİHDAMI ARTTIRICI FONKSİYONLARI.....	69
B. VAKIFLARIN GELİR-SERVET DAĞILIMINA İLİŞKİN FONKSİYONLARI.....	70
1. Orta Çağ'da Gelir-Servet Dağılımı ve Vakıfların Fonksiyonları.....	70
2. Vakıflar Gelir ve Serveti Birlikte Etkiler.....	71
3. Mütevelli Tayininin Gelir Dağılımını Etkileme Fonksiyonları.....	73
4. Vakfın Özel Mülkiyet Kategorisi Oluşturma Fonksiyonu.....	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARI

I. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ HUKUKİ VE İDARİ YAPISI.....	77
A. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ OLUŞUM AMAÇLARI VE HUKUKİ DAYANAKLARI.....	78
1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Tanımı.....	78
2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Hukuki Mahiyeti.....	79
3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Amacı	80
4. Hukuki Ehliyetleri.....	82
a. Medeni Haklardan Yararlanma Ehliyeti.....	82
b. Medeni Hakları Kullanma Ehliyeti.....	82
B. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ İDARİ YAPISI..	83
1. Vakfın Organları.....	83
a. Vakıf Başkanı.....	84
b. Mütevelli Heyeti.....	84
2. Vakıf Organlarının Görevleri.....	85
a. Vakıf Başkanının Görevleri.....	85
b. Mütevelli Heyetinin Görevleri.....	85
c. Mütevelli Heyetinin Çalışma Esasları.....	86
II. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ SOSYO- EKONOMİK FONKSİYONLARI	88
A. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARINDAN YARARLANACAK KİŞİLER, SAĞLANAN YARDIMLAR VE BUNLARDAN YARARLANMA ŞARTLARI	88
1. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarıyla Herhangi Bir İlginin Olmaması	89
2. Muhtaç Durumda Olmak ve Sosyal Teşvike İhtiyaç Duymak.....	90
3. Türkiye'de İkamet Ediyor Olmak.....	91
4. Sağlanan Yardımlar.....	91
a. Sürekli Yardım.....	92
b. Ayni Yardım.....	92

c. Geçici Yardım.....	92
d. İş Kurma Yardımı.....	92
e. Diğer Yardımlar.....	93
III. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ MALİ YAPISI	93
A. FONUN ÇALIŞMA USÛL VE ESASLARI.....	93
B. FONUN GELİRLERİ VE DAĞITIM ESASLARI.....	94
1. Fonun Gelirleri	94
2. Fonun Gelirlerinin Dağıtım Esasları.....	95
C. VAKFIN GELİRLERİ.....	96
IV. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ DENETİMİ VE SONA ERME HALLERİ	96
A. DENETLENMESİ.....	96
B. İNFİSAH VE TASFİYESİ.....	97

BEŞİNCİ BÖLÜM

İZMİR İLİNDEKİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ SOSYO-EKONOMİK FONKSİYONLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

I. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN TEMEL BULGULAR.....	98
A. ARAŞTIRMANIN AMACI	98
B. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI.....	99
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	99
II. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	100
A. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARINDA ÇALIŞANLARA İLİŞKİN ÖZELLİKLER.....	100
B. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ YAPTIKLARI YARDIMLAR	106
C. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ HİZMET ALANLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	113
D. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ FİNANSAL KAYNAKLARI VE KARŞILAŞTIĞI SORUNLARLA İLGİLİ BULGULAR.....	124
SONUÇ.....	130
KAYNAKLAR.....	135
EK 1 SORU FORMU.....	143
EK 2 YARDIM İSTEK FORMU.....	148

ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
ŞEKİL 1 : Görüşmecilerin Görev Türleri.....	101
ŞEKİL 2 : Görüşmecilerin Hizmet Süreleri.....	102
ŞEKİL 3 : Çalışan Personel Sayısının Yeterliliği.....	105
ŞEKİL 4 : Vakıf Binasının Mülkiyeti.....	106
ŞEKİL 5 : Vakıfların Parasal Gelirlerinin Yeterliliği.....	126
GRAFİK 1: Vakıfların Yapmış Oldukları Nakdi Yardımların Önem Sırası.....	107
GRAFİK 2: Vakıfların Yapmış Oldukları Ayni Yardımların Önem Sırası.....	110
GRAFİK 3: Vakıflardan Önem Derecesine Göre En Çok Yardım Talep Edilen Konular.....	114
GRAFİK 4: Vakıfların En Çok Hizmet Sunduğu Gruplar.....	116
GRAFİK 5: Vakıflardan Yardım Talep Eden Kişiler Hakkındaki İncelemelerin Önem Derecesine Göre Kimler Aracılığıyla Yapıldığı.....	118
GRAFİK 6: Vakıfların Önem Derecesine Göre Finansal Kaynakları.....	125
GRAFİK 7: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Önem Derecesine Göre Karşılaştığı Sorunlar.....	128

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
TABLO 1: Görüşmecilerin Görev Türleri.....	101
TABLO 2 : Görüşmecilerin Hizmet Süreleri.....	102
TABLO 3 : 1990-1994 Yılları İtibariyle İzmir İlindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında Çalışan Personel Sayısı.....	103
TABLO 4 : Çalışan Personel Sayısının Yeterliliği.....	104
TABLO 5 : Vakıf Binasının Mülkiyeti.....	105
TABLO 6 : 1990-1994 Yılları İtibariyle İzmir İlindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınının Yapmış Oldukları Ayni ve Nakdi Yardımların Tutarı.....	112
TABLO 7 : 1990-1994 Yılları İtibariyle Başvuruda Bulunan (Yardım Talebinde) Kişilerin Sayısı.....	120
TABLO 8 : 1990-1994 Yılları İtibariyle Yardım Alan Kişi Sayısı.....	122
TABLO 9 : 1990-1994 Yılları İtibariyle Vakıflara Toplam Başvuru Sayısı ve Toplam Yardım Alanların Sayısı.....	123
TABLO 10: Vakıfların Parasal Gelirlerinin Yeterliliği.....	126

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bkz.	: Bakınız
MK	: Medeni Kanun
RG	: Resmi Gazete
s	: Sayfa
Sa	: Sayı
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYDTK	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu
SYDTFY	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yönetmeliği
SYDVRS	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Resmi Senedi

GİRİŞ

Sosyal güvenliğe duyulan ihtiyaç insanlık tarihiyle birlikte doğmuştur. Bu nedenle birey, insanlık tarihinin her döneminde, kendisini yoksulluğa iten ve geleceğini tehdit eden olaylardan korunma duygu ve çabası içinde olmuştur. Bu bağlamda, yaşadığı dönemin ekonomik ve sosyal ortamı ile dini inançlarına uygun olarak, sosyal güvenliğe olan ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.

Sosyal güvenlik, “kişileri, gelirleri ne olursa olsun belli sayıdaki tehlikelere karşı garanti etme görevine sahip kurum veya kurumlar bütünü” olarak tanımlanabildiği gibi, daha genel olarak “kişilerin ekonomik güvencelerini sağlayan önlemler bütünüdür”¹ şeklinde de ifade edilebilir. Sosyal güvenliğin sağlanmasında başlıca üç yöntem söz konusudur. Bunlar sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet yöntemleridir². Sosyal sigortalar ilgilinin maddi kaynaklarıyla işlerken, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde ilgilinin bir katkısı aranmaz. Bu nedenle, sosyal sigortalara primli, diğerlerine primsiz sosyal güvenlik yöntemleri denilmektedir³.

Sosyal güvenliğin sağlanmasında uygulanmış yöntemlerin en eskisi olan sosyal yardımlar, muhtaç durumda olanlar için sosyal güvenlikle son ağ, mevcut sosyal güvence sisteminin açık yönlerini kapatıcı bir

¹ Kenan TUNÇOMAĞ, *Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar*, 2.Baskı, İstanbul, 1982, s.41.

² Sait DİLİK, *Sosyal Güvenlik*, Ankara, 1991, s.51.

³ Talat CANBOLAT, “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun Uygulanması”, *Çimento İşveren Dergisi*, C.7. Sa:1, Ocak 1993, s.3-4.

tedbir olarak nitelenmektedir. Sosyal yardımlar devlet bütçesinden diğer bir ifadeyle, vergilerle finanse edilirler¹. Maddi karakterli özelliği ile bilinen sosyal yardımlar günümüzde, kamusal örgütlerce ya da çeşitli yardım kurumları ve özellikle vakıflar gibi yarı kamusal veya özel kuruluşlarca muhtaçlara yapılmaktadır. Muhtaçlığı kendisinin ve bakmak zorunda olduğu kişilerin, yerel ölçülere göre geçimini, kendi kaynaklarıyla hiç ya da yeterli derecede sağlayamama ve geçim kaynaklarını başka bir taraftan, özellikle (nafaka ödeme yükümü taşıyan) akrabalarından elde edememe durumu olarak tanımlamak mümkündür². Ayrıca muhtaçlık kavramı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliğinin 4. maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır: “kendisini, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını bulunduğu mahallin hayat şartlarına göre asgari seviyede geçindirmeye yetecek geliri, malı veya kazancı bulunmama halidir”. Bu ifade doktrinde yapılan muhtaçlık tanımına nazaran tek eksiklik, ilgilinin nafaka isteyebileceği bir yakınının bulunmaması durumundan bahsedilmemesidir³.

Sosyal hizmetler ise, “toplumun, kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen ya da bedenlen veya ruhen bir eksikliğe uğrayan bireylerine, ülkenin genel şartları çerçevesinde insana yaraşır, çevreleri ile uyumlu bir hayat sürdürebilmeleri için maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik, devlet ve özel kuruluşlar tarafından sağlanan hizmetlerdir”⁴. Sosyal hizmetler devlet bütçesinden finanse edilir ve muhtaç durumda bulunan kişilere yöneliktir. Sosyal hizmet ve sosyal yardım yöntemlerinin aralarındaki en

¹ Ali Nazım SÖZER, *Türkiye’de Sosyal Hukuk*, Ankara, 1994, s.30.

² Sait DİLİK, “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu”, *Çimento İşveren Dergisi*, C.1, Sa:2, Mart 1987, s.11-12.

³ Bkz., SÖZER, a.g.e., s.89.

⁴ A.Can TUNCAY, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, 4.Bası, İstanbul, 1988, s.55.

önemli farklılık, sunulan edimlerin niteliğindedir. Nitekim, sosyal yardımlar nakdi ağırlıklı iken; sosyal hizmetler hizmet ağırlıklıdır¹.

Görülebileceği üzere, primsiz rejimde sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden yararlananların finansmana katılmaları söz konusu değildir. Finansmanın tümüyle devlet bütçesinden karşılanması esastır. Bu alanda faaliyet gösteren sosyal yardım ve sosyal hizmet kuruluşları çeşitlidir. Bu kuruluşlardan birisi de, 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunuyla düzenlenen ve tüm muhtaçlara yönelik yardımları konu alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'dır.

Toplumda bir arada bulunan insanlar, zeka, çalışma gücü gibi yaşama ve geçim imkanları yönünden aynı derece ve seviyede değildirler. Bir kısmı fakir veya zengin, bir kısmı zayıf ve kuvvetli olduğu gibi, yaşama ve geçim şartları da o denli değişiktir. Günümüzün sosyal devlet anlayışı, bu eşitsizlikleri sosyal yardımlar ile ortadan kaldırmaya, hiç olmazsa hafifletmeye çalışmaktadır. Sosyal devletin vatandaşlarına sunmak zorunda olduğu bu hizmetler, tarih boyunca vakıflar tarafından yerine getirilmiş ve vakıflar devlete büyük ölçüde destek görevi görmüşlerdir.

Vakıflar, tarih boyunca özellikle İslam ülkelerinde önemli yeri olan kurumlardan biridir. Günümüzde devletin ve birçok kamu kurumunun yerine getirmekle yükümlü olduğu birçok kamu hizmetleri, özellikle Osmanlı döneminde, vakıflar tarafından gerçekleştirilmiştir. Meydana getirdikleri eserler ile toplumun gelişmesine ve ülkenin kalkınmasına önemli katkıda bulunan vakıflar, eğitim ve öğretim hizmetleri ile sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri, belediyelere ait birçok hizmetler, esnaf teşkilatlarının ifa ettikleri hizmetleri yüklenmişlerdir.

¹ SÖZER, a.g.e., s.31.

Devletin sosyal güvenlik, sosyal yardım, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi yükümlülüklerini yerine getirmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Herhangi bir sosyal güvenlik kapsamına girmeyen ve muhtaç durumda olan insanların bulunduğu ülkemizde vakıf müessesesi geliştirilerek bunun önüne geçilebilir. Devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu hizmetlerin birçoğunu gerçekleştirebilen vakıf müessesesi ile ilgili çalışmamızı aşağıdaki plan çerçevesinde sürdürmeyi uygun bulduk.

Çalışmanın ilk bölümünde vakıf kavramı ve vakıf müessesesinin mahiyeti üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise, vakıf müessesesinin tarihsel gelişimi ve vakıf  eşitleri incelenecektir.    nc  bölümde vakıf müessesesinin sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmesinde; vakıfların sosyo- ekonomik fonksiyonları incelenecektir. Dördüncü bölümde Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın beşinci bölümünde, İzmir ili ve ilçelerindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nda çalışanlar üzerinde yapılmış olan bir alan araştırmasına yer verilecek ve elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIF KAVRAMI VE VAKIF MÜESSESESİNİN MAHİYETİ

I. VAKFIN TANIMI VE UNSURLARI

A. VAKFIN TANIMI

Arapça bir kelime olan vakıf, bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla ve bazı özel şartlar çerçevesinde bir hayır işine tahsis etmektir. Vakıfla ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bir tanıma göre vakıf, “kişinin taşınır veya taşınmaz mallarını hiçbir dış tesir altında kalmaksızın, sırf kendi rıza ve isteğiyle şahsi mülkiyetinden çıkarıp, hayır ve hasenat gayesiyle yine kendisi tarafından belirtilen şart ve hizmetlerin yerine getirilmesi için ebedi olarak tahsis etmesidir”¹. Diğer bir tanıma göre ise vakıf, “kişilerin kendi malvarlıklarından ayırdıkları bir kısmı, toplumun ihtiyaçlarına tahsis etmesidir”².

Öte yandan, en eski hukuk kurumlarından olan vakıf, “bir malın, sahibi tarafından, kendi isteğiyle, özel-şahsi mülkiyetinden çıkarılıp belli bir amaca ebediyyen tahsis edilmesidir”³ şeklinde tanımlanabileceği gibi,

¹ Son On Yılda(1980-1990) Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.27.

² Ruşen BALTA, Yeni Vakıflar El Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1986, s.8.

³ Avni AKYOL, “Vakıflarda Dernekleşme”, İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1984, s.23.

daha geniş bir kapsamda da ele alınabilir. Buna göre vakıf, “bir takım hayır, iyilik ve yardımsever kimselerin sahip oldukları taşınır veya taşınmaz bir çok varlıklarını özel mülkiyetlerinden çıkarıp Allah’ın rızası doğrultusunda insanların hizmetine terk ve tahsis etmeleriyle meydana gelip gelişen bir kurumdur”¹. Fıkıh kitaplarında ise, menfaati ibadullaha (yararı insana) ait olmak üzere bir aynı Cenab-ı Hakkın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten mahpus ve memnû kılmak² anlamında tanımlara rastlanılmaktadır.

Yapılan bu tanımlardan sonra Medeni Kanunu’ndaki tanıma bakılacak olursa; vakıf, “başlıbaşına mevcudiyeti haiz olmak üzere, bir malın belli bir gayeye tahsisidir” şeklinde tanımlanmış bulunmaktadır (md.73/1).

B. VAKFIN UNSURLARI

Vakfın unsurlarını sırasıyla amaç, vasıta, işletme, insangücü ve vakfeden şeklinde ayrı ayrı ele alıp incelemek mümkündür³:

a) **Amaç:** Vakıflar belirli amaçlarla kurulur. Bu amacın mahiyeti ile vakıf arasında önemli bir ilişki vardır. Millete ve dine yararlı her faaliyet aynı amaca bağlanabilir. Vakfın hayır yapma amacıyla kurulması esasa ait bir şarttır. Buna “kurbet” denir. Amacın dini olması vakfın

¹ İbrahim ATEŞ, *Vakıf ve Çocuk*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1987, s.5.

² Aydın TUNCAY, *Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İncelemeler ve Sorunlar*, Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları: 1, İstanbul, 1984, s.18.

³ Turan YAZGAN, “Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Prof. Dr. Mehmet ERÖZ’e Armağan, 48, Haziran, 1987, s.144-148.

oluşumu için şart değildir. Amaç mutlaka meşru olmalı ve kanunlara, örf ve adetlere ve genel ahlâka aykırılık taşımamalıdır.

b) Vasıta: Bir vakfın meydana gelmesindeki ikinci unsur vasıtaadır. Vasıta maddi bir kaynaktır. Amacı gerçekleştirmek için yoğun olarak yapılmış bulunan bu yatırımlar örneğin bir medrese, bir cami, bir sebil, bir kervansaray, bir hastane olabilir.

c) İşletme: Bir vakfın oluşumunda önemli bir diğer unsur ise işletmedir. Vakfın amacı yönünde hizmetlerini sürdürebilmeleri devamlı bir gelire ihtiyaç göstermesine neden olur. Bu geliri sağlayan bir işletmeye sahip olmayan vakıf canlılık kazanamaz.

d) İnsangücü: Eski hukukumuzda “mütevelli” olarak adlandırılan insangücü unsuru daimilik kazandırılarak belirlenir. Mütevelli, tevliyet ile belirleneceği gibi, çeşitli ünvan ve görevlerle de belirlenir.

e) Vakfeden: Vakıfta niyeti ve tasarrufu ulvi amaçlı bir insan vardır. Varlığını âdeta bu amaç için biriktirmiştir. Varlığını mirasçıları arasında paylaşılmasına amacının dışında herhangi bir maksatla kullanılmasına imkan vermemektedir. Bu durum bir bakıma gelirin veya varlığın yatay olarak yeniden dağılımına mani olma kararıdır. Burada, gelirin veya varlığın dikey olarak yeniden dağılıma imkan verecek bir statüye kavuşması ve ferdin iradesinin bu yönde ebediyyen geçerli olması önem taşımaktadır. Varlığın vakfedildikten sonraki statüsü, devletleştirmeye veya millileştirmeye benzemektedir.

II. VAKIF MÜESSESESİNİN SOSYAL, İKTİSADİ VE DİNİ MAHİYETİ

Belirli bir malın kamu yararına daimi bir şekilde tahsis edilmesi şeklinde ifade edilebilen vakıf, çok yönlü ve sağladığı yararlar bakımından geniş kapsamlı bir kurum olduğundan, mahiyetini de çeşitli yönlerden incelemek gerekir. Buna göre, vakfın mahiyetini sırasıyla toplumsal, iktisadi ve dini yönden incelemek yerinde olacaktır.

A. SOSYAL MAHİYETİ

Vakıf, devletin gerçekleştirmekte yetersiz kaldığı birtakım kamu hizmetlerine bireylerin iradesiyle doğrudan yardımı içeren bir mahiyet arz etmektedir. Vakıf, muhtaç ve yoksullara yardımda bulunmak, iktisadi ve mali güçlerini desteklemek ve sonuç olarak onların toplumsal problemlerine çözüm bulmak yönüyle özel bir mahiyet arz eder. İnsanları samimi ve cömert, toplumsal ve iktisadi yardımlaşma duygusu gelişmiş ülkelerde, yoksulluk ve bunun doğurduğu toplumsal yıkıntılar olmaz veya hiç değilse önemli bir oranda azalır¹.

Ayrıca, çok sayıda vakıfların bulunduğu ve fonksiyonlarını yerine getirebildiği ortamlarda, çeşitli kamu hizmetleri, bu müessese ile desteklenecek olursa devlet de o ölçüde bütçeden tasarruf fırsatı bulabilecektir. Böylece, devletin yerine getirmede yetersiz kaldığı sağlık, eğitim gibi kamu hizmetleri daha kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmiş olacaktır.

¹ Şakir BERKİ, "Vakfın Mahiyeti", *Vakıflar Dergisi*, Sa:VIII, Ankara, 1969, s.2.

Toplum hayatında, insanlar gerek bedeni ve mali güçleri yönünden gerekse fikri kapasiteleri yönünden birbirlerinden farklıdırlar. Zayıflar olduğu gibi kuvvetlilerde bulunmaktadır. Toplumsal düzen ve barışın sağlanması, sosyal refahın artması için bu iki tabaka arasında boşluk kalmaması, sosyal dengenin korunması gerekir. Bu tabakalar arasında yardımlaşmayı sağlayan en önemli faktör, karşılıklı yardımlaşmadır. Vakıf, bu yardımlaşma esasına dayanan bir kurumdur¹.

Bugünün sosyal devlet anlayışına göre, devletin kamu hizmetleri büyük ölçüde artmış ve çeşitlenmiştir. Vakıf müessesesi devletin sınırlı ölçüde başarabildiği veya hiç giremediği kamu hizmetlerine fertlerin iradesiyle doğrudan doğruya yardımı amaç edinen bir müessesedir. Vakıf müessesesinin çok önemli faydaları ve sosyal yönü sebebiyle, ilk ortaya çıkmasından günümüze kadar hukukçular halkı vakıf yapmak ve mallarını kamuya ve bunun sonucu devlet gücüne yardımcı olmalarını teşvik etmek için çalışmışlardır².

B. İKTİSADİ MAHİYETİ

Vakıf müessesesinin özelliklerinden biri de, ekonomik bir mahiyet taşımasıdır. Bu açıdan bakılıp değerlendirildiği zaman vakıfların, küçümsenemeyecek bir hizmeti yerine getirdikleri görülecektir.

Vakıf, gelir getiren bir kurum olmasının yanında, servetlerin atıl ve verimsiz kalmalarına, çağdaş ekonomi ve ticaretin gereği olarak izin vermeyip, işletilmesi gibi girişimciliği esas alan bir kurumdur. Bu yolla

¹ Ahmet AKGÜNDÜZ, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.1.

² Ülker GÜZEL, *Türkiye’de Vakıflar ve Vergi Muafiyeti Uygulaması*, Ankara, 1977, s.7-8.

vakıflar, mal ve servetin, kamu yararına uygun bir şekilde kullanılmasına yardımcı olmaktadır.

İktisadi yönden vakfın diğer bir özelliği, iktisadi ve mali yardımlaşmada devamlılık ve verimlilik sağlayan bir mahiyet taşımasıdır. Buna göre, fertler ihtiyaçtan fazla olan servetlerini yardım amacı ile tasarruf etmektedirler. Bu özelliği ile vakıf fertleri tasarrufa teşvik etmektedir. Bu tasarrufun kamu hizmeti lehine döner sermaye tesis ettiğini de kabul etmek gerekir. Çünkü, vakıfta devamlılığı sağlamak için her vakfeden, vakfa tahsis ettiği malın işletilmesini şart koşmakta ve bunun için bir müteveli heyet tayin etmektedir¹.

Toplumda, bireylerin maddi sıkıntılarını ortadan kaldırmaya çalışan vakıfların, toplum bünyesinin gerektirdiği yeni kurumların kurulmasında da hizmet gördüklerine şahit olunmaktadır. Nitekim bu amaçla kurulan hanlar, çarşılar vs. gibi ticaret merkezleri bunların örneklerini teşkil etmektedir².

C. DİNİ MAHİYETİ

Herkes tarafından bilindiği üzere, vakıfların dini yönü diğer özelliklerine nazaran ağır basmaktadır. Vakıf, Kur'an-ı Kerim'deki sadaka ile ilgili ayetten ilham alınarak, Peygamber tarafından çok önem verilen, münferit değil toplu, bireye değil topluma yapılan bir sadaka, bir bağışdır ki, mecburiyet içermez. İslamiyette de aynen bugünkü modern hukukda olduğu gibi, vakıf yapmak isteğe bağlıdır. Ancak, Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'deki "Ey mü'minler Allah'a ve Resülüne itaat ediniz, amellerinizi iptal etmeyiniz" anlamındaki ayetin hakkını vererek, vakıf yapmada Hz.Peygamberin sünnetine de uyarak vakfı adeta

¹ GÜZEL, a.g.e., s.12.

² Ziya KAZICI, İslami ve Sosyal Açından Vakıflar, İstanbul, 1985, s.85.

din ahlâkı bakımından örfü adet haline getirmişlerdir. Yoksa islam hukukunda malların veya servetin bir kısmının mutlaka vakfedilmesi şeklinde bir zorunluluk yoktur. Ama arzu edilirse, bir kimse bütün mallarını vakfedebilir¹.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, İslamiyette en büyük hayırlardan biri de, ihtiyaç içinde bulunanlara mali yardımda bulunmaktır. Nitekim, pek çok kimsenin başkasına yardımda bulunduğunu da söylemeye gerek yoktur. İmkani olan her müslüman, başkalarına yardımda bulunmak suretiyle, Allah katında daha yüksek dereceye ulaşmak ister. Bu yardımların bazan sadaka, bazan da vakıf şeklinde olacağını söylemek mümkündür. Vakıflar, sadece sıkıntı içinde bulunan fakirlere yardım, yol, cami, köprü, tekke vs. gibi hayra sebep olan kurumları yapmakla kalmamış aynı zamanda gayr-ı müslimlerin, doğru yolu bulup müslüman olmalarına, müslüman olanlarada çeşitli imkanlar hazırlamaya varıncaya kadar her sahada hizmet görmektedirler. Nitekim Şemsettin Altun-Aba'nın vakfiyesinden öğrenildiğine göre vakıf Altun-Aba, Hıristiyan, Yahudi ve Mecusi'lerden yerli veya yabancı her kim batıl olan dinini bırakır ve müslüman olursa; Konya'nın dışında Meydani mahallesinde, Yeni Bahçe'de bulunan ve 18 odası bulunan hanın gelirinden beşte birini bu muhtedilerin yemek, elbise ve ayakkabı ihtiyaçlarını görmek, sünnet edilmelerini ve namaz kılmak kadar Kur'an okumalarını sağlamak için kullanılmak üzere vakfetmiş bulunmaktadır².

¹ BERKİ, a.g.m., s.4.

² Bkz., KAZICI, a.g.e., s.83.

İKİNCİ BÖLÜM

VAKIF MÜESSESESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE VAKIF ÇEŞİTLERİ

I. TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE VAKIF MÜESSESESİ

Vakıf müessesesinin tarihi gelişimini; İslam Medeniyeti Tarihi'nin genel inkişafı içinde siyasi, ekonomik ve sosyal şartları hep birden gözönünde bulundurarak incelemek gerekir¹. Buna göre, vakıf müessesesinin tarihi gelişimini İslamiyetin doğuşundan sonraki dönemde vakıf, Selçuklularda vakıf, Osmanlı İmparatorluğu döneminde vakıf ve Cumhuriyet döneminde vakıf gibi bölümlere ayırarak incelemek mümkün olacaktır.

A. İSLAMİYETİN DOĞUŞUNDAN SONRAKİ DÖNEMDE VAKIF

İslam fetihlerinin hızlı gelişimi sonucunda İslam toplumu birdenbire büyük bir servet ve refah seviyesine yükselmiş, bir yandan bireylerin hissesine düşen harp ganimetleri, diğer yandan Beytülmal'e yani devlet hazinesine giren ganimetle vergilerden toplanmış muazzam varidatın müslümanlar arasında bölüşümü, büyük kişisel servetleri meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra, İslamiyet'in Hicrî I. asırdaki bu

¹ Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, İstanbul, 1973, s.1.

tarihi gelişimi vakıf müessesesinin meydana gelmesi için gerekli olan iktisadi koşulları hazırlamıştır. Bu dış nedenlere, İslam dininin hayır ve yardımlaşma hakkındaki çok kuvvetli ahlâki kurallarını, uhrevi mükâfât telkinlerini, dini ve hayri kurumlar meydana getirmek için müslüman zenginlerin tabii eğilimleri eklenecek olursa, İslam vakıf müessesesini doğuran nedenlerin çok çeşitli olduğu belirginleşebilmektedir¹.

Kur'an'da, vakıf kelimesine doğrudan doğruya yer verilmemiş olmasına rağmen, vakıflara konu olabilecek hayır, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, sadaka, fakir ve yetimlerin gözetilmesi gibi sosyal içerikli kuralların yer aldığı ve vakıf anlamına gelen ifadenin birçok ayette tekrarlandığı² bilinmektedir. Vakıfları geliştiren ikinci bir dini kural olan hadislerden biri şöyledir: “Ölümünden sonra kendisi için insanın bırakacağı en hayırlı şeyler üçtür. Ölen için dua eden hayırlı bir evlat. mükafâtı ölene erişen cari sadaka ve ölümden sonrada insanların yararlandığı bilgi”. Bunun yanında mescit yapmayı, hayatında ve sıhhatli halinde malından sadaka ayırmayı, su akıtmayı, yolda kalmışları gözetmeyi, yolcular için han ve kervansaray yapmayı öğütleyen ve bu gibi davranışları öven hadisler çoktur. Bunların hepsinde de topluma sağladığı fayda sürekli olan, cari sadakalardan söz edilmektedir ki bu vakıftan başka bir şey değildir³.

Fıkıh ve hadis kitaplarının konuya ilişkin bölümleri ile müstakil olarak “vakıf” hakkında yazılan eserlerde bizzat Hz. Peygamber’inde vakıf yaptığından bahsedilmektedir. Vakıfların yaygınlaşmasında bunun etkisi olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, Fedek hurmalığını ibni sebile (yolculuk için gerekli olan erzak ve parası tükenmiş yolcuya), Medine’de

¹ Nazif ÖZTÜRK, *Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983, s.54.

² Neşet ÇAĞATAY, “İslamda Vakıf Kurumunun Miras Hukukuna Etkisi”, *Vakıflar Dergisi*, Sa:XI, Ankara, 1976, s.1.

³ ÖZTÜRK, a.g.e., s.44-45.

kendisine ait yedi parça hurma bahçesini vakfedip gelirini “havadis-i dehr”e, yani İslamı muhafaza için yapılacak faaliyetlerde, duyulacak ihtiyaçların giderilmesine tahsis etmiştir¹. Hz. Ömer, Medine’deki “semg” adıyla anılan mülkünü Hz. Peygamber’in huzurunda vakfetmek suretiyle vakıf yapan ilk sahabi² olmuştur. Bu vakfın gelirini Allah yolunda savaşan mücahitlere, esaretten kurtulmak isteyen kölelere, yolculara, misafirlere ve muhtaç akrabaya sadaka olarak vermiştir. Hz. Peygamber’in tavsiyesine uyarak vakfettiği bu yerin vakfiyesini Hz. Ömer halifeliği zamanında yazdırmıştır³.

Gerçekten Hz. Peygamber ve halifelerinin kurdukları vakıflardan sonra, sahabiye her konuda olduğu gibi bu konuda da onu takip etmişlerdir. Enes İbn-i Malik, Medine’deki evini, Zübeyr İbn-i Avvam’da evini ve Abdullah İbn-i Ömer’de babasından kendisine miras olarak kalan hissesini vakfetmiştir⁴.

Refah ve servetin artmasıyla paralel olarak Emevi Hükümdarları zamanında vakıf müessesesi genişlemiştir. Zengin müslümanlar tarafından vakıflar kurulmaya başlanmış ve bu dönemde vakıflar büyük ölçüde yaygınlaşmıştır. Emevi Halifelerinden Velid b. Abdülmelik, başkent Şam’da yaptırılan “Ümeyye Camii” ne ilk defa köy ve mezarlar tahsis etmiş, bu tahsis edilen malların idaresi için Caminin inşasında bina emini olarak Vakid’ül Kureyşi nazır olarak tayin edilmiştir⁵.

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.45.

² Sahabi: Sözlük anlamı “sahip çıkanlar” demektir. Hazret-i Muhammed sağ iken kendisini görüp, inanan kimseye sahabi denilmektedir. Abdullah YEĞİN, *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*, İstanbul, 1983, s.599.

³ Ali Himmet BERKİ, *Vakıflar C.I*, İstanbul, 1946, s.4.

⁴ Mehmet ŞEKER, *İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.146.

⁵ KAZICI, a.g.e., s.54.

Emevilerden sonra Abbasiler devrinde ise vakıf müessesesinin hukuki esasları üzerinde durulmuştur. Ebu Yusuf tarafından vakıf kurumunun hukuki mahiyeti, zamanın temayül ve ihtiyaclarına uygun olarak ele alınmış, kurulan sistemle, yalnız hanefi fıkhına tabi memleketlerde değil, aynı zamanda diğer mezheplerin hakim olduğu çevrelerde de asırlar boyunca uygulanmıştır. Böylece, Abbasiler devrinde hukuki temelleri oluşturulan vakıf müessesesi, İslam dünyasının her köşesine hızlı bir şekilde yayılmıştır. İslam toplumunun siyasi ve iktisadi gelişimine paralel olarak bu çoğalmayı, Maveraünnehir'den Atlantik kıyılarına kadar her tarafta görmek mümkündür. Mescitler, türbeler, ribatlar, kervansaraylar, tekkeler, medreseler ve mektepler, köprüler, sulama kanalları, su yolları, hastaneler, imaretler gibi birçok dini-hayri tesisler hep vakıf usulüyle meydana getirilmiştir. Abbasi devletinde vakıflar o derece önemli bir kurum haline geldi ki bunlar için vakıflar nezareti adı altında bütün vakıfları kontrol eden, onların bir düzene girmesini sağlayan teşkilatlar kuruldu¹.

Moğol Prenslerinin İslamiyeti kabullerinden sonra, vakıfların geliştikleri görülmektedir. Nitekim, Moğolların hayatında esaslı bir değişiklik yapmaya çalışmış olan Gazan Han, Tebriz yakınındaki Şenebi Tebriz denilen mevkide kendisi için bir türbe ile mescit, Şafii ve Hanefii medreseleri, Hankah, Dârüsiyyâde, Rasathane, Daruşşifa, Kütüphane ve kanunları içeren defterlerin korunmasına yarayan Beytül-Kanun, Beytül-Mütevelli, Havuzhane, Çeşme ve Hamam gibi ilmi ve sosyal kurumlar yapmış ve bunların korunması için zengin vakıflar kurmuştur. Halk için büyük bir örnek olan hükümdarların bazı davranış ve hareketleri, onu da böyle bir davranışta bulunmaya sevkeder. Onun için, hükümdarların yaptığı bu kadar vakfı gören halk da, aynı şekilde vakıf yapmak isteyecektir. Bunun için İslam dünyasında pek çok kimse, sultanların vakıflarına bakarak yeni yeni vakıflar kurmuştur. Ayrıca, bu işte bir de

¹ KAZICI, a.g.e., s.54.

sevap ve Allah'ın rızasını kazanma gibi, dini bir saik da varsa, bu onlar için daha fazla bir teşvik sebebi olacaktır. Nitekim, Gazan Han'dan sonra, yine Moğollardan Hüdabende ve Ebu Said gibi müslüman hükümdarlar ile zengin Moğol beyleri muazzam vakıflar kurmuşlar, onların idaresi içinde büyük arazi ve emlak tahsis etmişlerdir¹. Onları takiben Celayirler, Timuriler, Akkoyunlular, Safferiler, Şeybaniler gibi Moğol ve Türk sülaleleri zamanında vakfın gelişmesi devam etmiştir².

Görüleceği üzere vakıf, Endülüs'ten Endonezya'ya, Orta Asya'dan Güney Afrika'ya kadar uzanan geniş İslam coğrafyasında, Hicri III. asırdan itibaren buralarda yaşayan toplumlarda sosyal, siyasi ve iktisadi yapılarına kök salmış, adeta bu dünya ile özdeşleşmiş önemli bir sosyal müessesedir. Endülüs'te vakıf mülklerin gelirleri sosyal hizmetler için harcanmak üzere, devlet hazinesinden tamamen ayrı, Kadı'nın idaresindeki özel bir hazinede toplanırdı. Bu hazinede o kadar büyük meblağlar birikiyordu ki, savaş vb. hallerinde devlet hazinesinin yetersiz kaldığı durumlarda bu hazineden devlete yardım edilirdi³. Vakıflara ait hastanelerde zengin yada fakir ayrımı yapılmaksızın herkes ücretsiz olarak muayene ve tedavi olunmaktaydı. Tıbbi tedavileri karşılığı, hastalar bir dirhem masraf yapmadıkları gibi yatma, yiyecek ve ilaçlarda tamamen bedavaydı. Ayrıca gerekli hallerde, hastalar taburcu edilirken kendilerine bir takım elbise ile bir aylık geçimini sağlayacak para yardımı da yapılıyordu⁴.

İbni Haldun'un. XIV. yüzyılda vakıfların Mısır'da ilmin ve medeniyetin gelişmesinde ne kadar önemli bir rol oynadığını ifade eden değerlendirmesi şu şekildedir: Emirler, açtıkları medreseler, zaviye ve ribatların (imarethanelerin) giderlerini karşılayabilmek için gelir getiren

¹ KAZICI, a.g.e., s.55-56.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.56.

³ Bahaeddin YEDİYILDIZ, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1982, s.161-168.

⁴ İ. Erol KOZAK, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, İstanbul, 1985, s.18.

servetlerini bunlara vakfetmişlerdir. Böylece, vakıf serveti ve gelirleri artarak yüksek tutarlara ulaşmıştır. Vakıf gelirlerinin yüksek olması bilim ve öğretmenliğe ilgiyi arttırmış, böylece bilim adamı ve öğretmenlerin sayısı yükselmiştir. Öğretim ve eğitim için Irak'tan Mağrip'ten halk Mısır'a akın etmeye başlamıştır¹.

B. SELÇUKLULARDA VAKIF

Abbasiler devrinde, İslam camiasının çeşitli siyasi parçalara ayrılması ve Büyük Selçuklu Devletinin kurulmasıyla Doğu İslam ülkelerinin, bu devletin egemenliği altına girmesi vakıf kurumlarındaki gelişimi hızlandırmıştır. Selçuklu devletinin "Fatımi-şii" hareketine karşı takip ettiği sünnilik siyaseti, devletin her tarafında yeniden bir çok dini kurumun meydana gelmesine ve özellikle bir çok medresenin açılmasına neden olmuştur. XI. ve XII. asırlarda, tasavvufi tarikatların, düzenli bir sosyal kuruluş niteliğini alan tekke ve zaviyelerin, birdenbire çoğalması yanında, devletin meydana getirdiği bir yığın dini ve hayri kurumlar, vakıf sermayesinin müthiş bir oranda artmasına yol açmıştır².

Ayrıca bu dönemde vakıflar eğitim, sağlık ve diğer sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Vakıflar sayesinde her şehir ve kasabada hastane açılmış ve halka ücretsiz sağlık hizmeti götürülmüştür. Öte yandan Selçuklular'da bayındırlık hizmetleri, sanat ve mimarlığın ileri gitmesinde de vakıfların önemli rolleri olmuştur. Vakıf eserlerin çoğalması, mimar, usta, tezyinatçı gibi birçok sanatkârın istihdamına imkan vermiştir. Selçuklular'ın ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında vakıfların önemi büyük olduğundan, çok

¹ KOZAK, a.g.e., s.19.

² KAZICI, a.g.e., s.54.

sayıdaki vakıfların idaresinin düzenli bir şekilde yürümesini sağlamak için bir vakıflar bakanlığı kurulması yoluna da gidilmiştir¹.

Büyük bir mali güce sahip olan Selçuklu hükümdarları, Prensleri, devlet adamları, büyük vakıflar kurulmasında birbirleriyle yarış içinde olmuşlardır. İmparatorluk yıkıldıktan sonra onun varisi olan çeşitli sülaleler, maddi güçleri oranında, vakıf faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Harzemşâhlar, Atabekler, Eyyübiler, Mısır-Suriye Memluk İmparatorluğu, Anadolu Selçukluları egemen oldukları topraklarda vakıfları büyük ölçüde geliştirmişlerdir².

C. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE VAKIF

Osmanlı İmparatorluğunun tarih ve teşkilatları kendinden önceki devletlerden ayrı düşünülemez. Çünkü Osmanlılar, kendilerinden önce Anadolu'ya gelip yerleşmiş bulunan devletlerin yaşayış tarzlarını, ahlâk, iktisat, örf, adet ve diğer özelliklerini büyük ölçüde benimsemişlerdir. Böylece, Osmanlı Devleti Anadolu Selçuklu Devleti'nin mirası üzerinde ve adeta onun bir devamı olarak kurularak gelişme imkanını bulmuştur. Ayrıca, Selçuklu Devletinin çok zengin teşkilat ve kurumlarından da geniş ölçüde faydalanmıştır.

Osmanlılar daha ilk beylikler döneminde başlayan ve devletin siyasi ve mali gücünün gelişmesine paralel olarak gelişip artan vakıfların, Osmanlılar dönemindeki ilk kurucusu Orhan Gazi olmuştur. Orhan Gazi, İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurmuş, onun idaresi için yeterince gelir getirecek gayrimenkulu de vakfetmiştir. Bu medresede kısa bir süre içinde büyük bilim ve devlet adamları yetişmiştir. Sultan Orhan'ın yaptırdığı bilim ve hâyır kurumları sadece bu medreseden ibaret değildir.

¹ KOZAK. a.g.e., s.19.

² Sait DİLİK. a.g.e., s.36.

Bundan başka Orhan Gazi, Adapazarı'nda halen "Orhan Bey Camii", Kandıra'da "Orhan Camii" adıyla anılan camilerin yanı sıra yine Adapazarı'nda medrese, Bursa'da bir camii, zaviye, misafirhane ve imaret inşaa ederek bunlara vakıflar tahsis etmiştir¹.

Orhan Gazi'den başlayarak Osmanlı Padişahları, Sultanları, Vezirleri, Emirleri ve zengin tebea'nın pekçok vakıf yaptıkları bilinmektedir. Bunlardan Yıldırım Beyazıd, Bursa'da bir dârul-hayr, bir tekke, bir hastane ve iki medrese ile bir camii yaptırmıştır. Bütün bu kurumların ihtiyacını giderebilecek genişlikte vakıfları da tayin etmeyi ihmal etmemiştir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiği sırada ümera, devlet adamı ve askerlere, ganimetten düşen paylarını verdikten sonra, kendi payına düşen emlaktan hiçbirini almayarak tamamını milletin malı olmak üzere vakfetmiştir. Böylece savaşta tahrip olan şehri devletin merkezi olmaya yaraşır hale getirirken bu vakıflardan yararlanmıştır².

Osmanlı sultanları, sadece vakıf yapmakla yetinmemişler, ayrıca başkaları tarafından yapılan vakıflara da yardımda bulunmuşlardır. Nitekim, padişahın maddi yardımları ile yıllık bütçelerini denkleştiren çok sayıda vakıf söz konusudur. Bu yardım, nakdi olduğu gibi bazen aynı olmuştur. Örneğin, Konya'daki Sadreddin Konevi Zaviyesi gibi orta büyüklükteki bir vakıf, XVI. yüzyılın son yıllarında Karaman gelirlerinden yılda 3600 akça verilmiştir. Bunun yanında mal olarak da pirinç ve benzeri yardımlar da yapılmıştır. Osmanlılar döneminde, vakıfların korunup vâkıfın şartlarına göre yönetilmesi kuralına titizlikle dikkat edilmiştir. Bunun için, vakfiyede belirtilen şartların dışına çıkıp, başka türlü idareye çalışan veya hakkı olmadığı halde vakıf mallarından yararlanmaya çalışanlar derhal bundan men edilmişlerdir³.

¹ KAZICI, a.g.e., s.58

² KAZICI, a.g.e., s.59.

³ KAZICI, a.g.e., s.59-60.

Gerçekten Osmanlılar döneminde vakıflar, yaygınlaşarak çok büyük bir gelişim göstermiştir. O kadar ki, batılı bazı sosyal siyasetçiler XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için “Vakıf Cenneti” deyimini kullanmışlardır¹. Osmanlı Devleti’nde, vakıfların çok hızlı bir şekilde artması karşısında tımarlı süvari sayısının azalması durumu ortaya çıkmıştır. Bu da sefer sırasında ihtiyaç duyulan sipahinin zamanla yok olması demek olduğundan, Fatih Sultan Mehmet, asker sıkıntısını gidermek amacıyla birçok vakfı hükümsüz saymak zorunda kalmıştır. Ancak, Fatih Sultan Mehmet’in bir zorunluluk sonucu hükümsüz saydığı bu vakıflar, daha sonra gelenlerce tekrar işler hale getirilmiştir².

Genişledikçe kontrolü güçleşen ve kuruluş amaçlarından saptırılmaya çalışılan vakıflardaki ihmal ve suistimalleri önlemek için, ıslahatçı padişahlar gerekli tedbirleri almaya çalıştılar. Sultan II. Mahmud 1826’da yeniçeri ocağını ortadan kaldırdıktan sonra Evkâf-ı Hümayûn Nezareti’ni kurmuş, bütün vakıfları merkezi bir teşkilata bağlamıştır. Bu duruma göre, devlet mekanizması içinde merkezi bir vakıflar idaresi kurulmuş, bu teşkilat imparatorluğun tasfiyesine kadar sürmüştür³.

D. CUMHURİYET DÖNEMİNDE VAKIFLAR

1920’de TBMM kurulduktan sonra, Anadolu Hükümeti, İstanbul’daki kuruluştan farklı olarak “Meşihat” yani Şeyhülislamlık ve “Evkâf” makamlarını birleştirmiştir. 1921 Anayasası’nın 11. maddesinde her il sınırı içinde evkaf işlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesini “Vilayet

¹ Turan YAZGAN, *Görüşler*, İstanbul, 1977, s.15.

² KAZICI, a.g.e., s.60-61.

³ M. Kamil DÜRÜST, “Vakıflar ve Vakıf Şurası”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl:15, Sayı: 2, Nisan 1986, s.42-43.

Şurası” na bırakmıştır. Milli Mücadele zaferle sonuçlandıktan sonra, artık İstanbul yönetiminin Evkâf Nezareti’de son bulmuştur. Cumhuriyet’in ilanından hemen üç yıl sonra 4 Ekim 1926’da yürürlüğe giren Medeni Kanun ile bu tarihten sonra kurulacak vakıflar “Tesis” adı altında ayrı bir düzenlemeye bağlı kılınmış,¹ böylece artık yeniden kurulacak vakıflar açısından İslam Hukuku ile ilişki kesilmiştir.

Kanun koyucu, Medeni Kanun’un yürürlüğe girmesinden önce oluşturulmuş vakıflarla bundan sonra meydana getirilecek vakıflar arasında bir ayırım yapmış ve Tatbikat Kanunu’nun 8. maddesi ile şu kuralı koymuştur: Kanunu Medeni’nin mer’iyete vaz’ından mukaddem vücuda getirilen evkaf hakkında ayrıca bir Tatbikat Kanunu neşrolunur. Kanunu Medeni’nin mer’iyete vaz’ından sonra vücuda getirilecek tesisler Kanunu Medeni ahkâmına tabidir”. Bu madde hükmü gereğince 1926 yılından önce vücut bulmuş vakıflarla ilgili olarak bir Tatbikat Kanunu hazırlama çalışmalarına başlanmış, bu iş için İsviçre’den M. Hans Leemann yurduмуza davet edilmiştir. Bu bilim adamının tek başına ve komisyonlarla beraber gerekçeli olarak hazırlamış olduğu kanun lâyhaları, Devlet Şurası ve hükümetçe görüşüldükten sonra detaylı bir gerekçeyle 12.6.1932 tarihinde TBMM’ine sunulmuştur. TBMM’de gerekli müzakereler yapıldıktan sonra 5 Haziran 1935 tarih ve 2762 sayılı Tatbikat Kanunu olarak adlandırılan “Vakıflar Kanunu” neşrolunmuştur².

2762 Sayılı Vakıflar Kanunu, devam edegelen tatbikatı gözönünde bulundurarak vakıfları iki kategoride mütalaa etmiştir. Bunlar; Mazbut Vakıflar ile Mülhak Vakıflar’dır. Vakıflar Kanunu’nun 1. maddesine göre Vakıflar Kanunu’ndan önce vücut bulmuş vakıflardan; “bu kanundan önce zabtedilmiş veya idaresi Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne intikal etmiş

¹ Hüseyin HATEMİ, “Cumhuriyetten Sonra Vakıflar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.10, İletişim Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s.2787-2788.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.77-78.

vakıflarla, mütevelliliği bir makama şart edilmiş vakıflar, kanunen veya fiilen hayri bir hizmeti kalmamış olanlar, mütevelliliği vakfedenlerin fûruundan başkasına şart edilmiş bulunanlar, Mazbut Vakıflar arasında mütalâa edilmiş ve bunların Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce idare olunması kabul edilmiştir. Mütevelliliği vakfedenlerin fûruuna şart edilmiş olanlarla cemaatlerce idare olunanlar ve bazı sanat sahiplerine mahsus vakıflara da, Mülhak Vakıflar denilmiş ve bunların mütevelliler veya seçilmiş heyetler tarafından idare edileceği kabul edilmiştir¹.

Vakıflar Kanunu'nun 1. maddesinin son fıkrasına göre "Mütevelliler ve seçilmiş heyetler Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, Genel Müdürlük'de İdare Meclisi'nin kontrolü altındadır".

XIX. yüzyıldan beri giderek artan vakıf aleyhtârlığı, çoğu kez halkın duygularını incitecek yönde olan tasfiye uygulaması, Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük sermaye birikimlerinin olmayışı, yeni hukuk kuralları karşısında duyulan güvensizlik ve çekingenlik duygusu, Cumhuriyet'in ilk kırk yılında kurulan "tesis"lerinde çok sınırlı sayıda kalmasına yol açmıştır². Vakfın manevi atmosferini "tesis" kelimesinde bulamayan toplumumuzun bu hükümlere iltifat etmemesi³ ve benzeri gibi sakıncaları giderebilmek için, Medeni Kanun'da 1967 tarih ve 903 Sayılı Kanun'la bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle Medeni Kanun'un "tesis" adını taşıyan üçüncü bölümü "vakıf" adını almıştır. Bunun yanında 77 A, 80 A, 81 A, 81 B olmak üzere kanuna dört yeni madde eklenmiş, eski maddelerde de bazı değişiklikler yapılmıştır⁴.

¹ Halim Baki KUNTER, "Vakıflarımız", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sa:IV, Ankara, 1966, s.6.

² HATEMİ, a.g.e., s.2792.

³ Ahmet AKGÜNDÜZ, "Vakıf Mevzuatında Zaruri Olarak Tanzimi Gereken Hususlar", VIII. Vakıf Haftası Seminerleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1990, s.36.

⁴ ÖZTÜRK, a.g.e., s.76.

Medeni Kanun'da kullanılmayan “vakıf” kelimesi, tarihin çok eski devirlerinden beri toplumun aşına olduğu, yüzyıllar boyunca kullandığı, benimsediğı, günlük dilde yer almış, doktrinde hala yerini koruyan ve “Tesis” kelimesine nazaran konusunu ve işlevini daha isabetli ifade eden bir kavramdır¹.

903 Sayılı Kanun, kamu yararına kurulan vakıflar için vergi bağışıklığı kuralları koymuş ve bu gibi vakıflarda mahfuz hisse kurallarını da sınırlamıştır. Bu Kanun'dan sonra, vergi muafiyetine, birden fazla kişinin biraraya gelerek vakıf kurabilmesine ve vakıflara da “genel kurul” gibi organlar eklenebilmesine izin verilmesi kurulan vakıfların sayısında büyük bir artışa yol açmıştır. Cumhuriyet'in ilk kırk yılında kurulan vakıf sayısı 50 civarında iken, 1967'den 1973'e kadar 250 yeni vakıf kurulmuş, bu sayı daha sonra giderek çoğalmıştır.

II. VAKIF ÇEŞİTLERİ

Vakıf çeşitlerini değişik şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Burada vakıf çeşitleri; İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir.

A. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE VAKIF ÇEŞİTLERİ

Bu kısımda; menkul ve gayrimenkul oluşu, mahiyeti, mülkiyeti, idaresi ve kiraya verilmesi bakımından vakıf çeşitleri şeklinde değerlendirilecektir.

¹ Ahmet İŞERİ, Türkiye’de Medeni Kanuna Göre Kurulmuş Olan Vakıflar, Ankara, 1968, s.184.

1. Menkul veya Gayrimenkul Oluşu Bakımından Vakıflar

Menkul ve gayrimenkul oluşu bakımından vakıflar, aşağıdaki şekilde incelenebilir.

a. Menkul(Taşınır) Oluşu Bakımından Vakıflar

Sözlük anlamıyla menkul, bir yerden başka bir yere taşınabilen para, kumaş, silah, hayvan gibi malları ifade etmektedir. Vakıf müessesesi süreklilik esasna dayandığından, vakıf yapılacak şeyin akar veya akar hükmünde olması gerekir. Çünkü, süreklilik akarda söz konusudur. Menkulun sürekli vakfı mümkün olmadığından, vakfiyetinin sahip olmaması gerekir ise de, örf ve adete göre caiz görülmüştür. Bir çiftlik vakfedilse, beraberinde traktör, tohum ve içerisinde bulunan hayvanlarında vakfiyeti sahih olur. Arsaya tabi olarak binanın, tarlaya tabi olarak da ağaçların vakfı böyledir. Bunlar gibi herhangi bir gayrimenkule (taşınmaza) dayandırılması mümkün olmayan kitap, para, elbise, silah ve hububat gibi menkullerin vakfolunması, hakkında örf ve adetin mevcut olmasıyla mümkündür. Aksi halde vakfiyeti bilinmeyen menkulun vakfı caiz değildir¹.

b. Gayrimenkul (Taşınmaz) Oluşu Bakımından Vakıflar

Gayrimenkul, başka yere taşınması(nakli) mümkün olmayan tarla, arsa, ev gibi mal ve mülktür. İslam hukukuna göre, vakıfta süreklilik, vakfedilen şeyin gayrimenkul olmasıyla mümkündür. Bu bakımdan mevkufun “akar veya akar hükmünde” olması esas kabul edilmiştir. Tesis

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.80-81.

edilen vakfın sahih olması için mevkufun, vâkıfın mal ve mülkü olması gerekir¹.

İslam hukukuna göre arazi; öşrî, emirî ve haracî olmak üzere kısımlara ayrılır. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'ne göre Osmanlı arazisi beş kısımdır. Bunlardan biri de (3. kısım) Arazi-i Mevkufe'dir. Arazi-i Mevkufe ise, vâkfedilmiş olan arazi anlamında olup, iki kısımdan oluşur. Birincisi, gerçekten Arazi-i Memluke'den iken şeriatın emirlerine uygun bir şekilde vakfolunmuş arazidir. Bu durumdaki arazinin rakabesi ve diğer bütün hukuki durumu tamamıyla vâkıfın şartlarına bağlıdır². Bu türden vakıflar, her yönüyle serbest bir yönetim sistemine sahiptirler. Önceden, vâkıfın şartlarına göre tayin edilmiş bir statü ve kurala bağlanmış olan bu vakıflar, tamamıyla bağımsız bir şekilde hizmet verirler. Bu itibarla devlet ve mahalli idare amirleri, vakfın çalışmasına karışmazlar. Hatta padişahlar bile, vâkıfın şartlarını değiştirmekte kendilerini yetkili görmezler³.

2. Mahiyeti Bakımından Vakıflar

Mahiyeti bakımından vakıflar, aşağıdaki şekilde incelenebilir.

a. Hayri(Aynile İntifa Olunan) Vakıflar

Vakıflardan toplumun yararlanması ya doğrudan doğruya ya da dolaylı bir şekilde gerçekleşir. Doğrudan doğruya (ayniyle intifa) yararlanan vakıf gayrimenkullere, müessesât-ı hayriye; dolaylı şekilde yararlanılana (geliri ile intifa) ise, “musakkafat” veya “müstagalat-ı

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.81.

² KAZICI, a.g.e., s.87.

³ Ömer Lütfü BARKAN, “Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller”, *Vakıflar Dergisi*, Sa:II, Ankara, 1942, s.358.

vakfiye”denir. Müessesât-ı hayriye; vakıf, cami, mektep, kütüphane, medrese, hastane, darülaceze, yol, köprü, çeşme, kuyu, kabristan, misafirhane gibi sosyal devletin görevleri arasında bulunan kurumlardan ibarettir. Sosyal kurumların bir kesiminden zengin, fakir, toplumun tamamı yararlanır. Halkın kullanımına açık bulunan cami, yol, köprü, çeşme, kabristan gibi. Diğer kesiminden ise, sadece toplumdaki yoksullar yararlanır. Aşhanelerde pişirilen yemekler, ilaç ve diğer bütün tıbbi malzemesi vakıftan karşılanan hastaneler, binanın inşası, öğretmen maaşları dahil her türlü giderleri vakıf yolu ile karşılanan okullar bu kesime dahildir. Aracısız toplumun hizmetine sunulan bu sosyal yapılar, bir bakıma vakıfta asıl, gelirinden yararlananlar da bu kurumların yaşaması için gerekli sermayeyi temin eden yardımcı kuruluşlar olmaktadır¹.

b. Geliriyle İntifa Olunan (Kazanç Sağlayan, Akar) Vakıflar

Vakfın kurum olarak özünde taşıdığı süreklilik kavramını ve topluma sunulan hizmetin devamını sağlamak için ihtiyaç duyulan sermaye, vakfın bu kesiminin işletilmesiyle temin edilir. Gelirinden yararlanan, arazi, bağ, bahçe gibi vakıf gayrimenkulleri müstegallat, işhanı, çarşı, ev...vs. gibi bina halindeki akarlara da müsakkafat denilmektedir².

Osmanlı uygulamasında müsakafât grubuna giren vakıf mallarını, içinde oturmak için vakfedilen meskenler ile iktisadi kuruluş niteliğindeki gelir getiren dükkan ve kiraya verilen yerler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. İlk gruba, süknaya meşrut vakıflar da denilmekte ve bunlar menziller, saraylar, yalılar, oda veya hane denilen küçük evlerden oluşur. Bunlar kime vakfedildiyse o kişi vakıf maldan

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.82.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.83.

yararlanacaktır. Söz konusu kişi, vakıf maldan ailesiyle birlikte de yararlanabilir. Bu çeşit müsakafâtın kiraya verilmesi hukuka aykırıdır. İkinci grup müsakafât ise, başta dükkan, atelye ve imalathaneler olmak üzere, tamamen işletilerek gelir elde etmek amacıyla ve istiğlâl-ı meşrute vakıflar da denilen vakıf mallardır. Bunlar, bir çeşit iktisadi kuruluş mahiyetinde olup, Osmanlı devletinde, vakıf kurumlarına düzenli gelir sağlayan değerlerin en önemli kategorisini oluşturmaktadır¹.

c. Zürri (Evlatlık) Vakıflar

İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre, mirasçılara yapılan vakıflar yani zürri vakıflar da miras kaidelerine karşı bir savaş açma manası mevcut değildir. Zira, evlatlık vakıf denilen bu tip vakıflarda İslamın başlangıcından beri izin verilmiştir. Vakıfların bir kısmında malın bütünü veya bir kısmında sadece Allah'a yakınlık ve bir hayır için değil, kendi soyundan gelenlere de bir miktar mal bırakmak veya onların kendilerine miras kalacak malı dağıtmamak için vâkıfın mülkünü kendi soyundan gelenlere tahsis etmesidir. Osmanlı döneminde de rastlanılan bu tip vakıflar, o günün şartlarında aileyi bir arada tutma gibi bir amacı hedef almıştır².

Vakıfların bu türünde, mallardan bir kısmını veya tamamını kendi sağlığında, bir daha geri alınamaz bir şekilde (ebedi olarak), bir hayır ve ibadet işine terk ve tahsisi suretiyle “sürekli bir sadaka” veya “mali bir ibadet” oluşturan ve sadece “Allah'a yaklaşmak(kurbet) kasdı” ile yapılmış olması keyfiyeti ikinci planda kalmaktadır. Nitekim vakfedilen malın gelirinin tamamı veya tamamına yakını vâkıfın evlat ve torunlarına

¹ AKGÜNDÜZ, a.g.e., s.214.

² KAZICI, a.g.e., s.88.

tahsis edilmiştir. Bu tür vakıflarda hayır şartı, ya sembolik yahut da nesebin yokolması halinde sözkonusu olmaktadır¹.

Zürri vakıflar tarih boyunca, en çok eleştiri alan vakıf türünden biri olmuştur. Zürri vakıflar aleyhindeki fikri hareketler, daha çok son asırlara dayanmaktadır. Mısırlı bir gurup hukukçu tarafından ileri sürülen bir görüşe göre; zürri vakıflar doğrudan doğruya hayır amaçlarına tahsis edilmekten daha çok aile mülkünün korunması amacı ile kurulur. Bunun karşısındaki görüşe göre ise, insanın yakınlarına yaptığı sadakalar daha hayırlı ve sevaplıdır².

d. Avâriz Vakıfları

Kelime olarak avâriz, arızanın çoğuludur. Arıza, sel, yangın, hastalık, ölüm, fakr ve zaruret gibi meydana gelmesi istenilmeyen hallerdir. Buna göre, avâriz vakıfları, istenmeyen durumlar ve arzulanmayan sıkıntılara karşı bir tedbir anlamındadır. Gerçekten, avâriz vakıfları geliri bir köy veya mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere tesis edilmiş vakıflardır. Bazı köy, mahalle ve esnaf teşekküllerinde hastalık dolayısıyla iş, güç ve kazançtan aciz kalanların giydirilip, yedirilip, içirilmesine, tedavilerinin sağlanmasına, sermaye bulamayanlara sermaye verilmesine, fakirlerden ölenlerin donatım ve kefenlenmesine, borcunu ödeyememekten mahkum olanların borçlarının ödenmesine, fakir kızların çeyizine, köy ve mahallenin yol, kaldırım, kuyu suları vesaire bu gibi yerlerin tamirlerine sarf olunmak üzere tesis olunan vakıflar bu türdendir³. Bu gibi vakıflar, bir hayır sahibi tarafından tesis edildiği gibi, mahalle veya köyün zenginlerinden para toplamak suretiyle vergilerin ödenmesi için bugünkü yardım sandığı şeklinde de

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.83.

² AKGÜNDÜZ, a.g.e., s.200-203.

³ BERKİ, a.g.e., s.111.

kurulmuştur. Böyle durumlarda halk arasındaki birlik bağları geliştiğinden zenginler kendi köy ve mahallelerinin gelişmesine daha çok yardımda bulunmak, mensup oldukları cemaatin ödemede sıkıntı çektiği sahalarda yardımda bulunma suretiyle böyle bir kurumu geliştirmişlerdir¹.

Avâriz vakıflardan yararlanma konusunda, din ayrılığı dikkate alınmamaktadır. Dolayısıyla Müslüman ve gayri müslüm halk, birlikte oturdukları bir mahalle veya köyün avâriz vakıflarından, şartların oluşması halinde yararlanabilir. Ayrıca, din farkı gözetmeksizin bir sanat erbabının veya belli bir esnaf grubunun , kredi vermek, iflas edenlere yardım etmek, durumu kötüye giden tüccarlara borç para vermek üzere kurdukları bir çeşit tasarruf ve yardımlaşma sandığı niteliğindeki avâriz vakıfları da tesis edilmiştir².

Sosyal dayanışmanın en güzel örneğini sergileyen “avâriz vakıfları” ile bir bakıma bugün köy tüzel kişiliği ve belediyelerin yapmakta olduğu hizmetler yürütülmüştür. Bu özelliği dolayısıyla “avâriz vakıfları”, köy ve belediye kanunlarıyla anılan yerel yönetim kuruluşlarına devredilmişlerdir. Günümüz sosyal devletlerinin, toplumun geleceğini güvence altına alabilmek için kurduğu sosyal güvenlik kurumları, Osmanlı ve diğer İslam ülkelerinde avâriz vakıfları yoluyla devletin katkı ve organizesi olmaksızın gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde bugün devlet kuruluşlarıyla endüstriyel ve sanayi dallarında kurulmuş özel sektör kuruluşlarında tarım kesiminin dışında, kendi işyerlerinde çalışanlar da Bağ-Kur yoluyla sosyal güvenlik kapsamına alınabilmişlerdir. Günümüz sosyal güvenlik kurumlarının, toplumun sadece belirli kesimine ulaştırılabilmiş olması yanında “avâriz vakıflarının” sosyolojik açıdan en küçük yerleşim ünitesi olan köylere

¹ KAZICI, a.g.e., s.89-91.

² AKGÜNDÜZ, a.g.e., s.216-217.

kadar yaygınlaştırılmış olması üzerinde durulması gereken önemli bir hususdur¹.

3. Mülkiyeti Bakımından Vakıflar

Vakıflar mülkiyet bakımından; sahih ve gayri sahih (irsadi) vakıflar olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

a. Sahih Vakıflar

Sahih vakıflar, vakıf yapma yetkisine sahip bulunan bir kimsenin kendisine ait malları vakfetmeleri yoluyla kurulurlar. Mülk mallar gerek menkul ve gerekse gayrimenkul olabilir². Gerçek manasındaki vakıfda vakfedilen gayrimenkulun rakabesi ve ondan doğan gelir ve yararlanma hakkı vakıf tüzel kişiliğine ait olur. Vakfedilen bu gayrimenkule sahip olmaktan her bakımdan ve daimi olarak mahrum olur³.

Vakfı sahih, Menafi'ı İbadullah'a ait olmak üzere, akar veya akar hükmünde olan bir mülkü, temlik ve temellükten müebbeden alıkoymaktır. Demek oluyor ki, bir vakfın sahih olabilmesi için İslam hukukunda belirtilen şartlara, vâkıf ve vakfolunan mülkün uyması gerekmektedir. Vâkıfın, temlik ve teberrua ehil olması, vakfa rızasının bulunması, mahcurlu olmaması, vakfolunan mülkün akar mal veya vakfı bilinen menkul olması, mal yönünden ise, malın ayn olup deyn(borç) ve menfaat olmaması, belirli olması, vâkıfın mülkü olup müneccez(şarta

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.87.

² KAZICI, a.g.e., s.91.

³ Şakir BERKİ, "Türkiye'de İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrinde Vakıf Çeşitleri", *Vakıflar Dergisi*, Sa:IX, Ankara, 1971, s.3-4.

bağlı, zaman ve istikbale izafe olunmak) olması, ayrıca vakfolunacak bina ve ağaçların sökülecek durumda olmaması gerekmektedir¹.

b. İrsadi Vakıflar

Osmanlı imparatorluğu devlet reisleri veya onların yetki vermesiyle diğer bireylerde vakıflarda sürekliliği koruma ve vakıfları teşvik amacıyla vakıf yapmışlardır. Başka bir deyişle, gayri sahih vakıfların ortaya çıkış nedeni vakfı teşvik ve bireylerde vakıf yapmak eğilimini arttırmak ve kuvvetlendirmekten ibarettir².

İrsad, bir şeyin dikkat ve ehemmiyetle gözetilmesi demektir. İrsadi vakıf ise rakabesi hazineye ait olan bir mülkün menfaatinin yahut tasarruf hakkının veya her ikisinin birden hükümdar veya onun izni ile başkası tarafından belirli bir amaca tahsis edilmesidir. Buna irsad-ı gayri sahih veya evkâfı gayri sahiha da denilmektedir³.

İrsadi vakıflar, vakfolunan şeyin durumuna göre üçe ayrılmaktadır: Birincisi, mülkü beyt'ül-male (hazineye), hukuku tasarrufiyesi (intifa hakkı) mutasarrıfına, rûsum ve âşar gibi menfaati vakfı cihetine ait olanlar. İkincisi, sadece hukuku tasarrufiyesi sahibi vakfa, mülkiyeti rûsum ve âşarı bilimum menfaatı hazineye ait olanlar. Üçüncüsü ise, hukuku tasarrufu, rûsum ve âşarı vakfa ve sadece mülkiyeti hazineye ait olanlardır. Öte yandan, irsadi vakıflar meşrutun lehleri bakımından ise, irsad-ı sahih ve irsad-ı gayri sahih şeklinde ikiye ayrılmaktadır⁴.

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.87-88.

² BERKİ, Vakıf Çeşitleri, s.4.

³ KAZICI, a.g.e., s.92.

⁴ Geniş bilgi için bkz., ÖZTÜRK, a.g.e., s.91-92.

4. İdaresi Bakımından Vakıflar

Evkâf Nezaretinin kurulmasından önce vakıflar, Fıkıh hükümlerine göre idare edilmiştir. Nezaretin kurulmasından sonra, Nezaretin vakfın idaresine müdahale edip etmemesi bakımından dört çeşit vakıf ortaya çıkmıştır. Bunlar; mazbut, mülhak, müstesna ve meşruiyet üzere tasarruf olunan vakıflardır¹.

a. Mazbut Vakıflar

Doğrudan doğruya devlet tarafından idare olunan vakıflardır. Mazbut vakıflar kendi aralarında; selâtin vakıfları, mütevellisi kalmayan vakıflar, idaresi zaptedilen vakıflar olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

aa. Selâtin Vakıfları: Bu vakıflar, hanedan tarafından yapılan vakıflardır. Devlet başkanı veya onun adına bir memur tarafından idare edilen sözkonusu vakıfların mütevelliliği saltanat makamına bağlı olduğundan, idare ve korunmalarında birlik sağlayabilmek için Evkâf Nezaretine devredilmişlerdir².

bb. Mütevellisi Kalmayan Vakıflar: Mütevelliliği vâkıfın evlad ve torunlarına bırakılmış olup, sonradan bunların münkariz olması halinde Evkâf Nezareti tarafından idare olunan vakıflardır. Bu gibi vakıflarda müteveli tayini şer'an hakim'in hükmü ile nasb olunmaktadır. Evkâf Nezaretinin bu türden vakıfları zaptedip idare edebilmesi ya hakim'in hükmü ya da bizzat hükümdar tarafından nâzırın tevliyyete nasb olunması

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.92.

² KAZICI, a.g.e., s.93.

ile olabilmektedir. Evkâf Nâzırı, mazbut vakıfların bu kısmında bizzat mütevellî gibidir¹.

cc. İdaresi Mazbuta(Zaptedilen) Vakıflar: Vakfiyeleri gereğince mütevellî olarak tayin edilen kimseler mevcut oldukları halde, kendilerine belirli bir miktar maaş bağlanarak vakıf işlerine müdahale ettirilmeyip Evkâf Nezareti tarafından idaresi zaptolunan ve yönetilen vakıflardır².

b. Mazbut Olmayan Vakıflar

Mazbut olmayan vakıflar, mütevellîler tarafından idare edilen vakıflar olup, mülhak ve müstesna vakıflar olmak üzere iki çeşittir³.

aa. Mülhak Vakıflar: Mütevellîler tarafından müstakil olarak idare edilmekle birlikte Evkâf idaresinin kontrolüne tabi bulunan vakıflardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde tesis edilen vakıflarda, mütevelliden başka bir de vakfın nazırı olabilmekte, bu nazır mütevelliyi ve vakfı, amme velayetini temsil eden kadı gibi dışarıdan değil, içerden denetlemektedir. Bu sebeple, vakfın yapısına dahil bir organ niteliğinde, mütevellinin tasarruflarına da ortak olabilmektedir. Vakıfnamelerde de böyle bir nezaret makamı kuran vakıflar, bu nezaret görevini genellikle Darü'ssaade Ağaları, Şeyhülislam, Kazaskerler veya Kadılar gibi devlet adamlarına ve bu makamlara tevdi ederlerdi. Bu suretle Evkâf Nezareti'nin doğrudan doğruya nazır sıfatıyla denetlenmesine tabi vakıflara "Mülhak Vakıflar" adı verilmiştir⁴. Kısaca, mülhak vakıflar,

¹ KAZICI, a.g.e., s.93.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.101.

³ BERKİ, Vakıf Çeşitleri, s.4.

⁴ ÖZTÜRK, a.g.e., s.101-102.

mütevellileri tarafından bağımsız olarak yönetilen ve devletin denetimine bağlı bulunan vakıflardır¹.

Mazbut vakıflar doğrudan doğruya hükümet tarafından idare edildikleri halde, Mülhak Vakıflar kendi mütevellileri tarafından idare edilirler. Mütevelliler Evkâf Nezareti'nin emrine tabi değildir. Hükümet bunları ancak nezaretle denetleme yoluyla, müdahale edebilir. Fakat bu nezaret ve denetim, dışarıdan devlet sıfatıyla söz konusu olamadığı, içerden bir organ sıfatıyla gerçekleştiği için vakfın idaresine iştiraki de içermektedir².

bb. Müstesna Vakıflar: Devletin müdahalesi olmadan, doğrudan doğruya özel mütevellileri tarafından serbestçe yönetilen vakıflardır³. Devlet bunlar üzerinde ancak amme velayetine dayanarak, genel hükümler dairesinde de kadılar sayesinde denetimde bulunabilirler. Müstesna vakıflar, Osmanlı İmparatorluğu'nun asayiş politikası bakımından da ayrıca üzerinde durulması gerekli olan vakıf türlerindendir. Kendi arasında; Eizze ve Guzat vakıfları olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır⁴.

5. Kiraya Verilmesi Bakımından Vakıflar

Birçok yönü ile kısımlara ayrıldığını gördüğümüz vakıflar, kiraya verilmiş şekillerine göre, icare-i vahideli vakıflar, icare-i vahide-i kadimeli vakıflar, mukataalı vakıflar ve icareteynli vakıflar diye dört gruba incelenecektir.

¹ Suat BALLAR, *Yeni Vakıflar Hukuku*, İstanbul, 1987, s.10.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.103.

³ BALLAR, a.g.e., s.10.

⁴ ÖZTÜRK, a.g.e., s.104.

a. İcare-i Vahideli Vakıflar

Mütevellileri ya da devlet tarafından ay ve yıl gibi geçici bir zaman için, doğrudan doğruya kiraya verilen ya da yönetilen yerlerdir¹. Bu tür vakıflar, bina(musakkaf) ve arazi(müstegalle)lerden meydana gelir. Böyle vakıflarda ferağ ve intikal yolu ile el değiştirme mümkün değildir. Buradaki durum, müddet bakımından bir kira sözleşmesine benzemektedir².

Bu çeşit vakıflarda kira müddeti, varsa vakfiye şartlarına uyularak belirlenir. Eğer vakfiyede kira müddeti ile ilgili herhangi bir hüküm yoksa ev ve dükkan gibi akarlar için kira müddeti bir, çiftlik ve araziler için ise üç yıl tespit olunmakta, gerektiğinde İslam Hukuku'nun bu hükmü, hakim'in izni ile uzatılıp kısaltılabilmekte idi³. Kiracı müddet sonunda veya akdin fesih suretiyle son bulması halinde vakıf malları aldığı üzere teslim mecbur olduğu gibi kusurundan doğan noksan ve zararları ödemekle de yükümlü bulunmaktadır⁴.

b. İcare-i Vahide-i Kadimeli Vakıflar

Bu vakıflar, İcare-i vahide ile icar olunmakta iken kira müddeti sonunda, belirli bir ücret ile kiracıları ve bunların vefatında vereseleri elinde bırakılan müstegallat-ı(tahıl ve zahire gibi şeylerden gelir getiren mallar) mevkufe'dir⁵.

¹ BALLAR, a.g.e., s.10.

² KAZICI, a.g.e., s.96.

³ ÖZTÜRK, a.g.e., s.105.

⁴ BERKİ, Vakıf Çeşitleri, s.7.

⁵ KAZICI, a.g.e., s.96.

İcare-i Vahideli vakıfla bunun arasındaki fark, birincisinde icarenin vereseye intikal etmemesine karşılık, İcare-i Vahide-i Kadimeli de intikal etmesinden ibarettir¹.

c. Mukataalı Vakıflar

Mukataa, arsası vakıf, buna karşılık üzerindeki bina, ağaçlar, üzüm kütükleri vs. gibi sonradan yapılan şeyler mülk olan topraklar üzerindeki bu mülkiyete karşılık yıllık bir kiradır. Takdir edilen kiraya mukataa dendiği gibi İcare-i seneviyye de denmektedir. Bu muamelenin uygulandığı yerlere de “mukataalı vakıf” adı verilmektedir².

Bu suretle kiraya “mukataaya” bağlanmış olan vakıf araziyi kiracı mütevellinin izni ile başkalarına da devredebileceği gibi, devretmeyip üzerinde bina ve ağaç gibi şeyler yapıp bizzat tasarruf edebilir. Bu bina ve ağaçlar mülk olup, arsa tasarrufunda bulunana tabi olur. Bunun üzerine ferağda arsa üzerindeki tasarruf yetkisi de ferağ olunan kişiye geçer. Arsa üzerinde bina ve arsa kaldıkça mukataa devam eder. Yani icar, müteveli tarafından fesh edilemez. Aksi halde, mukataa bedeli de verilmemekte ise mütevellinin fesih yetkisi vardır. Fesih halinde arsa başkasına kiraya verilir³.

d. İcareteynli Vakıflar

Vakfın yöneticisi tarafından “icare-i muaccele” adıyla vakfın kıymetine yakın peşin alınan bir para ve her yıl sonunda “icare-i

¹ BERKİ, Vakıf Çeşitleri, s.8.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.106.

³ BERKİ, Vakıf Çeşitleri, s.6.

müeccele” adıyla tayin olunan cüz’i bir ücret karşılığında taliplilerine teslim olunan bina ve arazi cinsinden vakıf akarlardır. İcareteynli musakkafat ve müstegallat-ı vakfiye ye hayatta olduğu müddetçe kiracısı mutasarrıf olur. Ölümünde bu yerler, mirasçılara intikal eder. İcareteynli vakıfların mülkiyeti vakfına, intifa hakkı da kiracısına aittir¹.

İcareteynli vakıfla, mukataalı vakıf arasında şu farklar bulunmaktadır: Mukataalı vakıfda yalnız arsa vakfa aittir. İcareteynli vakıfda ise, hem arsa hem üzerindeki binalar vakfın mülküdür. Sonunda kiracı ölse, icareteynli vakıf da ancak kiracılık varislere intikal eder; İcareteynli vakıfdaki bu intikal, arsa ve üzerindeki binanın varislere geçmesi intikal kanunlarına göre cereyan eder. Mukataalı vakıfda ise, arsa üzerindeki tesisat, bina ve ağaçlar miras yolu ile intikale tabidir².

B. CUMHURİYET DÖNEMİNDE VAKIF ÇEŞİTLERİ

Cumhuriyet dönemi vakıf çeşitlerini; mülhak ve mazbut vakıflar ile Medeni Kanun açısından aile bireylerine yapılacak yardımı amaçlayan aile vakıfları, dini amaçları güden diyani vakıflar, sosyal sigorta vakıfları, amacı sadece vakıftan yararlananlara ekonomik çıkarlar sağlamak olan istihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıfları ve gelirinin en az yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlerin yapılmasına bırakmayı amaç edinmiş bulunan kamuya yararlı vakıflar ile yükseköğretim vakıfları olarak incelenecektir.

¹ KAZICI, a.g.e., s.96.

² BERKİ, Vakıf Çeşitleri, s.6-7.

1. Mazbut Vakıflar

Mazbut Vakıflar, ayrı ayrı tüzel kişiliğe sahip olmakla beraber doğrudan doğruya Evkâf idareleri tarafından idare ve temsil olunan vakıflardır. Cumhuriyet döneminde bu görev Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Mazbut Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yönetilmekte ve bu vakıfların bir bütün halindeki tüzel kişiliğini aynı Genel Müdürlük temsil etmektedir¹.

2. Mülhak Vakıflar

Mülhak Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetiminde, mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Bu vakıflar, özel durumlarını, kökenlerini ve şahsiyetlerini muhafaza ettikleri gibi mütevelliler tarafından idare olundukları için mazbut vakıflardan farklı olarak devlet ve yönetim kurumu niteliğinde değildirler. Bunlar gösterdikleri faaliyetler bakımından genel çıkarlara hizmet eden kurum sayılabilirse de bir kamu kurumu sayılmazlar. Devlet bunları ancak velayetine, denetleme ve zabıta gücüne dayanarak sıkı bir kontrole tabi tutmaktadır. Ayrıca Mülhak Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce niyabeten idare olunsa bile ayrı ayrı birer tüzel kişilik sayılır. Dolayısıyla bu vakıflar, kendi taahhütleriyle sorumlu olur ve borçlarını kendi mallarından öderler².

3. Aile Vakıfları

Aile vakıfları, aile bireylerinin eğitim ve öğretimleri, yetiştirmeleri, barınma ve bakılma gibi her türlü gereksinimlerini karşılama amacıyla,

¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.117.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.117-118.

gerçek kişiler tarafından ya da Şahıs ve Miras Hukuku'nun koyduğu hükümlere uygun bir biçimde kurulan vakıflardır¹. Aile Vakıfları da, tıpkı genel anlamdaki vakıflar gibi tüzel kişiliğe sahip olan ve belli bir amaca tahsis edilen mal topluluğunu ifade etmektedir².

Vakıfların amaçları ile ilgili genel hüküm Medeni Kanunun 73. maddesinde, aile vakfının amacı ile ilgili hüküm ise MK. 322'de hükme bağlanmış bulunmaktadır. Ancak genel anlamdaki vakıflarda amaç kavramı kanunla belirtilmemiştir. Bir vakıf, kanuna, ahlâka ve kamu düzenine aykırı olmayan herhangi bir amaçla kurulabilir. Buna göre vakıfta amaç kavramını kanun değil, vakfı yapan kimsenin iradesi belirler. Oysa, aile vakıflarında, amacın ne olabileceğini bizzat kanun gösterir. Bu amaçlar kural olarak, bir aileye mensup olanların yetiştirilmesini ve eğitimlerini, iş hayatında gerekli maddi vasıtalarla sahip olmalarını ve yardıma muhtaç oldukları takdirde yardım görmelerini, evlenecek olanlara cihaz temin etmekten ibarettir. Aile vakfı, belirtilen yada benzeri amaçlarla kurulabilir. Dolayısıyla, aile vakfı, vakfın özel bir türüdür³.

Kanun koyucu, MK. 322/I'de aile vakıflarının amaçlarının açıkça sayılmış olmasını yeterli bulmamış, İsviçre Medeni Kanunu'nun 355. maddesinin sonra fıkrasına paralel olarak, Türk Medeni Kanunu'nun 322/II.fıkrasında "bir malın veya bir hakkın devir ve ferağ edilmemek üzere bir aileye tahsisine ve aile efradı farzı intikaline dair her türlü tasarruf memnudur. Bu tarzda tasarruf, tesisat ihdası fikriyle dahi meczolunamaz (bağdaşamaz)" hükmünü getirmiştir⁴.

¹ BALLAR, a.g.e., s.177.

² GÜNERİ, a.g.e., s.116-117.

³ ÖZTÜRK, a.g.e., s.126.

⁴ ÖZTÜRK, a.g.e., s.126.

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki hukukumuzda aile vakfı adıyla anılan bir vakıf yoktu. Ancak, evlada yapılan vakıf demek olan zürri vakıflar vardı. Medeni Kanunun 322/II. maddesi bu vakıfların kurulmasını yasaklamıştır. Aile vakıfları ile evlada yapılan vakıf arasında farklılıklar bulunmaktadır. Evlada yapılan vakıfta, evlat ve hükümde bulunan fûru vakfın asıl amacı olmayıp, gelirinden yararlanırlar. Yararlanılacak gelirden gayri safi gelir olmayıp, safi gelirdir. Şu halde, evlada yapılmış vakıf demek olan zürri vakıf, hem kamunun, hem evladın yararlanmasını sağlamaktadır. Bu şekilde karma bir nitelik göstermeyen sırf bir aile vakfı ise, bir malın münhasıran aile bireyi yararına tahsisini hedef almaktadır¹.

Aile vakıfları, resmi senetle yada vasiyet yolu ile kurulup, vakfedenin ikametgahı bulunan asliye mahkemesi nezdinde tutulan sicile tescil edilmekle(MK. md. 74/I gereğince) tüzel kişilik kazanırlar. Medeni Kanunun 78/I,II. maddesine göre aile vakıfları diğer vakıf çeşitleri gibi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün testiş ve denetimine tabidir.

4. Diyani Vakıflar

Amacı sadece diyani olan ve böylece ibadete özgü sırf dini amaçlar güden, özel nitelikteki vakıflara diyani vakıflar denir. Buna göre, bir cami, bir mescit, kilise, havra inşaası ve bunların masrafları ile buralarda hizmet edecek din görevlilerinin bakılıp beslenmesi ya da din bilginleri yetiştirmek üzere medrese inşaası ve öğrencilerinin geçimini sağlamak amacıyla kurulan vakıflar, tümüyle diyani vakıflardır.² Bu itibarla camide namaz kılınmak, dine ilişkin konular üzerinde vaaz edilmek üzere yapılan vakıflar da diyani vakıf sayılmaktadır. Ancak amacı sadece ibadet olmayıp, imamlar, papazlar tarafından yönetilecek

¹ BERKİ, Vakıf Çeşitleri, s.11.

² Ali Himmet BERKİ, Vakıflar C.II, Ankara, 1950, s.48.

okul, hastane, yetimhane gibi genel çıkarlara yahut hem ibadet, hem de genel çıkarlara hizmet amacıyla yapılmış vakıflar, diyani vakıf değildir. Fakat, amacı ibadetle birlikte genel çıkarlara da yönelik kurulan vakıflar “Karma Diyani Vakıflar” olarak kabul edilmelidir¹. Bunun yanında, bazı din alimlerine ya da bir mezhep mensuplarının çıkarlarına hizmet eden vakıflar, diyani sayılmadığı gibi, yalnız dini bir duyguyla yapılmış bir hastane ve yetimhane vakfı da diyani değildir².

Amaçlarının özel nitelikte olması; bir başka deyişle, amacın kavramlarının sınırlandırılmış bulunması diyani vakıfları, öteki vakıflardan ayırmak için bir kıstas olarak ele alınabilir. Diyani vakıflara özgü hususlardan birisi de, bunların tescil edilmeksizin tüzel kişilik kazanıp kazanamayacakları konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu vakıflar da, 903 sayılı Kanunla Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün denetimine tabi tutulmuş ve kuruluşları da diğer vakıflarda olduğu gibi, mahkemenin tescile karar vererek sicile tescil işlemi ile sağlamıştır³.

5. Sosyal Sigorta Vakıfları

Sosyal sigorta vakıfları, uygulamada “sandık vakıfları” veya “vakıf sigorta örgütleri” ya da “sandıklar” olarak da adlandırılmaktadır⁴. Sosyal Sigorta Vakıfları, Medeni Kanunun 77/A maddesiyle Türk Ticaret Kanunun 468.maddesi hükümleri dışında, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun geçici 20.maddesi hükümlerine bağlıdır. Anılan maddeye göre, bankalar, sigorta ve reasürans şirketleri, ticaret odaları, sanayi odaları, borsalar ya da bunların oluşturdukları birlikler personelinin

¹ GÜNERİ, a.g.e., s.175.

² ÖZTÜRK, a.g.e., s.128.

³ Erol CANSEL, “Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı”, *Vakıflar Dergisi*, Sa:XX, Ankara, 1988, s.325.

⁴ BALLAR, a.g.e., s.225.

sakatlık, yaşıllık ve ölümlerinde yardım yapmak üzere kurulan sosyal sigorta vakıfları, Sosyal Sigortalar Kurumu'nun yaptığı yardımlardan daha yüksek yardım yapmak durumunda bulunmaktadır.

Sosyal sigorta vakıfları, personeline sağladığı geniş imkanlar dolayısıyla, Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan daha yararlı kuruluş olma niteliğine sahiptirler. Yalnız uygulamada bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Sosyal Sigortalar Kanunu yürürlüğe girmeden önce kurulmuş bulunan sosyal sigorta vakıflarından yararlananlar, anılan yasa hükümlerine bağlı olmamalarına karşın, daha sonra kuruluan vakıfların yararlananları ise ayrıca Sosyal Sigortalar Kurumuna bağlı olmaları zorunlu kılınmıştır. Bu ise, yararlananlara daha çok sosyal hak sağlamakla birlikte, daha da çok külfet yüklemektedir¹.

Sosyal sigortalar vakıfları, sadece vakıf olarak değil, dernek veya kooperatif şirket ya da adi şirket olarak da kurulabilmişlerdir. Ancak daha yararlı ve daha etkin bir durum için vakıf statüsü tercih edilmektedir. Bu takdirde de Medeni Kanun'daki vakıflara ilişkin hükümlerin uygulanacağı kuşkusuzdur. Sosyal sigorta vakıflarından, bağlı bulundukları kurumun tüm personeli yararlanmakta ve sağlanan imkanlar ise hastalık, analık, işgöremezlik, yaşıllık, ölüm yardımları olmaktadır. Bu imkanlardan personelin eşi ve çocukları da yararlanabilmektedirler.

6. İstihdam Edilenlere ve İşçilere Yardım Vakıfları

903 Sayılı Kanunun 77/A maddesi ile amaç itibariyle bir vakıf çeşidi getirilmiştir. Şunu da kısaca belirtmek gerekir ki, gerek imparatorluk vakıf hukuku, gerek belirtilen kanunla değiştirilmiş olan medeni kanun hükümleri istihdam edilenler ve işçiler lehine vakıf

¹ BALLAR, a.g.e., s.225.

kurulmasına esasen engel değildi. Sözkonusu olan kanun önceki hukuk ve kanunda zımmen kabul edilmiş olan bu imkanı açıklıkla belirtmiş olmaktan başka bir şey yapmış değildir¹.

Medeni Kanun 77/A ve TK. 468 tarafından düzenlenen bu vakıfların amacı, istihdam edilenlerle işçilere ekonomik çıkarlar sağlamaktır. İstihdam edilenlerle işçilere yardım vakıfları genellikle işveren tarafından belli bir meblağın veya malın personeline yardım amacına ayrılması yolu ile olmaktadır.

Buna göre, evlenme, doğum, ölüm, iş göremezlik, hastalık ve emeklilikte olduğu gibi, kazalarda da zarara uğrama hallerinde; istihdam edilenlere ve işçilere çeşitli yardımlarda bulunmak üzere kurulan ve hatta ondan yararlananların yiyecek ve giyecek gibi günlük ihtiyaçlarını da sağlayabilen vakıflar, tamamen istihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıfları olarak kabul edilebilecek demektir².

Bu vakıfların, amaçlarının çok özel nitelikte olması ve doğrusu vakıftan yararlanmanın, sadece istihdam edilenlere ve işçilere tanınmış olması, öteki vakıflardan ayırmak için bir ölçü olarak yetmektedir. Gerçekten, bu tip vakıflar, öteki vakıflardan önemli farklılıklar gösterirler. Sözgelimi, hayra yönelik büyük vakıfların tersine bunların, öyle insanlığın ortak dertlerini çözmeye yardımcı olmak gibi amaçları yoktur. Hatta, çoğu kez büyük ve geniş mal varlıkları da mevcut değildir. Bunlar yalnız ana kuruluşun örneğin, bir şirketin yardım ve iyilik etme fonksiyonlarının koordinesi ihtiyacını karşılarlar. Bu nedenle de geniş ve büyük varlıklar değil, her yıl amacının gerçekleştirilmesine yetebilecek miktardaki düzenli gelirler, bu vakıflar için yeterli sayılır³.

¹ BERKİ, Vakıf Çeşitleri, s.11.

² GÜNERİ, a.g.e., s.222.

³ ÖZTÜRK, a.g.e., s.131.

Bu vakıfları, istihdam edilenlerin ve işçilerin vakfa aidat ödeyip ödememelerine göre ikiye ayırmak mümkündür. Eğer vakıf, sadece vakfedenin ayırdığı fonlar ile oluşturulmuş ve anılan kişiler vakfa aidat ödememekte iseler, bu tip personele yardım vakıfları, “tek taraflı personele yardım vakfı”; buna karşılık personel de aidat ödemekte ise, “iki taraflı personele yardım vakıfları” olarak adlandırılabilir. Bu vakıfların amacı ekonomik çıkar sağlamaktır¹.

Bu tür yardım kuruluşlarının doğuş nedenleri; işverenin, işçi ve personeline iş sözleşmelerinde yer alan haklarının üstünde imkanlar tanınması, bu sözleşmelerin klasik anlamdaki çerçevesini aşan, daha çok toplumsal nitelikteki bazı ekonomik çıkarları kapsayan borçları yüklenmesi gerektiği anlayışına dayanır.

Bu vakıfların benzerlerine tarihte raslamak mümkündür. Nitekim, çok eskiden Anadolu’da ve Osmanlı İmparatorluğu’nun birçok yerlerinde, her esnaf teşekkülünün elinde bulunan “Esnaf Vakfı”, “Esnaf Sandığı” ve daha önceleri “Esnaf Kesesi” denilen,² çalışanlarına her türlü yardımı sağlayan bu kurumlar, istihdam edilenlerle işçilere yardım vakıflarının amaçlarını gerçekleştiren sosyal güvenlik kurumlarından başka bir şey değildi.

Aslında işveren ile işçi arasındaki ilişki; sözleşmenin ölüm, hastalık, kaza ya da öteki bir olağanüstü nedenle sona ermesinden sonra da, işçinin güvenliği bakımından sona ermemelidir. İşçi ailesi ile birlikte, elem verici ve mali gücünü aşıcı veya yıkıntılı sonuçlar doğuran olaylara karşı korunmalıdır. Sayılan bu ihtiyaçlara merkezi bir kuruluş olan Sosyal Sigortalar yeterince cevap verememektedir³.

¹ İŞERİ, a.g.e., s.43-44.

² Neşet ÇAĞATAY, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, 1974, s.151.

³ ÖZTÜRK, a.g.e., s.131.

903 sayılı kanunla yapılan değişiklikten sonra, Medeni Kanun'a eklenen 77/A maddesi¹ ise, Ticaret Kanunu'nun 468. maddesine dayanılarak kurulan istihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıflarını ayrıca yine hükümlere de tabi tutmuştur. Gerçekten de bu hükümler; işçi ve istihdam edilenleri daha çok güven altına almış ve vakıf mal varlığına katkıda bulunmaları halinde işçi ve müstahdemlere vakfın yönetimine katılma imkanı da tanımıştır.

Bütün vakıflar için asıl önemli olan hüküm MK. m.79/II c.2 de yer alan hükümdür. Buna göre; "İstihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıflarında vakıf senedinin, faydalananların vakıfdan faydalanma şartlarına ve idareye iştiraklerine dair hükümlerinde yapılacak değişiklikler, vakıf senedinde bu hususta, yetkili olduğu belirtilen organın kararı üzerine, teftiş makamının yazılı düşüncesi alındıktan sonra asliye mahkemesi tarafından kararlaştırılır".

¹ Medeni Kanun'un istihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıfları başlığını taşıyan maddesi şöyledir:

"TTK'nın 468. maddesi gereğince kurulan istihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıfları ayrıca aşağıdaki hükümlere tabidirler:

Vakfın uzuvları, faydananlara, vakfın teşkilatı, faaliyeti ve mali durumu hakkında gerekli bilgiyi vermeye mecburdurlar. İstihdam edilenler ve işçiler vakfa aidat ödedikleri takdirde en az bu ödemeleri nisbetinde idareye iştirak ederler. Mümkün olduğu nispette personel arasından gösterilecek temsilcileri bizzat seçerler.

İstihdam edilenler ve işçilerin ödemelerine tekabül ettiği nisbette kaideten vakfın mamelikinin istihdam edene karşı bir alacaktan ibaret olması yalnız bu alacağın temin edilmiş halinde caizdir.

Faydalananlar vakfa aidat ödedikleri veya vakfı düzenleyen hükümler onlara edayı talep hususunda bir hak bahşettiği takdirde, vakfın edalarını dava yolu ile talep edebilirler." (Düstur, III. tertip, c. 37, s.1661)

7. Yükseköğretim Vakıfları

1981 yılında yürürlüğe giren Yükseköğretim Kanunu'na göre, ülkemizde yüksek öğretim kurumlarının açılması, biçimi ve yönetimi ile ilgili hükümler düzenlenmişken, 1983 yılında anılan kanuna eklenen 14 madde ile vakıfların da yükseköğretim kurumlarını kurabilecekleri ilkesi getirilmiştir. Belirtilen ilke gereğince, vakıfların kazanç amacına yönelik olmamak koşuluyla ve mali ile yönetsel hususlar dışında, akademik çalışmalar, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden Yükseköğretim Kanunu'nda gösterilen usul ve esaslara uymak kaydıyla, yüksek öğretim kurumları ya da bunlara bağlı birimlerden birini veya birden çoğunu kurabilmeleri imkanı tanınmış bulunmaktadır¹.

Vakıfların yükseköğretim kurumlarını kurma ve yönetme konusunda da çalışmalarda bulunabilmesi kuşkusuz bir yeniliktir. Daha önce, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 5. maddesinde yer alan "... yabancı çocukların eğitim ve öğretimi için ilgili ülke temsilcileri ile Türk vatandaşlarının bu amaçla kuracakları vakıflar tarafından uluslararası nitelikte özel okul açılmasına Bakanlar Kurulu'nca izin verilebilir" hükmü ile 42.maddede yer alan "vakıflar veya kamu yararına çalışacak dernekler tarafından ticaret gayesi gözetilmeksizin kurulmuş bulunan özel öğretim kurumlarına devletçe mali yardımda bulunulabilir" hükmü ilk adım olmakla birlikte, yeterli özendirmeyi içermiyordu. Yükseköğretim kurumlarının kurulmasında vakıflara verilen önem, 2880 sayılı Kanunla daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır².

Yükseköğretim vakıfları için gerek kuruluş ve gerekse çalışma yönlerinden bir ayrıcalık getirilmemiştir. Türk Medeni Kanunu'nda vakıflar için belirtilen hükümler, bu vakıflar için de aynen geçerli

¹ BALLAR, a.g.e., s.263.

² BALLAR, a.g.e., s.263.

bulunmaktadır. Yükseköğretim vakıfları da aile, diyani, istihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıfları, sosyal sigorta vakıfları, gibi değişik amaçlı vakıflardan birisidir. Ancak diğer vakıflardan ayrıldıkları hususlar kuracakları kurumların bazı özel hükümlere bağlı tutulmasından ileri gelmektedir¹.

8. Kamuya Yararlı Vakıflar

Gelirlerinden en az yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlerin yapılmasına bırakmayı amaç edinmiş bulunan vakıflara kamuya yararlı vakıflar denir(903 sayılı kanun m.2/II). Bununla beraber hukukumuzda, vakfın amacının kamuya yararlı olmasını öngören bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak 903 sayılı kanunun 2,3 ve 5. maddeleri birlikte mutalaa edildiği takdirde, “Kamuya yararlı amaçlar” için kurulacak vakıflarda, bir yandan vakfedene, öte yandan da vakıflara ve onlara yardımda bulunanlara bazı ayrıcalıklar tanınmış olduğu görülmektedir².

Bu hükme göre, Bakanlar kurulunca ve gelirlerinin en az %80’ini, nevi itibariyle genel, özel ve katma bütçeli idareler bütçeleri içinde yer alan bir hizmetin veya hizmetlerin yerine getirilmesini hedef almak üzere tahsisan kurulacağı kabul edilen vakıflara, tahsis edilen miktar için vergi muafiyeti tanınabilir³.

Görülüyor ki 903 sayılı kanunun vazettiği bu yeni hükümlere göre, bir vakfın amacı, genel, özel veya katma bütçeli idareler bütçeleri içinde yeralan bir hizmetin veya hizmetlerin görülmesini kapsamakta ise, vakfın tasarruf nisabı arttırılmakta ve tahsis edilen mallar nisbetinde

¹ BALLAR, a.g.e., s.263.

² GÜNERİ, a.g.e., s.255.

³ ÖZTÜRK, a.g.e., s.134.

vergi muafiyeti tanınmaktadır. Duruma göre, bu iki imkan ayrı ayrı veya birlikte bulunabilir¹.

¹ İŞERİ, a.g.e., s.46.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKIF MÜSSESESİNİN SOSYAL VE EKONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vakıfların özellikle çok daha büyük bir gelişme gösterdiği Osmanlılarda, toplumun eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi en temel ihtiyaçlarının ötesinde, son derece ayrıntılara dönük alanlara bile yöneldiği anlaşılmaktadır. Gerçekten, o dönemlerde vakıf kurumu “toplumun tüm ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan tek yaygın toplumsal kuruluş” haline gelmiştir. O kadar ki, vakıfların gördüğü fonksiyonları gözönünde tutmadan bu dönemlerin iktisadi ve sosyal hayatını kavramak mümkün değildir¹.

I. VAKIF MÜSSESESİNİN SOSYAL FONKSİYONLARI

A. VAKIFLARIN SOSYAL DAYANIŞMA FONKSİYONLARI

Vakıfların sosyal dayanışma fonksiyonunu iki ana bölümde incelemek gerekir. Bunlardan ilki vakfın sosyal hayata bakıştaki incelik ve insaniliktir. Bu yaklaşım, insan ve toplumun düşünülmesini ve en iyi şekilde korunmasını gerektiren çalışmaların başlamasını sağlayan bir felsefi temeli açığa çıkarmaktadır. İkincisi ise, bu felsefi temelin işlerlik

¹ Doğan KUBAN, “Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sa:VII, İstanbul, 1968, s. 68.

kazanarak bir sosyal dayanışma ve güvenlik sisteminin uygulamaya konulmasıdır¹.

Vakıflar sosyal yardım fonksiyonu gördükleri gibi, kişilere genel anlamda bir yardım temini sözkonusu olmaksızın, sadece toplumsal dayanışmayı güçlendirmeye dönük işlemleri yerine getiren vakıflarda vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Belli bir sanat kolundaki kişilerin yılın bazı günlerinde bir mesire yerinde ziyafet düzenleyerek biraraya gelmeleri, kaynaşmaları; usta ve kalfaların peştemal kuşanma törenlerinin düzenlenmesi; esnaf ve zanaatkârlar arasında yardımlaşma; bayramlarda top atılarak halkın neşelenmesi, çocukların eğlendirilmesi ve gezdirilmesi, düğün ziyafetleri için mutfak eşyası sağlanması, halkın deniz kenarlarında dinlenmesi için mesire yerlerinin hazırlanması, çamaşırhane tesisi, köy ve mahalle sandıklarına yardımda bulunulması gibi amaçlara dönük vakıflar².

Hemen bütün Osmanlı şehirlerinde birer örneğine rastlanabilen külliye, fonksiyonu ve yapılış amacı bakımından medeni ve sosyal bir anlayışla meydana getirilmiş bir sosyal merkez olan bu kompleks, bir cami ve onun etrafında yer alan çeşitli fonksiyonlara sahip binalardan oluşmaktadır.

Osmanlı vakıf külliyesi toplumsal kaynaşmayı kolaylaştıran bir sosyal merkez hizmeti de görmüşler; sadece ibadet yeri, öğretim merkezi yada fakir mutfacı oldukları için değil, fakat çevrelerinde başka toplantı yerlerinin gelişmesine ön ayak oldukları için sosyal katalizör rolü oynamışlardır³.

¹ Sami ŞENER, "İslamda Vakıf", Bilgi Ve Hikmet Dergisi, Sa:III, 1993, s.154-155.

² KOZAK, a.g.e., s.29.

³ KUBAN, a.g.m., s.71.

Vakıf sistemi, sosyal sistem içinde, özellikle sosyal sistemi oluşturan akrabalık, hısımlık, bölgelere, mesleklere en geniş anlamıyla sosyal zümrelerin veya sınıfların kendi içlerinde veya birbirleri arasında kaynaşma ve bütümleşmede çok önemli bir rol oynamıştır. Daha XII. yüzyıldan itibaren bölükler, oymaklar ve boylar halinde Anadolu'ya gelen ve daha sonra Boğazları aşarak Rumeli'ye geçen Türklerin, belli bölgelere yerleşerek, eski köy ve kasabalarda çoğunluğa ulaşmaları, ayrıca yeni köyler ve şehirler kurmaları, böylece aynı mıntıkaya yerleşen insanların yeni bir tabii çevre içinde birbiriyle kaynaşıp bütümleşmeleri hep vakıflar sayesinde olmuştur¹.

Osmanlı dönemi vakıfları, şehircilik ve mimari yönünden de tarihe damgasını vurmuş, estetiği çok üstün sanat şaheserleri meydana getirmiştir. Bugün o dönemden kalma tarihi eser, anıt niteliğindeki birçok cami, köprü ve bina ülkemizi süslemekte, görkemli bir manzara oluşturmaktadır². Bunun gibi Ankara'da da mahalleler, bir dini yapının veya birarada olmayı arzu eden meslek gruplarının vakıf yoluyla kurdukları bir zaviyenin etrafında oluşmuştur. İslam şehir tipinin üç temel ögesi, cami-mescid, pazar-çarşı, hamam ve su'dur. İstisnasız şehirlerin bu üç temel ögesini asırlardır vakıflar üstlenmiştir³.

Bu türdeki şehirleşme yapısı içinde sosyal dayanışmanın mahalle çevresindeki birimler içinde bireye yansıdığı, kişilerin sosyal sorumluluklarını da bu çerçevede algıladıkları anlaşılmaktadır. Buna paralel olarak son devirlerde mahalle sakinleri arasında mali

¹ ŞENER, a.g.m., s.155.

² Fikret EREN, "Osmanlı Dönemi Vakıfları", V. Vakıf Haftası, VGM Yayınları, Ankara, 1987, s.195.

³ Nazif ÖZTÜRK, "Ankara'nın Kuruluşunda Vakıfların Rolü", Vakıflar Dergisi, Sa:XX, Ankara, 1988, s.331.

yardımlaşmayı düzenlemeye dönük “Mahalle Sandığı” denen özel tarzda vakıfların oluştuğu görülmektedir¹.

Bütün bunlara ek olarak vakfın, sosyal hayatta tüm bireyleri aynı duygu ve düşünce etrafında birleştirmiş olduğunu da söylemek mümkündür. Toplumu meydana getiren sosyal sınıflar arasındaki sosyopsikolojik farklar yok denecek kadar az olmuştur. Çünkü, en üstün devlet kademesindeki kişiden en küçük devlet memuruna kadar herkes insanlara yardımda çaba gösterdikleri gibi, teşekkül edilen kurumlardan da eşit ölçüde yararlanmada da aynı gayreti göstermişlerdir. Örneğin, bir muhitte (öğrenciler, yolcular, devlet memurları) yararlanabilirdi². Nitekim, Osmanlı-Selçuklu toplumunda fert-toplum-devlet üçlüsü arasında güçlü bir dayanışma bağı kurulmuştur.

B. VAKIFLARIN SOSYAL YARDIM VE SOSYAL GÜVENLİK FONKSİYONLARI

İnsanlık tarihinin en eski devirlerinden beri, toplumların kendi bünyeleri içinde, üyelerinin sosyal yardım ve sosyal güvenlik ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli uygulamalar, adetler, kurumlar geliştirdikleri bilinmektedir. Çünkü, sosyal yardım ve sosyal güvenlik ihtiyacı hiçbir kişi veya toplumun dışında kalamayacağı bir ihtiyaçtır.

Kutsal kitaplarda yeralan Hz. Yusuf'un, geleceği beklenen yedi kuraklık yılı için yedi bolluk senesinde zahire stok ettiğine dair uygulaması, bilinen en eski sosyal güvenlik uygulamalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Burada, ortaya çıkması beklenen açlık tehlikesine karşı, toplumu korumayı amaçlayan bir tedbirin devletçe alındığı görülmektedir. Ancak modern sosyal güvenlik sistemlerinin tüm toplumu

¹ KOZAK. a.g.e., s.29-30.

² KAZICI. a.g.e., s.116-123.

kavramaya yönelik yaklaşımını hatırlatan bu örneğin dışında, genel olarak geleneksel sosyal güvenlik uygulamalarının kabile, büyük aile ve komşuluk ilişkileri çerçevesinde kaldığı anlaşılmaktadır¹. Vakıf da, bu geleneksel sosyal yardım ve sosyal güvenlik kurumlarından biri olmakla beraber,² şüphesiz onların en çok uygulama alanı bulanı, en gelişmiş ve en kapsamlısıdır.

Vakıf kurumunu, toplumun refah seviyesini geliştirmesi yönünde sosyal yardım fonksiyonu ve sosyal güvenlik fonksiyonu olarak iki kısımda incelemek mümkündür.

1. Sosyal Yardım Fonksiyonu

Vakıflar, sağladığı çok çeşitli hizmetlerle sosyal yardım amacına yönelmiş kurumlardır. Fakat tarihi süreci dikkate alındığında³;

a. Fakirlikle mücadele etmek ve yoksullara yardım etmek sınırını aştığı,

b. İnsanlığın yücelmesine, hayatın güzelleşmesine, insan haysiyetine yaraşır asgari bir seviyenin sağlanmasına yöneldiği görülür.

c. Bu özellikleriyle vakıfların sağladığı hizmetlerden düşük gelirliyle birlikte diğer gelir gruplarında faydalanır.

d. Sosyal yardım sağlayan vakıfların kurucuları da sadece çok zenginler değildir. Her sınıftan halkın (esnaf, köylüler, asker, işçi) katılmasıyla, millet sosyal yardıma katkıda bulunur.

¹ KOZAK, a.g.e., s.47-48.

² Turan YAZGAN, **Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975, s.14-15.

³ Sabahaddin ZAIM, "Vakıflarımızın İktisadi ve Sosyal Açısından Değerlendirilmesi", **Sosyal Siyaset Konferansları**, Otuzyedinci-Otuzsekizinci Kitaplar, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1992, s.11.

Sosyal yardım fonksiyonunu sağlamaya yönelik vakıflar, Osmanlılarda yaygın bir biçimde bulunmaktaydı. Nitekim, aşevi, misafirevi tesisi, ihtiyarlara elbise verilmesi, dükkan açmak isteyenlere yardım edilmesi, ihtiyaçlı olanlara ödünç para verilmesi, hapiste olanlara yiyecek verilmesi, halka ve çocuklara meyve yedirilmesi gibi, pek çok vakıfların, bu dönemde muhtaç olma şartı aramaksızın herkese yardım amacına yöneldiği¹ görülmektedir.

2. Sosyal Güvenlik Fonksiyonu

Bütün ihtiyaç sahiplerini ilgilendirmede, her zaman ve her yerde bulunma zorunluluğu da olmadığı için sosyal güvenlik açısından kısmi bir müessese olan vakıf, zorunluluk ve talep hakkı içermediği için aslında modern anlamda bir sosyal güvenlik kurumu sayılamaz². Ancak, İslam toplumunda sosyal siyaset açısından, özellikle sosyal güvenliğini sağlama doğrultusunda çok büyük fonksiyonlar yerine getirdiği de inkar olunamaz.

Burada, vakıfların sosyal ve fiziki bir tehlikeye maruz kalanlara dönük hizmetleri ele alınacaktır. Daha önce de işaret edildiği gibi bazı vakıflar tehlikeye uğrama şartı aramaksızın her alanda, herkese yardım amacı güttüğü halde (yolculara yardım vakıfları gibi), bazı vakıflarda sadece bir tehlikeyle karşılaşanlara (yetimlere vs.) yönelmişlerdir. Bilindiği gibi, birinci amaca dönük kurumlar sosyal yardım kuruluşları olarak değerlendirildiği halde; ikinci türdeki hizmetler sosyal güvenlik hizmetleri olarak değerlendirilmektedir³.

¹ KOZAK, a.g.e., s.28.

² Faruk BEŞER, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.190.

³ YAZGAN, a.g.e., s.18.

Gerçekten, vakıfların herkesin karşılaşılabileceği yaygın fiziksel ve sosyal riskler yanında bazan son derece tâli risklere karşı da kişileri korumayı hedef aldıkları görülmektedir. Sosyal güvenlik hizmeti vermeye dönük bazı vakıf çeşitlerini şöylece sıralayabiliriz¹:

-Kimsesiz çocuklara, öksüzlere, yetimlere, muhtaçlara yardım vakıfları;

-Cüzzamlılara, körlere, dilsizlere yardım vakıfları, akıl hastanesi ve diğer hastane vakıfları;

-Düşmana esir düşenlerin fidyelerinin ödenerek kurtarılması vakıfları;

-Fakirlerin ve kimsesizlerin cenazelerinin kaldırılması vakıfları;

-Hamal, kayıkçı, camcı gibi ağır ve yıpratıcı işlerde çalışan işçilere ve esnafa yaşlandıkları veya sakatlanarak çalışamayacak duruma geldikleri zaman emekli aylığına benzer şekilde gelir tahsis edilmesi vakıfları;

-Harp malûllerine ve gazilere yardım vakıfları;

-Borçları veya müflis duruma düşmeleri sebebiyle hapsedilenlere yardım edilerek hapisten kurtarılmalarını sağlamaya dönük vakıflar.

Yukarıdaki vakıfların karşıladıkları tehlikelerin çoğu, esir düşenlerin veya köle ve cariyelerin fidyelerinin ödenmesi gibi o devrin koşullarına özgü bazı tehlikelerinin yanında, bugünkü sosyal güvenlik sistemlerinin kapsadıkları tehlikeleri oluşturmaktadır. Tehlike kavramını biraz daha geniş tutarsak ve sosyal güvenliği geniş anlamda değerlendirirsek, vakıfların karşılamaya yöneldikleri riskler, hizmetçilerin kıldıkları çanak çömleklere kadar yönelmektedir. Bu tip vakıflardan bazıları da şunlardır:

-Öksüz kızlara çehiz verilmesi;

-Hac yolunda parasız kalanlara yardım edilmesi;

-Ticaret ve sanatta işi bozulanlara yardım edilmesi;

¹ KOZAK, a.g.e., s.31-32.

-Tohumluk temin edemeyen fakir çiftçilere ödünç tohumluk buğday, arpa vs. verilmesi;

-Harp ve kıtlık halleri için ülkenin uygun yerlerinde yiyecek depo edilmesi;

-Kırdıkları çanak, çömlek gibi şeyler yüzünden hakarete uğramamaları için, köle ve cariyelerin kırdıkları bu cins eşyanın bedelinin vakıfça ödenmesi amaçlarına dönük vakıflar.

Tarih boyunca ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar arasında sosyal güvenlik açısından bilhassa hayri vakıflar ile avarız vakıflarının önemi büyüktü:

Hayri vakıflar cami, mescid, okul, kütüphane, imarethane, kervansaray, misafirhane, hamam, kabristan, hastane, dispanser, darül-aceze, yol, köprü, liman, çeşme, kuyu, sebil, orman, spor sahası ve benzeri tesisler; fakirlere yemek yedirilmesi, kurban kesilmesi, aşure pişirilmesi gibi hizmetler; bu tesis ve hizmetlerde çalışan personelin tayin, terfi ve ücretlerinin ödenmesi konularında çalışan vakıflardan oluşmaktaydı¹. Bu tesislerin bazılarında doğal olarak toplumun bütünü, bazılarında ise yalnızca düşük gelirli gruplar yararlanmaktaydı.

Bunların yanında ayrıca, mahalle ve köylerde oluşturulan, hizmet alanı sınırlı "avarız vakıfları"nında, o mahalle ve köy birimi içindeki halkın sosyal güvenliklerini sağlamaya yöneldikleri ve bu yönleriyle tamamen, sınırlı bir sosyal güvenlik kurumu olarak hizmet verdikleri anlaşılmaktadır. Bu vakıflar "mahalle ve köylerde hastalanan fakirlerin tedavisi ve hastalık sebebiyle çalışıp kazanmaktan aciz kalanların (ailece) infak ve iâşesi ve kimsesiz çocukların bakılıp gözetilmesi ve fukara cenazelerinin techiz ve tekfini" gibi hizmetler görmekteydiler².

¹ DİLİK, a.g.e., s.38.

² Ali Himmet BERKİ, "Hukuki ve İçtimaî Bakımdan Vakıf", *Vakıflar Dergisi*, Sa:V, Ankara, 1962, s.11.

Diğer yandan, vakıf kuranların, toplumdaki tehlikeye uğrayan kişilere sosyal güvenlik hizmeti sunma çabaları yanında; vakıf kurumunun, Orta Çağlarda, vakıf kuranlara da bir tür sosyal güvenlik sağladığı görülmektedir. Gerçekten, o devrin şartlarında, yönetici-zengin sınıfları tehdit eden en büyük sosyal tehlikelerden biri de, sultanın bu servete el koymasıydı. Özellikle, yüksek idari kademelerdeki kişiler, eğer kısa zamanda büyük servetler devşirmişlerse, hiç ummadıkları bir anda sultan tarafından azledilmeleri ve mallarına -çoğunlukla canlarına da- el konulması mümkündü. Orta Çağlarda, “müsadere-i emval” denen bu uygulamanın çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

Hayatlarını sigorta ettirmenin bir yolunu bulamıyorlarsa da, bu zengin yönetici sınıfların, adına “ortaçağ sigortası” denilebilecek vakıf sistemi yoluyla servetlerini müsadereeden kurtarabildikleri; hayatlarını yitirmezlerse kendileri ve çocukları, yitirirlerse çocukları için (kendilerini ve daha sonra da çocuklarını mütevellî tayin etmeleri ve vakıf gelirlerinden pay tahsis etmeleri yoluyla) bir geçim garantisi oluşturdukları görülmektedir. Gerçi, bugünkü anlamıyla sosyal güvenlik, servet sahibi sınıfların değil, düşük gelirli grupların güvenliğiyle ilgiliyse de, sultanın fermanıyla bir anda herşeyini kaybetme tehlikesine karşı, vakfın bu kişiler için de özel bir sosyal güvenlik kategorisi olarak işlediği anlaşılmaktadır¹.

Böylece bir taraftan yönetici-zengin sınıfların sosyal güvenliği sağlanırken, diğer yandan da -kurumun tamamıyla kötüye kullanıldığı durumlar hariç- kurulan vakfın geri kalan geliri ile sosyal harcamalarda kullanılmış olmaktadır. Bir yerde, bu uygulama bireysel çıkar ve endişelerle sosyal amaçların özel bir sentezi olarak da değerlendirilebilir.

¹ KOZAK, a.g.e., s.33-34.

Vakıflar fonksiyon olarak çoğunlukla, insanların, iktisadi hayatta maruz kalacakları risklere karşı sosyal güvenliklerini sağlamak amacını güder ve hizmet, kurum tarafından yapıldığı için bireyden bireye yapılan iane, sadaka şeklindeki yardımların şahsiyeti rencide edici etkilerine yol açmaz. Bugünkü sosyal güvenlik sistemi ile vakıfların fonksiyonunu karşılaştıracak olursak, şu özelliklerin olduğu görülecektir¹:

a. Sosyal güvenlik sisteminde ivazla iştirakler arasındaki ilişki azalmakta, sosyal sigorta ivazları sosyal güvenlik ödemelerine dönüşmektedir.

b. Vakıflarda ise, bugünkü sosyal güvenlik sisteminden farklı olarak vakıfla yardım alanlar arasında, şahsiyeti rencide etmeden dayanışma duyguları gelişmekte, sınıflararası kaynaşmaya yol açmaktadır.

c. Vakıflarda, vâkıflar(vakfedenler), hayırda bulunmanın huzurunu ve tatminini duymaktadır. Sosyal güvenlik sisteminde ise her iki taraf için bir duygu alış-verişi yoktur.

d. Bu durum, sanayi toplumlarında ortaya çıkan “yalnız kalabalıkların” toplandığı şehir hayatındaki yabancılaşma duygusunu hafifletir. Yardım alanı, şehir hayatındaki yalnızlık, parçalanmışlık ve yabancılık duygusunun uyandıracığı bunalımlardan uzaklaştırır.

Vakıf kuranlar açısından faydası ise, insanların çevresiyle bütünlük kurmalarını sağlar ve çevrelerine karşı sorumluluk duygularını geliştirir. Bu sorumluluk, ömrünün ve yaşadığı çevrenin sınırlarını da aşarak gelecek nesilleri ve ölümden sonraki hayatı kapsar.

¹ ZALM, a.g.m., s.12.

e. Sosyal güvenlik sistemi mili ekonomide servetin dağılımına doğrudan doğruya etki etmediği halde, vakıflar, kuruluş anında servetin dağılımını sağlar.

C. EĞİTİM HİZMETLERİ

Vakıfların yüzyıllar boyu yürütmekte olduğu hizmetlerden biride eğitim hizmetleridir¹. Nitekim Osmanlılarda eğitim ve kültür hizmetleri hemen tamamıyla vakıflar tarafından yürütülmekteydi. Osmanlı toplumunun en önemli sosyal merkezlerinden birini oluşturan büyük vakıf külliyelerinin odak noktasını cami teşkil etmekte, hemen bunun ardından her düzeydeki mektep ve medreseler, kütüphaneler, hastane, aşhane, arasta-çarşı, han, kervansaray, hamam, meşrufa binaları (küliyedeki görevlilerin meskenleri) gelmektedir. Örneğin, küliyelerin en gelişmiş örneği bulunan Süleymaniye Külliyesinde, Hastane, misafirhane, hamam ve dükkanlar gibi diğer unsurların yanında dört büyük medrese, darül-hadis, darül-kurra, darülsibyan, tıp medresesi, mülazımlar medresesi bulunmaktaydı².

Eğitim ve öğretime tahsis edilen vakıflar, örgün eğitim denilen teşkilatlı eğitim-öğretim faaliyetleri ile yaygın eğitim denilen her çeşit halk eğitimi faaliyetlerini yerine getiriyordu³.

Nitekim Anadolu'da ve İstanbul'da Seçuklular, Beylikler ve Osmanlılar zamanında kurulan kütüphaneler hep vakıf yolu ile

¹ İbrahim ATEŞ, " Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları", **Vakıflar Dergisi**, Sa:XIV, Ankara, 1982, s.29.

² Feridun AKOZAN, "Türk Külliyesi". **Vakıflar Dergisi**, Sa:VIII, Ankara, 1969, s.304-307.

³ Süleyman Hayri BOLAY, "Vakıfların Dünkü ve Yarınki Rollerini", **I. Vakıf Şurası**, VGM Yayınları, Ankara, 1985, s.19.

kurulmuşlardır. Bu kütüphaneler başta devrin sultanı veya padişah olmak üzere hanım sultanlar, sadrazamlar, vezirler, şeyhülislamı ile devlet ve ilim adamları gibi çeşitli kişiler tarafından kurulmuştur¹.

Osmanlılar döneminde kurulan vakıflar başta olmak üzere, çeşitli dönem ve tarihlerde kurulan vakıfların çoğunda; Medrese, mektep, sıbyan mektebi, darülhadis, darülkurra, kütüphane ve benzeri eğitim ve öğretim kurumlarının yapımı, bakımı, geliştirilmesi, eğitim ve öğretimin her geçen gün daha geniş sahaya yayılması, öğretim görevlileri ile memur, gece bekçisi, kapıcı, temizlikçi gibi okullarda görevli personelin maaşlarının günün şartlarına göre ödenmesi, öğrencilerin elbise, kitap ve gıda ihtiyaçlarının karşılanması, günümüzdeki öğrenci yurtlarının yerini alan hücre veya yatakhanelerin temini, buralara yetecek kadar yakacak tahsisi, bahar aylarında öğrencilerin şehir dışına mesire yerlerine götürülerek temiz hava almaları ve dinlenmeleri ve oralarda kendilerine ziyafet verilmesi için hatta bazı öğrencilere aylık bağlanması gibi özel şartlara çoğu vakfiyelerde yer verilmiştir. Öyleki öğrencinin geçim, yurt, kitap sıkıntısına düşmeyecek ve dersten başka bir şey düşünmeyecek şekilde rahat ve sıhhatli bir eğitim görmesi için gerekli herşey düşünülmüş ve bu hizmete yapılacak harcamaları karşılayacak yeterli gelir kaynakları vakfedilmiştir².

D. SAĞLIK HİZMETLERİ

Sağlık kurumlarının İslam dünyasında, çeşitli adlar aldıkları görülmektedir. Bunlar arasında en yaygın olanı Darüş-şifa'dır. Sağlık yurdu demek olan Darüş-şifa'dan başka, aynı anlamda kullanılan diğer adları da şöyle sıralayabiliriz: Darüs-sıhha, Darül-afiye, Darür-râha,

¹ Nimet BAYRAKTAR, "Üsküdar Kütüphaneleri", Vakıflar Dergisi, Sa:XVI, Ankara, 1982, s.45.

² ŞENER, a.g.m., s.157.

Darü-tıp ve Bimarhane. Hastaların tedavi edildikleri, ilaçların yapıldığı bu yerlere günümüzde hastane denilmektedir¹.

Vakıfların sağlık ve sosyal yardım hizmetleri arasında, kadın-erkek, müslim-gayrimüslim bütün insanlığa tahsis edilmiş; bunların bedeni ve ruhi hastalıklarını tedavi amacıyla kurulmuş hastaneler, darüş-şifalar ve tımarhaneler de önemli bir yer işgal etmekteydi. Seçuklu, Beylikler ve Osmanlı devirlerinde Anadolu ve Rumeli'nin merkezi bölgelerine hem hastane, hem de tıp medresesi olarak hizmet gören birçok vakıf darüş-şifa inşa olunmuş ve zengin gelir kaynaklarıyla donatılmıştır². Nitekim Anadolu Selçukluları zamanında, Gevher Nesibe Hatun Şifaiyesi Kayseri'de, İzzeddin Keykavus'un Şifahanesi Sivas'ta, Turan Melik Darüş-şifa'sı Divriği'de, Atabey Cemaleddin Ferruh Şifahanesi Çankırı'da hizmet veren vakıf eserlerdir. Bursa'daki Yıldırım Darüş-şifa'sı, Osmanlılardan günümüze intikal eden ilk hastanedir. Fakir ve kimsesiz müslümanların tedavilerini sağlamak üzere 1845 yılında kurulan Gureba-i Müslimin Hastanesi, tarihimizde ikinci "hastane" adıyla halk sağlığına hizmet veren kurumdur. Hizmete açıldığı 1845 yılında 200 yatak kapasite ile hizmet gören hastanede 11 doktor, 2 eczacı, sağlık hizmetçileri, 41 yardımcı personel çalışıyordu³.

Genel itibariyle XVIII.yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı saltanatının gerileme devrelerini istisna edecek olursak, akıl hastaları Avrupa fanatizmi tarafından şeytana karışmış diyerek ateşe atılıp

¹ ŞEKER, a.g.e., 163-164.

² Bahaeddin YEDİYILDIZ, "İslam'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1993, s.53.

³ Sadi BAYRAM, "Sağlık Hizmetlerimiz ve Vakıf Gureba Hastanesi", *Vakıflar Dergisi*, Sa:XIV, Ankara, 1982, s.102-117.

yakılırken, Osmanlılar tarafından büyük bir şefkat ve itinaya mazhar oluyorlardı¹.

E. ŞEHİRCİLİK VE BELEDİYE HİZMETLERİ

Osmanlı döneminde şehircilik ve belediye hizmetlerinin de tamamen vakıf sistemine dayandığı anlaşılmaktadır². Bugün belediyelerin yaptıkları hizmetler eski İslam şehirlerinde genellikle vakıflar yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Bunların başında şehirlerin su ihtiyacının sağlanması gelmekteydi³.

Kervansaraylar, bir devrin, gelişmiş bir medeniyetin seyahat ve ticaret hürriyetini himayesine alan, sosyal hayatın, dayanışmanın bir yönünü geliştiren, milletlerarası ticarete güven sağlayan, büyük ve medeni devletlerin bireylerinin malını ve canını korumak yolundaki görevine yardımcı olan kurumlardır. Yüzyıllar boyunca medeniyet tarihimize kazandırmış olduğu devrinin mimari özelliğini, sosyal seviyesini gösteren muhteşem abideleri arasında kervansarayların özel bir yeri bulunmaktadır⁴.

Bazı vakıflarda sokakların aydınlatılması, şehrin çeşitli yerlerinde bahçeler, halkın dinleneceği güzel parklar kurulmasını amaçlamaktaydılar. Yalnız İmparatorluğun merkezindeki şehirlerin değil, uzaktaki şehirlerin sularıda hayır sahiplerinin kurdukları vakıflarca getiriliyordu. Örneğin,

¹ F. Kerim GÖKAY, "Ruh Hekimliği Sahasında Türklerin ve Vakıf Müessesesinin Hizmetleri", *Vakıflar Dergisi*, Sa:II, Ankara,1942, s.263.

² Hilmi Ziya ÜLKEN, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, Sa:IX, Ankara,1971, s.21.

³ Hasan GÜNERİ, "Vakıf Suları ve Su Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sa:IX, Ankara,1971, s.67-69.

⁴ Feramuz BERKOL, "Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları", *Vakıflar Dergisi*, Sa:X, Ankara, 1973, s.345.

Kıbrıs'ta Larnaka kasabasının muazzam su tesisatı Antalya'lı Ebubekir Paşa'nın vakfıdır¹.

II. VAKIFLARIN EKONOMİK FONKSİYONLARI

Vakfın amaçlarını yerine getirmek üzere vakfedilen kuruluşların bir defaya mahsus ve belirli bir zaman diliminde hizmetler yapmalarının ötesinde “sürekli bir yapıya” kavuşturulması düşünülmüştür. Böyle bir hizmetin uzun süreli olması, insan-müessese-kaynak üçlüsünün en dengeli ve faydalı bir şekilde organizasyonunu gerekli kılmıştır. Bu bina ve kuruluşların devamlı olarak işleyebilmesi için düzenli gelirlere ihtiyaç olmuştur. Bu nedenle, vakıfların genel giderlerini karşılamak ve özellikle çalışanların ücretini ödemek için, vakfın kurucusu tarafından taşınır ve taşınmaz mallar vakfedilmiştir².

Bunlar arasında araziler (bazı köylerin tamamı), her türlü ziraat işletmeleri, çiftlikler, tarlalar sayılabilir. Kısacası, vakıfların köklü bir hizmet ve çalışmanın sürekliliği, ancak sağlam kaynakların varlığı ve bunun devamıyla mümkün olabilmiştir. Vakıfların ilgili olduğu her ekonomik birim içerisinde “döner sermaye nevinden” bir sistem kurulmuştur.

Geçmişten günümüze kalan vakfiyelerde isimlerine rastlayabildiğimiz ve günümüzde de ülkemizin çeşitli yerlerinde örneklerini görebildiğimiz değişik tür ve biçimlerde vakıf su tesisi vardı. Fonksiyonlarına göre değişik isimler alan bu tesislerin, suyun kaynağından alınarak hizmete sunulacağı bina veya yerlere dağıtımı için gerekli olan su

¹ Halim Baki KUNTER, “Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi”, *Vakıflar Dergisi*, Sa:III, Ankara, 1956, s.4.

² ŞENER, a.g.m., s.154.

bendi, su yolu, su kemeri, su terazisi, su maksemi, su deposu gibi yapılar ile getirilen veya mevcut suyu çeşitli şekillerde faydalanmak üzere inşa edilen sarnıç, kuyu, çeşme, şadırvan, havuz, sebil, selsebil, hamam, hela, çamaşırhane, buzthane, değirmen gibi yapılar olarak iki büyük grupta düşünmek mümkündür.

Bu çeşit vakıflar arasında, yol, kaldırım, köprü, kanal, kemer, kuyu, bent, çeşme ve sebiller, deniz feneri, yüksek dağlar ve geçitlerde sığınaklar, konak evleri, kervansaraylar inşası ve bunların tamiri amacına dönük vakıflar büyük bir yekun tutmaktadır. Büyük vakıf tesisleri yoluyla son derece geniş sulama tesislerinin kurulduğu ve işletildiği görülmektedir¹.

Selçuklular zamanında, diğer vakıflar gibi, su ile ilgili vakıfların yönetimi, şartlarının yerine getirilmesi, gelirlerinin tahsili ve giderlerinin ödenmesi de, genellikle mahalli kadılara bırakılmıştı. Eğer bu iller için vakfiyede bir mütevellî veya nazır tesbit edilmiş ise, kadı sadece sultanın vekili veya temsilcisi sıfatıyla vakfın denetimini yapardı. Arzettiği önem dolayısıyla ancak Osmanlılar zamanında yani XV. yüzyılda ayrı bir Su Nezareti kurulmuş ve bu kuruluş XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Hayır sahipleri, su yollarının bakımı için aylıklı su yolcuları tayin etmişlerdir. Bunlar bağlı oldukları bölükbaşıları ve ustaları ile birlikte dönemlerinin su işlerinde ihtisas sahibi fen elemanları sayılırlardı².

Bunun yanında vakıflarla ticari hayatın köklü kurumlarının birbiriyle olan ilişkisinde tesadüfi bir olay değildir. Çünkü bu kurumlarda belli bir ekonomik organizasyon olarak gelir-gider ve piyasa kanunları içerisinde

¹ Halim Baki KUNTER, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sa:1, Ankara, 1938, s.104-107.

² Yılmaz ÖĞE, "Vakıf Müessesesinde Su ve Önemi", **Vakıflar Dergisi**, Sa:XX, Ankara, 1983, s. 26.

faaliyet göstermesi gereken unsurlardı. Vakıflar, iktisadi işletmelerin en önemli unsuru olan makine ve alet yatırımlarını karşılamak için önemli bir konuya el atmışlardı. Bu konuda “gedik” denilen ekonomik varlıklardan söz etmek gerekir.

İktisadi ve hukuki anlamdaki gedikler, hukuki açıdan esnaf ve sanatkârların, vakıf dükkanlarında mütevellinin izniyle ve devamlı kalmak şartıyla yerleştirdikleri alet ve edavatlarına denir. Vakıf gayrimenkullerin zaruri ihtiyacı üzerine, esnafa bu müsaade verilmiştir. Böylece esnafın vakıf gayrimenkulleri tamiri sağlanmış, gayrimenkule yerleştirdikleri tezgah ve aletlerin onların mülkü yani gedik kabul edilmiş ve bunun için periyodik bir kira bedeli alınmıştır. Malzemelerin bulunduğu yere “gediğin mülkü”, kira bedeline ise “mülk kirası” denmiştir¹.

Vakıfların ekonomik ve sosyal amaçlarına ulaşabilmesi için, milli servetin daha adil dağılımını sağlayan, rasyonel verimli ve kârlı kurumlar olması ideal bir hedef olduğunu düşünmek gerekir. Vakıf kurumunu, bir işletme olarak mikro açıdan; servetin, gelirin ve kaynakların dağılımına etki eden fonksiyonu itibariyle makro açıdan incelediğimizde iktisadi kavram ve politikalarla ilgili şu özellikler ortaya çıkar²:

Mikro açıdan ele alındığında her vakıf, amacı ne olursa olsun, bir işletmedir. Hizmetin vakfın amacı doğrultusunda devam edebilmesi için, vakfın bir iktisadi işletme olarak ele alınması gerekir. İşletmenin rasyonel, verimli ve kârlı çalışması için işletmecilik prensiplerine göre çalıştırılması; bir başka deyişle maddi ve gayri maddi organizasyon, yönetim, üretim, satış, pazarlama, tanıtım, halkla ilişkiler, işçi-işveren

¹ ŞENER, a.g.m., s.154.

² Sabahaddin ZALİM, “Vakıfların Milli Ekonomiye Etkileri”, V. Vakıf Haftası, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1987, s. 210.

ilişkileri, muhasebe, bütçe ve kontrol tekniklerine uygun çalıştırılması gerekir.

Makro açıdan incelediğimizde vakıf kurumu milli ekonomide:

a. Milli servetin dağılımına, milli gelirin yeniden dağılımına, istihdamın artışına ve kaynakların dağılımına etki ederek dengeli kalkınmaya;

b. Altyapının gelişmesini sağlayarak hızlı kalkınmaya;

c. Sosyal yapıyı iyileştirecek gelişme sürecine;

d. Sağlık, eğitim, bayındırlık, şehircilik sahalarında yatırımlara katılmak suretiyle Devlet bütçesinin iktisadi yatırımlara kaymasını sağlayarak Devletin güçlenmesine etki eder.

e. Düşük gelirliilerin hayat seviyesini yukarı itip, orta sınıfı genişletmek suretiyle, toplumda sosyal ve siyasi istikrarı sağlar, iktisadi gelişme için gerekli istikrar ortamını takviye eder.

f. Vakıfların eğitim ve sağlık sahasındaki hizmetleri fırsat eşitliğinin sağlanmasına yardımcı olur. Fırsat eşitliği ise insanların kabiliyetleri ölçüsünde gelişmesine ve sonuçta toplam verimin artmasına neden olur.

Ayrıca vakıf kurumunu, iktisadi fonksiyonları açısından incelediğimizde; tüketime, tasarrufa ve yatırımlara etkisi sosyal faydayı arttırıcı etkisi ve diğer etkiler şeklinde özelliklerini görmemiz mümkündür. Bunlar sırasıyla¹;

a. Lüks tüketime ve gösteriş tüketimine gitmesi muhtemel kaynakları, zorunlu ihtiyaç maddelerinin tüketimine kaydırır. Nitekim tüketimin zorunlu ihtiyaç mallarına kaydırılması suretiyle marjinal faydanın arttırılması, milli ekonomide tüketimden sağlanan toplam faydanın ve toplam tatmin duygusunun artışına yolaçar.

¹ ZAIM, a.g.m., s.211.

b. Gösteriş ve lüks tüketime gitmesi muhtemel kaynakların tasarruf edilmesine yol açar

Lüks ve gösteriş tüketimine gitmesi veya atıl kalması muhtemel kaynakların faydalı yatırımlara yönelmesini teşvik eder.

d. Yatırımların, sosyal faydası yüksek olan alanlara kaymasına yolaçar. Bununla birlikte, zenginlerdeki serveti teşhir etme arzusunun, sosyal fayda ile birlikte gerçekleşmesine yardım eder.

e. Sermayedar müteşebbislerin kazanç ve teşebbüs arzu ve zihniyetini körletmeden gelir ve servetin yeniden dağılımına yardım eder.

Vakıfların bünyesinde bir nevi “kredi kurumu” şeklinde çalışan para vakıflarının varlığından bahsedilmektedir. Para vakıflarının kısa bir tanımını verdikten sonra bu konudaki görüşleri vermek yerinde olacaktır. Para vakıfları, adı üstünde, alışılmışın dışında; hayırsever bir kişinin gayrimenkul malını değilde parasını vakfetmesiyle gerçekleşen bir vakıf türüdür¹. Vakfedilen bu paranın tabii ki bir daha geriye alınması sözkonusu değildir. Burada esas olan bu paranın mütevelliler tarafından işletilmesi ve elde edilen kârın vakfın kuruluş amacına yönelik olarak harcanmasıdır.

Para vakıfları konusunda araştırmacılar arasında farklı görüşler bulunmaktradır. Bu konuda Neşet Çağatay'ın görüşleri şöyledir:

Para vakıflarının ne zaman başladığı bilinmemektedir. Ancak, temellerinin yüzlerce yıl önce Batı Asya Türklerince atıldığı sanılmaktadır. XII. yüzyıl ortalarında Selçuklular Anadolu'sunun sosyal ve ekonomik hayatında büyük ve önemli rol oynamış olan ahi kurumu mensuplarının kendi aralarında karşılıklı yardım için kurdukları “esnaf sandıkları” böyle bir hizmet görüyordu. Bu yöntem, Osmanlılar devrinde mutlaka sürmüş olmalı, Fatih Sultan Mehmed'in faizi ile yeniçeri ocaklarına verilecek etlerin zamanla artacak fiyat farkını karşılamak üzere 24.000 altın

¹ Murat ÇİZAKÇA, Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İstanbul, 1993, s. 67.

vakfettiğini biliyoruz. Kanuni Sultan Süleyman'da 698.000 akçelik bir para vakfı yapmıştı¹.

Buna karşılık Osmanlı dönemindeki nakit para vakfının bir nevi “dayanışma kredisi” şeklinde bir uygulama gösterdiği bazı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.

Başlangıçta Ebu Hanife'nin talebesi Ebu Züfer dışında hiçbir hukukçu tarafından vakfı caiz görülmeyen nakit paraların, Osmanlı Devletinin yükselme döneminde hukukçular tarafından tartışıldığını görüyoruz. Nakit para vakfının örfen vakfı caiz görünen menkul mallar grubuna girdiğini iddia eden şeyhülislam Ebu Suud Efendi'nin görüşü, resmi görüş haline gelince, bütün Osmanlı ülkesinde nakit para vakfı alabildiğine artmıştır. Nakit paralar fakirlere sermaye olarak verilmiş (bidaa), ya emek-sermaye şirketi (mudaraba) tarzında kâr-zarar usulüne göre işletilmiş veyahut da muamele-i şer'iyye denilen ve peşin satıp veresiye vermek suretiyle %15'i geçmeyen yıllık kâr alınarak çalıştırılmıştır. Muamele-i şer'iye usulü, bey'ul-ine denilen ve fıkıhçılar tarafından caiz görülen bir satım aktine dayanmaktadır. Muamele-i şer'iye usulü, mahiyeti itibariyle faize benzese de faiz değildir².

Bu arada vakıf hizmetlerinde günün ekonomik şartlarının gözönüne alınarak vade farkı ve ortaklık türleri gibi konuların muamelelerde dikkate alınması yanında, ücretlendirmede enflasyonun dahi dikkate alındığını görüyoruz. Örneğin vakıf görevlilerinin maaşları, enflasyonla azalınca, mahkeme kararıyla arttırılabilir³.

¹ Neşet ÇAĞATAY, “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, Sa: IX, Ankara, 1971, s.39-56.

² Halil CİN, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, C.II, İstanbul, 1990, s.42-43.

³ ŞENER, a.g.m., s.156-157.

A. VAKIFLARIN İSTİHDAMI ARTTIRICI FONKSİYONLARI

Vakıfların hemen çoğunda, özellikle büyük vakıflarda hizmetlerin yürütülmesi için gerekli sayıda personelin istihdamının da öngörüldüğü ve onların maaşlarının da vakfiyede belirtildiği görülmektedir. Böyle olunca, vakıflar yaygınlık kazandıkça vakıfların istihdam edilenlerinin sayısında artmış ve önemli miktarlara ulaşmıştır.

Vakıflarda istihdam edilen görevlilerden bazılarını, o devirdeki adlarıyla şöylece sıralamak mümkündür: Mütevelli, nazır, imam, kayyım, müezzin, ferraş, muarraf, muallim, halife, kandilci, mahyacı, vaiz muvakkit, mücellit, müzehhip, katip, hattat, vs. Hemen her büyük vakıfta, uzman mimarlardan, su mühendislerinden, dülgerlerden, taşçı ve demirci ustalarından, kalemkârlardan, kurşunculardan, camcılardan, çinicilerden, su yolcularından, bahçe tarh ve tanzim edenlerden, halı ve perde örenlerden meydana gelmiş daimi bir kadro oluşturulmuştu. Vakfın büyüklüğüne, küçüklüğüne, mali kudretine göre bu kadrolar genişleyip daralmaktadır. Edirne'deki Sultan Beyazid akıl hastanesi 50 kişilik olduğu halde, hekim ve müstahdem olarak toplam 21 personeli vardı. 1471 yılında yapılan fatih hastanesinin, onyedinci asır ortalarında 200 personeli olduğunu Evliya Çelebi nakletmektedir¹. Günümüz şartlarında bile önemli sayılabilecek bu rakamların, o devirde ne büyük bir istihdam imkanı oluşturduğu tahmin edilebilir. Diğer yandan, büyük miktardaki vakıf eserlerinin inşa edilmeleri esnasında oluşturulan istihdam imkanlarını da ayrıca gözönünde bulundurmak gerekir.

¹ KOZAK. a.g.e., s.45-46.

B. VAKIFLARIN GELİR-SERVET DAĞILIMINA İLİŞKİN FONKSİYONLARI

Vakıf, şüphesiz, bugünkü anlamda gelir-servet dağılımını düzenlemek amacıyla kurulmuş bir kurum değildir. Vakfedenlerin, sosyal vicdanın bir ifadesi olarak, toplumun en fazla ihtiyaç duyduğunu hissettikleri bir hizmeti gerçekleştirme amacına dönüktür. Ancak kuruluş amaçları doğrultusunda hizmet verirlerken, vakıflar, çok yönlü fonksiyonları yerine getirmekte, gelir-servet dağılımını etkilemektedir.

1. Orta Çağ'da Gelir-Servet Dağılımı ve Vakıfların Fonksiyonları

Vakıfların gelir-servet dağılımında ne gibi etkileri olduğunu ortaya koyabilmek için en yaygın ve başarılı hizmet verdiği dönemlerde ve genel olarak Orta Çağda Osmanlı İmparatorluğu'nda gelir-servet dağılımının nasıl olduğu üzerinde kısaca durmak gerekir. Orta Çağda toplumdaki mevcut gelir-servet dağılımının bilinmesi; bunun ardından da vakıf kuran kesimlerle, vakıfların sağladığı yardım ve hizmetlerden yararlananların kimler olduğunun ortaya konması, bazı sonuçlara varılmasında yardımcı olacaktır.

Orta Çağda Osmanlı ülkesinde ve genel olarak Şarkta devlet ileri gelenlerinin, hükümdar ve yakınları ile yüksek düzeydeki yöneticilerin, toplumun iktisadi bakımından da en güçlü sınıfı oluşturdukları görülmektedir. Gerçekten, bu dönemde siyasi gücün, iktisadi gücü ele geçirmede de en etkin bir araç olduğu görülmektedir. Bu üst yönetici sınıflardan sonra, bunlara yakın olan zümreler, siyasi iktidardan kuvvet alan “feodal” sınıflar (eşraf ve ayan) gelmektedir; bunları da halk içinde itibar sahibi olan, aynı zamanda devlet ileri gelenleriyle de iyi ilişkiler

içinde bulunan ulema, “ruhani tarik mensupları” ile orta tabakayı oluşturan tüccarlar, esnaf ve zenaatkârlar takip etmektedir¹.

Bu dönemde, vakıf kuranların daha çok hangi zümreler olduğu konusunda yapılan bir araştırma bize, toplumdaki gelir ve servet dağılımında en üst sırada yer alanlarla vakıf kuranlar arasında bir paralellik olduğunu açıkça göstermektedir. Vakıf kuranların, özellikle büyük vakıf külliyesi tesis edenlerin başında hükümdar ve yakın çevresi, şehzadeler, valide sultanlar ve sultan hanımlar gelmektedir. İkinci sırayı en yüksek idareci sınıf, vezirler, beylerbeyi, zeamet ve has sahipleri almakta bunları da, toplumdaki diğer zenginler ve orta sınıf, esnaf ve zenaatkarlar, özellikle yöneticilere yakın bulunan ilim adamları, şairler vs. izlemektedir. Saraya ve yüksek idareci zümrelere yakınlıkları nedeniyle yüksek bir gelir-servet seviyesine ulaşabilen ilim adamı ve şairlerin de oldukça geniş vakıflar kurdukları görülmektedir².

Bu üst tabakaların, toplumdaki iktisadi güç sıralamalarına paralel olarak vakıf kurmaları, bu kurumların, son derece dengesiz bulunan gelir-servet dağılımının olumsuz sonuçlarını hafifletici bir hizmet yaptığı şeklinde değerlendirmek mümkündür. Böylece, bir yandan dini bir amaç güdülürken, bilinçli yada bilinçsiz olarak sosyal bir görev ve gereklilik de yerine getirilmekte, “ekonomik bir soruna kısmen bir çare” bulunmaktaydı³.

2. Vakıflar Gelir ve Serveti Birlikte Etkiler

Vakıf kurumunun gelir-servet dağılımında oynadığı rolü, sosyal ve ekonomik hayattaki yerini, hemen her toplumda mevcut bulunan diğer

¹ KOZAK, a.g.e., s.36-37.

² Hilmi Ziya ÜLKEN, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, Sa:IX, Ankara, 1971, s.32.

³ KUBAN, a.g.m., s.67.

geleneksel yardım ve hayır kurumlarıyla aynı sırada değerlendirmek mümkün değildir; çünkü, bunlarla kıyaslanması mümkün olmayan boyutlara ulaşmış fonksiyonlar yüklenmiştir. En önemlisi de vakıfta, muhtaçlara, o andaki ihtiyaçlarını karşılamaya dönük gelip geçici bir para veya mal verilmesinden farklı olarak, servetin ilelebet bu amaca tahsisi sözkonusudur ve özellikle bu servet transferi yönüyle büyük önem taşır¹.

Vakıfların özellikle, doğrudan düşük gelirli gruplara veya fiziki ve sosyal bir tehlikeyle karşılaşanlara verdiği hizmetler, sosyal yardım veya sosyal güvenlik ödemeleri şeklindeki aynı ve nakdi yardımlar şüphesiz gelir dağılımını etkilemektedir; refahı arttırıcı ve yayıcı bir fonksiyon görmektedir². Ancak, amaçladıkları sosyal hizmetleri gerçekleştirmeden önce, daha başında, kurumun mahiyeti gereği, vakıflar servet dağılımında etkilemektedirler. Zira, bir vakfın kurulması demek, bir hizmetin yapılması için, önce bir gayrimenkul servetin (ve ona tabi olarak varsa menkul servetin) vâkıfın servetinden çıkması demektir. Vakıflar yolu ile servet dağılımının, bugünkü servet dağılımı politikalarından önemli bir farkı vardır. Bugün mali ve iktisadi tedbirlerle oluşan servetin varlıklı gruplardan, fakir ve servetsiz gruplara transferi sözkonusudur.

Vakıflarda ise zengin ve büyük servet sahibi kişilerin mülkiyetindeki servetin onların özel mülkiyetinden çıkması, fakat gelir seviyesi düşük grupların değil, toplumun mülkiyetine geçmesi sözkonusudur. Servetin transferinden sonra bu servetin gelirleriyle sağlanan hizmetler yoluyla, düşük gelirli gruplar lehine gelirin yeniden dağılımı sağlanır. Servet transferi bir defa olmakta, gelir transferi ise vakıf yaşadıkça devam etmektedir³.

¹ KOZAK, a.g.e., s.39.

² YAZGAN, a.g.e., s.50.

³ ZAIM, a.g.m., s.10.

Çağımızdaki sosyal güvenlik hizmetleri de bilindiği gibi, esas amaçları tehlikeye uğrayanların güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak olduğu halde dolaylı olarak da, geliri yeniden dağıtıcı bir fonksiyon görmektedirler. Bu yönüyle vakıfla aralarında benzerlik vardır. Ancak, sosyal güvenlik sisteminin, servet dağılımı ile bir ilgisi olmadığı halde, vakıflar daha başında, gelir dağılımından da önce ve belki ondan da önemli olarak servet dağılımını etkilemektedirler¹.

Öte yandan, gelir ve servet arasındaki karşılıklı sebep-sonuç ilişkisi dikkate alındığında, vakıflar yoluyla halka karşılıksız olarak temin edilen eğitim, sağlık gibi hizmetlerin, onları ellerindeki çok sınırlı servetlerini de harcamak zorunda kalmaktan alıkoyduğu söylenebilir. Bu yönüyle, vakıflar yoluyla topluma sağlanan sosyal hizmetlerin düzenli yürüdüğü dönemlerde, bu kurumun, orta ve alt tabakanın elinde sınırlı ölçüde de olsa servet teşekkülüne dolaylı yoldan hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Diğer yandan, geçmişte temin ettikleri hizmetlerin başında yer alan eğitim hizmetinin, eğitimde fırsat eşitliğini sağlayarak toplumdaki gelir-servet dağılımını etkilemede önemli rol oynadığı bir gerçektir. Çünkü, eğitimin birincil gelir dağılımını önemli ölçüde etkilediğini ve eğitimde fırsat eşitliğinin gelir dağılımında da bir tür fırsat eşitliği sağladığı bilinmektedir².

3. Mütevelli Tayininin Gelir Dağılımını Etkileme Fonksiyonları

Vakıfların gelir-servet dağılımında gördükleri fonksiyonlarla ilgili olarak şu noktaya da işaret etmek gerekir. Vakıfların çoğunda, vakıf kuranların bizzat kendilerini, ölümlerinden sonra da çocuklarını ve akrabalarını mütevelli tayin ettikleri dikkate alınırsa; servetlerini hukuken kendi mülkiyetlerinden çıkarmakla beraber, bu servetlerin kullanımı

¹ KOZAK, a.g.e., s.83.

² KOZAK, a.g.e., s.51.

üzerindeki yetkilerini bir ölçüde hala korumakta oldukları, kendileri ve çocuklarının da vakıf gelirlerinden yararlandığı; böyle olunca vakıf servetinin yalnızca veya çoğunlukla düşük gelirli tabakalara gelir (yardım) transferine yolaçtığıının söylenemeyeceği ileri sürülebilir¹. Nitekim, her kurumun kötüye kullanılması mümkündür.

Diğer taraftan, kurulan vakfın gelirlerinden çocuklarına gelir ayırma amacını sadece kötü niyetle açıklamak da doğru değildir. Vefatından sonra, varislerinin, servetini yeterince basiretli kullanamayacaklarını, saçıp savuracaklarını düşünen bir zengini ele alalım. Bu zenginin bir vakıf kurarak, bir yandan bu vakfın gelirlerinden bir kısmını varislerine tahsis etmesi ve onların geleceklerini elden geldiğince güvence altına almak istemesi, diğer yandan da kurduğu vakfın geri kalan gelirlerini birtakım sosyal hizmetlerin görülmesine ayırması, suistimal etme durumları hariç mutlaka karşı çıkılması gereken bir uygulama olmasa gerekir².

Yukarıda anlatılan her iki amacında birlikte gerçekleşmesi ve bundan toplumun da yarar sağlaması mümkün olabilir. Böylelikle bir yandan belli kişiler elindeki servet, varislerine değil, toplum yararına kullanılmış olmaktadır; öte yandan da, aksi takdirde, tamamen bireysel amaçlara hizmet edecek olan bir servetin gelirleri kısmen de olsa sosyal amaçlar için kullanılmaktadır.

Ayrıca, vakıf kuranların yarısına yakın bir kısımda, kurdukları vakıfların mütevelliliğini, ailelerinden olmayan kimselere ve kadı veya vakfın nazırının takdirine bırakmışlardır. Diğer yandan birçok vakıfta, mütevelliliğin önce vakfedenin soyundan gelen erkek evlatlarına, sonra kız evlatlarına, bunlarında neslinin kesilmesi halinde azadlı köle ve cariyelerine ve onların soyundan gelenlere bırakıldığı görülmektedir³ki, bu

¹ KOZAK, a.g.e., s.43.

² BERKİ, a.g.m., s.3.

³ KOZAK, a.g.e., s.44-45.

son durumun gerçekleşmesi halinde, toplumda en fazla korunmaya muhtaç bir gruba gelir transferi yapılmış olmaktadır.

4. Vakfın Özel Mülkiyet Kategorisi Oluşturma Fonksiyonu

Daha öncede işaret edildiği gibi, vakıf kurumunda, vakfedilen mülkün vakfedenin özel mülkiyetinden çıktığı kesindir; hatta İslam Hukuku'na göre özel mülkiyetten bile çıkmıştır. Durum böyleyken, vakıf mülklerinin kimin mülkiyetine geçtiği yada hangi mülkiyet kategorisi içinde değerlendirmek gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır.

Vakfiyelerde, vakfedilen mülkün “Allah'ın mülkü” olmak üzere özel mülkiyetten çıkarıldığı kaydedilir. Buradaki “Allah'ın mülkü” kavramından kamu mülkiyeti anlaşılmaktadır¹. Ancak, kamu mülkiyeti kavramında açıklık getirmek gerekir. Bir yerde bundan devlet mülkiyetini anlamak mümkün değildir. Çünkü devletin de vakıf mülkünü dilediği şekilde kullanma yetkisi yoktur. Daha öncede işaret edildiği gibi, tarihte bazı durumlarda vakıf kurmaktan güdülen ana amaçlardan biride servete devletin, hükümdarın el koymasını önlemektir. Şu halde vakfedenin servetini eliyle devlete teslim etmesi sözkonusu olamaz. Gerçekten, vakıflarda devletin yetkisi, onların vakfı kuranların amaçları ve istekleri doğrultusunda işletilip işletilmediklerini denetlemekten öteye geçmiyordu. Böyle olunca, vakıf mülkiyetini, belli hayri ve sosyal hizmetlerin yürütülmesi amacıyla kullanılabileceği özel bir sosyal mülkiyet kategorisi olarak değerlendirmek gerekir.

Bu noktada, vakıfların, özel mülkiyetle kamu mülkiyeti arasında orta bir toplumsal mülkiyet kategorisi oluşturarak dengenin sağlanmasında çok yararlı fonksiyonlar görmeleri beklenebilir. Zengin sınıflar elindeki

¹ BERKİ, a.g.m., s.5.

servetin, vakıfların yaygınlaşması yolu ile sosyalleşmesi; belli özel ellerde birikmesinin doğuracağı sakıncaları gidermesi yanında, servetin devlet elinde toplanmasının yolaçacağı otoriter, merkeziyetçi eğilimlerden de toplumu koruyacaktır¹.

¹ KOZAK, a.g.e., s.90.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARI

I. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ HUKUKİ VE İDARİ YAPISI

1982 Anayasasının Başlangıç bölümünde, “Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme, maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hakkına ve yetkisine doğuştan sahip olduğu” belirtilmekte, ayrıca Anayasanın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti’nin bir hukuk devleti olduğu ifade edilmektedir. Bu devlet anlayışının bir gereği olarak, devletin temel amaç ve görevleri Anayasanın 5. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir: “... kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır”. Bu konuda Anayasanın 60. maddesi herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu belirttiikten sonra, devlete bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alma ve teşkilatı kurma görevi yüklemektedir.

Devlet, Anayasa’da belirtilen sosyal güvenliğı sağlama görevini sosyal sigortalar, sosyal yardım ve sosyal hizmetler yoluyla gerçekleştirmektedir. Bu çalışmada, kanunla kurulu herhangi bir sosyal

güvenlik kuruluşuna tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan, muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek amacıyla, 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'yla kurulan “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları” incelenmektedir.

A. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ OLUŞUM AMAÇLARI VE HUKUKİ DAYANAKLARI

1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Tanımı

Fakrî zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmeyi amaçlayan kendine mahsus müstakil ve daimi bir varlıktır.

Bu tanımdan yararlanarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarını şu şekilde tanımlayabiliriz¹. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı hayri olan, belli bir amaca devletçe ve şahıslarca aynî ve nakdî değerlerin tahsis edilmesi sonucunda bu malların müstakil ve daimi bir varlık kazanmasıdır.

¹ Ali OĞUZ, “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları”, *Türk İdare Dergisi*, Yıl:61, Sa:384, Eylül 1989, s.75-76.

2. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Hukuki Mahiyeti

3294 Sayılı Kanun özel kanun olup, yönetim bu kanunla belirtilmiş bulunmaktadır. Ortada özel bir durum vardır. Medeni Kanunu'nun 79. maddesi ile diğer ilgili maddelerinin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına tam anlamıyla uygulanması mümkün değildir. Bir kamu kuruluşu niteliğinde olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının görevleri, devlet görevlileri tarafından yürütülmektedir. Vakfın gelirleri 3294 Sayılı Kanunun Ek-1 maddesinde kamu alacağı mahiyetinde nitelendiğinden kamu kuruluşu mahiyetindedir. Bunları Medeni Kanunun belirttiği vakıflar olarak değil, kamu hukuku gereklerine uygun bir kuruluş olarak düşünmek gerekir.

Türkiye'de ilk kez bir vakıf kanunla kurulmuş bulunmaktadır. Bundan maksat Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonunda biriken paraların dağıtımını bu yolla sağlamaktır. Vakıf senetleri yoluyla da anılan vakıf kuruluşunun, Medeni Kanun hükümlerine göre tamamlanması ve tescil ettirilmesi yoluna gidilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı organlarının asliye hukuk mahkemesince değiştirilmesi de mümkün değildir. 3294 Sayılı Kanunda bir hüküm geçmese bile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarını, vakıf resmi senedi tanzim etmek ve yürürlüğe sokmakla hükmi şahsiyet kazanmış kabul etmek gerekmektedir. Medeni Kanunumuzun 52. maddesi gereğince amme müesseseleri hukuku amme kanunlarına tabi olduğundan ve 3294 Sayılı Kanun da bir hukuki amme kanunu niteliğinde bulunduğundan bu vakıfların amme hukuku hükmi şahsı olarak anlamak gerekir. Bu vakıfların özelliği gereği kamu kudretine haiz bulunmadıklarından ve bu kudreti kullanmadıkları cihetle amme hukuku hükmi şahıslarından

ayrılırlar. Bu duruma göre bu vakıfların ayrı bir özellik taşıdığı görülmektedir¹.

3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Amacı

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının amacı 3294 sayılı Kanunun 1. maddesinde şöyle açıklanmıştır: “Bu kanunun amacı; fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımını adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir”.

Ayrıca vakıf resmi senedinin 3. maddesinde vakfın amacı şu şekilde açıklanmaktadır: “Bu vakfın amacı; fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilere yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak suretiyle, gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir”.

Bu maddelerde yardım alacak kişilerden, fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişiler olarak söz edilmiştir. Buradaki fakrû zaruret ve muhtaçlık kavramları, önceden belirtildiği üzere, kendisini, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını, bulundukları

¹ OĞUZ, a.g.m., s.76-77.

mahallin hayat şartlarına göre asgari seviyede geçindirmeye yetecek geliri, malı veya kazancı bulunmama halini ifade etmektedir¹.

Bilindiği gibi sosyal sigorta yönteminde önceden belirlenen bazı sosyal riskler karşısında ne tür yardımların yapılacağı kanunda açıkça gösterilir. Bu nedenle sosyal sigorta yönteminde birtakım boşlukların bulunması doğaldır. Bu boşluklar sosyal yardım ve sosyal hizmetler yoluyla doldurulur. Bu kuruluşlardan sağlanacak yardımlar esnektir. Bu konuda sadece genel ilkeler konulur. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları da ülkemizde uygulanan diğer sosyal güvenlik kuruluşlarının bu yöndeki boşluklarını doldurucu niteliktedir².

Bu açıklamalardan sonra Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının amacı şu şekilde belirlenebilir: Ülkemizde uygulanan sosyal güvenlik kuruluşlarının kapsamı dışında kalan ve muhtaç durumda olan kişilere insan onuruna yaraşır asgari bir hayat sürebilmelerinin sağlanması için yardım yapmak ve böylece sosyal güvenlik kuruluşlarının boşluklarını doldurmak, adaletli bir gelir dağılımı yaparak sosyal adaletin gerçekleşmesine yardımcı olmaktır³. Bunun yanında, geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması ile üretken duruma geçebilecek kişilere bu imkânı sağlayarak topluma yararlı hale getirmektir.

¹ Sait DİLİK, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu", Çimento İşveren Dergisi, C.1, Sa:2, Mart 1987, s.12.

² DİLİK, a.g.m., s.9.

³ CANBOLAT, a.g.m., s.5.

4. Hukuki Ehliyetleri

a. Medeni Haklardan Yararlanma Ehliyeti

Medeni haklardan yararlanma ehliyeti, hak sahibi olabilme ehliyetidir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları birer hükmi şahsiyet olmaları dolayısıyla bütün hakları iktisap ve borçları iltizam ederler. Menkul ve gayrimenkul mülkiyetine, intifa haklarına ve bütün alacak haklarına sahip olabilirler. Şunu da belirtmek gerekir ki bu vakıflar, ancak amaçlarının tahakkuku için gayrimenkul ve malları iktisap edebilirler. Amaçlarının dışında bir maksat için gayrimenkul iktisap edemezler¹.

b. Medeni Hakları Kullanma Ehliyeti

Medeni hakları kullanma ehliyeti, hukuki muamelede bulunma, haksız fiilden mesul tutulma ve dava ehliyeti şeklinde kendini gösterir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının organları vasıtasıyla bu haklar kullanılır. Hukuki muamele ehliyeti, hukuken makul ve muteber bir irade beyanında bulunabilmedir. Bu ehliyet vakfın amacı ile sınırlıdır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının organlarının hukuka aykırı fiillerinden dolayı vakfın mesuliyeti doğar. Kusursuz mesuliyet hallerinde vakıf tazminatla yükümlüdür. Kusur mesuliyeti hallerinde de tazminat mesuliyeti doğar. Cezai mesuliyette ise yalnızca para cezası mesuliyeti vardır. Dava ehliyeti ise, bir davada davacı olma veya davalı olma yani taraf olabilme ehliyetidir. Hükmi şahsiyete haiz olan bu vakıflar davada taraf olabilirler. Kendilerini organları temsil eder².

¹ OĞUZ, a.g.m., s.76-77.

² OĞUZ, a.g.m., s.77-78.

B. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ İDARİ YAPISI

1. Vakfın Organları

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının, amaçlarını tahakkuk ettirebilmeleri için ve hükmi şahsiyet olmaları hesabıyla organlara sahip bulunması gerekmektedir¹.

3294 sayılı Kanunun 7. maddesinin 2. bendi her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kurulmasını öngörmüş ve kanun amacı doğrultusunda gerekli hizmetlerin ifası için gerekli organlar kurulmuştur.

1986 yılında idare sistemimize giren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Türkiye düzeyinde süratle tescillerini yaptırarak il ve ilçe bazında organlarını teşkil ettirmişlerdir. Ayrıca yeni kurulan ilçelere de teşkilatlanmaya gidilmiş bulunmaktadır. Bundan sonra teşkil edilecek il ve ilçelerde de kanunun belirttiği teşkilatlanmanın kurulması yönüne gidilecektir².

Kanunda belirtilen bu hükümler ve vakıf resmi senedi (RG.17.7.1986, 19167) vakıf organlarını iki gruba ayırmıştır. Bunlar; Vakıf Başkanı ve Mütevelli Heyetidir.

¹ OĞUZ, a.g.m., s.78.

² OĞUZ, a.g.m., s.79.

a. Vakıf Başkanı

Vakfın ve mütevellî heyetin başkanı mahallin en büyük mülki amiri olan vali ve kaymakamdır. Vakfın tescili Medeni Kanun hükümlerine göre mütevellî heyet başkanı mülki idare amiri tarafından sağlanır. Başka bir yere atanma, raporlu ve izinli bulunması halinde o yer il valiliğine ve ilçe kaymakamlığına atanan veya vekil olarak tayin edilen kişi vakıf başkanıdır.

Vakfın tabii başkanı olarak mütevellî heyetinde başkanı olan vali ve kaymakamların bu görevleri asli görev niteliğindedir. Bu vakıflarda vakıf başkanlığı görevi kanunla verilmiş olup, bir ölçüde vali ve kaymakamların mali ve sosyal güçlerinin arttırılması amaçlanmıştır. Vali ve kaymakamlara vakıflardaki görevleri, tamamen asli görevleri nedeniyle verilmiştir.

b. Mütevellî Heyet

aa. İller İçin

Belediye başkanı, emniyet müdürü, defterdar, il milli eğitim müdürü, il sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu müdürü, müftü ile her faaliyet dönemi için hayırsever vatandaşlar arasından vali tarafından seçilen 3 kişi vakfın mütevellî heyetini teşkil eder (SYDVRS. md. 9/a).

bb. İlçeler İçin

Belediye başkanı, emniyet üst görevlisi, mal müdürü, ilçe milli eğitim müdürü, Sağlık Bakanlığının ilçe üst görevlisi, müftü ile her faaliyet dönemi için hayırsever vatandaşlar arasından o ilçenin bağlı

olduğu il valisi tarafından seçilen 3 kişi vakfın mütevellî heyetini teşkil eder (SYDVRS.md.9/b).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının başkanı ve üyeleri (Vali tarafından seçilmiş olanlar hariç) tamamı devlet memurudur. Bu vakıflarda vakıf genel kurulu olmadığı gibi denetleme kurulu da bulunmamaktadır.

2. Vakıf Organlarının Görevleri

a. Vakıf Başkanının Görevleri

Vakıf başkanının görevlerini; vakıf senedini düzenlemekle Medeni Kanundaki hükümlere göre tescil ettirmek, mütevellî heyet toplantısına başkanlık yapmak ve mütevellî heyetin kararlarını uygulatmak¹ şeklinde sıralamak mümkündür.

b. Mütevellî Heyetinin Görevleri

Mütevellî heyeti, vakfı yönetim ve temsile yetkili organdır. Bu nedenle vakfın amaçlarının gerçekleşmesi için gereken işlemi yapmaya ve kararları almaya yetkili ve görevlidir. Mütevellî heyet vakıf resmi senedinin 10. maddesinde belirtilen aşağıdaki işleri yapmak ve uygulamak görev ve yetkisine sahiptir:

a. Görev alanı içerisinde muhtaç durumda olan kişileri tespit etmek.

b. Bu kişilerin sağlık ve tedavi giderlerini karşılamak ve bunun için sağlık kuruluşlarıyla işbirliği yapmak.

¹ OĞUZ, a.g.m., s.82.

c.Geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilerin müracaatlarını değerlendirmek, onlara gerekli yardımı yapmak ve yardım sonrasında durumlarını takip etmek.

d.Mahalli şartlara uygun olarak, vakıf gelirlerinin dağıtımının usul ve esasları ile yardım miktarlarını tespit etmek.

e.Bilanço, gelir-gider hesabı, çalışma raporu, bütçe ve yıllık programları hazırlamak.

f.Vakıf işlerinde uygulanacak prensipleri tespit etmek ve vakfın amacına ulaşabilmesi için gerekli kararları almak.

g.Vakfın amacına ulaşabilmesini sağlamak üzere bağış yapılmasını teşvik etmek ve bunları kabul etmek, vakfa menkul ve gayrimenkul mal almak ve satmak, bunları işletmek ve mevcut gelirin artması hususunda her nevi kararları almak.

h.Vakıf personel ihtiyacı ve kadrosunu tespit ve tayin etmek, bunlara ödenecek ücretleri belirlemek ve gerektiğinde mevzuattaki nedenlere dayanarak görevlerine son vermek.

ı.Vakfın amacının gerçekleşebilmesi için sağlık ve sosyal yardım tesisleri kurmak, işletmek ve işlettmek.

Mütevelli heyeti çoğunlukla toplanır ve çoğunlukla karar alır. Karar almada oylar eşit çıktığı takdirde başkanın oyu iki sayılır.

c. Mütevelli Heyetinin Çalışma Esasları

Mütevelli heyeti müracaatların kabulü, soruşturulması, değerlendirmesi, hak sahiplerinin tespiti ile kodlama yapılması gibi çalışmalarda bulunur. Bu çalışmalar sırasıyla şöyle incelenebilir:

aa. Mütevelli Heyetin Müracaatları Kabulü

Vakıf senedinin 3. maddesinde belirtilen ve yardım almak isteyen kişiler vakıf mütevelli heyeti başkanlığına bir dilekçe ile başvuracaklardır. Müracaatlar form dilekçe ile yapılacak ve buna sadece ikametgâh ilmuhaberi eklenecektir.

bb. Mütevelli Heyetin Müracaatları Soruşturması

Önemli olan husus fakir ve muhtaç durumda olan kişilerin tesbitidir. Soruşturmalar çok gizli ve güvenilir olmalıdır. Müracaatların soruşturulmasında emniyet, jandarma ve muhtarlardan yararlanılabildiği gibi vakıf personelinin bir görevli tarafından yapılabilir. Gerekli görülürse tapu, maliye ve belediyeden araştırma yapılabilir. SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığından bu kurumlarla herhangi bir ilginin olup olmadığı araştırılır. Ayrıca soruşturmada görevlendirilmek üzere halk içinden dürüstlüğüyle bilinen bazı kişiler temsilci olarak seçilebilir. Mütevelli heyet üyeleri ile yeminli temsilcilerin soruşturma ile ilgili olarak yapacakları zorunlu giderler vakıfça ödenir.

cc. Mütevelli Heyetin Müracaatları Değerlendirmesi

Soruşturma sonuçları ve müracaatlar mütevelli heyetince değerlendirmeye alınır. Mütevelli heyet, talep kabul edilmişse yardım şekillerinden hangisine göre işlem yapılacağına karar verir.

dd. Hak Sahiplerinin Tespiti

Mütevelli heyet tarafından kendilerine vakıftan yardım edilmesine karar verilen şahıslara hak sahipleri denir. Hak sahipleri sırasıyla bir deftere kaydedilir. Ayrıca her hak sahibi için bir dosya açılır. Hak sahibiyle ilgili herşey bu dosyada saklanır.

ee. Kodlama Yapılması

Hak sahipleri defterindeki genel numaradan başka her mahalle ve her köy için ayrı bir kod numarası verilir. Hak sahipleri ise bulundukları mahalle ve köyde ayrı bir sıra numarası alırlar. Bu üç numara hak sahibinin sicilini oluşturur. Kodlama, mahalle ve köy kodu başta olmak üzere mahalle veya köyde aldığı sıra numarası ve en sonda genel numara şeklinde yazılır.

II. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ SOSYO-EKONOMİK FONKSİYONLARI

A. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARINDAN YARARLANACAK KİŞİLER, SAĞLANAN YARDIMLAR VE BUNLARDAN YARARLANMA ŞARTLARI

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kapsamı, 3294 Sayılı Kanunun “Kapsam” başlıklı maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır: “Fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma

faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilecek kişiler bu kanun kapsamı içindedir". Bu Kanuna göre yardım koşulları, sosyal güvenlik kuruluşlarıyla her hangi bir ilginin olmaması, muhtaçlık ve sosyal teşvike ihtiyaç duymak ve Türkiye'de ikamet ediyor olmak şeklinde sınıflandırılabilir.

1. Sosyal Güvenlik Kuruluşlarıyla Herhangi Bir İlginin Olmaması

Kanun koyucu bunlara "Fakrî zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar" demektedir (SYDTK. md.2).

Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı, Bağ-Kur veya özel sandıklarda zorunlu veya isteğe bağlı sigortalı olan kişiler, ödemekte oldukları primler nedeniyle uzun ve kısa vadeli risklere karşı güvenceye alınmışlardır. Bundan dolayı bu kişilerin sigorta kurumlarından elde ettikleri gelir ve hizmetler nedeniyle fakir sayılmaları mümkün değildir. Sosyal sigorta ilişkisi içindeyken dahi sigortalıların bazı özel durumlarda korumasız kalmaları ve muhtaç kavramı içinde değerlendirilebilmeleri mümkündür. Örneğin, 506 Sayılı Kanuna göre 120 gün prim koşulunu gerçekleştiremediği için ödenek alamayan işçi, kazancı düşük bir Bağ-Kur üyesi, çok çocuklu bir sigortalı. Yasanın açık hükmü karşısında bu kişilerin sosyal yardım talep edebilmeleri mümkün değildir¹.

Yaşlılık sigortasından yaşlılık, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortasından sürekli işgöremezlik geliri, sakatlık sigortasından sakatlık, ölüm sigortasından ve diğer sigorta dallarından dul ve yetim aylıklarının bağlanması, 3294 Sayılı Kanunun kapsamı dışında kalma nedeni sayılır².

¹ SÖZER, a.g.e., s.88.

² SÖZER, a.g.e., s.88.

2. Muhtaç Durumda Olmak ve Sosyal Teşvike İhtiyaç Duymak

“Fakrî zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan” (SYDTK. md.2) kişiler sosyal yardım talep edebilirler. 3294 Sayılı Kanunda açıklanmayan muhtaçlık kavramı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Aynî ve Nakdî Yönetmeliği'nin 4. maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır: “Kendisini, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını bulunduğu mahallin hayat şartlarına göre asgari seviyede geçindirmeye yetecek geliri, malı veya kazancı bulunmama” halidir. Bu ifadede doktrinde yapılan muhtaçlık tanımına nazaran tek eksiklik, ilgilinin nafaka isteyebileceği bir yakınının bulunmaması durumundan bahsedilmemesidir¹.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun 2. maddesine göre “... geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu kanun kapsamı içindedir”. Sosyal yardımlarda amaç, yardım görenin mümkün olan en kısa sürede yeniden çalışabilme, gelir sağlama ve böylece kendi geçimini sağlayabilecek duruma gelmesini sağlamaktır. Belirtilen durumlarda yapılan yardımlarla kişilerin muhtaç duruma düşmeleri önlenmektedir. Bu nedenle, burada sosyal yardımların koruyucu niteliği ön plana çıkmaktadır. Belirli bir meslek öğrenmelerine rağmen bunu icra edebilmek için işyeri açma imkânına sahip bulunmayan kimselere yardım edilmesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu çerçevesinde mümkündür. Ancak buradan yapılan yardımlar, sosyal yardım niteliğinde olup karşılıksızdır. İlgilinin yardım almadan önce ya da sonra herhangi bir katkısının bulunması zorunlu değildir².

¹ SÖZER, a.g.e., s.89.

² CANBOLAT, a.g.m., s.8-9.

Ayrıca il ve ilçelerde çok yetenekli ancak, okuma imkânı olmayan bir kişinin okutulmasına yardım edilmesi; hapisten yeni çıkmış birine yardım edilerek onun topluma yeniden kazandırılması; ortalama bir gelir düzeyine sahip olmasına karşın, ölümcül bir hastalığa yakalanan ve oldukça yüksek olan ameliyat giderini karşılayamayan kişilerin yaşama dönmelerinin sağlanması gibi görevler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının yardım kapsamına girmektedir¹.

3. Türkiye’de İkamet Ediyor Olmak

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun amacını açıklayan 1. maddesinde sosyal yardımın kapsamına fakir vatandaşlar ile “... gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişiler...” in girdiğini ifade etmektedir. Bu düzenleme şeklinden yola çıkarak yardımlardan sadece Türk vatandaşlarının değil ayrıca vatansızlar, göçmenler ve yabancı uyrukluların da yararlanabileceği sonucuna varılacaktır². Nitekim, il ve ilçelerdeki bazı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından en fazla yardım alan grupların başında göçmenler gelmektedir.

4. Sağlanan Yardımlar

Vakıftan yapılacak yardımın şekilleri yardımın mahiyetine ve ihtiyaca göre değişebilir. Bu yardım türleri şöyle sıralanabilir³:

¹ H. Necdet ÖZEROĞLU, “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sa:109, Temmuz 1989, s.64.

² SÖZER,a.g.e., s.90.

³ OĞUZ, a.g.m., s.87-88.

a. Sürekli Yardım

Sosyal güvenlik hakkını kazanamadan ölen köylü, işçi ve memur gibi çalışanların geride kalan eşi ve çocukları ile hiçbir geliri bulunmayan çalışamayacak durumdaki yaşlı, güçsüz, hasta ve sakat durumundaki fakir ve muhtaçlara sürekli yardım yapılabilir. Bunların durumları altı ayda bir gözden geçirilir.

b. Ayni Yardım

Geliri olmakla beraber fakrî zaruret içinde bulunanlara yiyecek, giyecek ve yakacak ihtiyaçlarının temini için yapılacak ayni yardımdır.

c. Geçici Yardım

Tedavi masraflarını karşılayamayan hastaların tedavisi, çok kabiliyetli ve başarılı olduğu halde eğitim imkânlarını maddi zorluklar nedeniyle sürdüremeyen akıllı ve çalışkan çocukların okutulması, kötü yola düşmüş ancak küçük bir yardımla topluma kazandırılacak kişilere, sakat hükümlülere sahip çıkılması ve benzeri haller nedeniyle yapılan yardımlardır.

d. İş Kurma Yardımı

Çeşitli sebeplerle kötü yola düşmüş kişilerle mahkumiyetini tamamlayarak toplum hayatına geri dönmüş kişilerin yeniden topluma kazandırılması için yapılan yardımlardır. Bu yardımlar mütevellî heyeti tarafından her talep için ayrı ayrı değerlendirme yapılarak verilir.

Müracaat eden kişilerin iş kurma yanında beceri kazandırma eğitimi ile iş temini de bu yardımın kapsamı içindedir.

e. Diğer Yardımlar

Yukarıdaki maddelerde yer almayan ve mütevellî heyet tarafından yapılan değerlendirme sonucu ortaya çıkan yardımlardır.

III. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ MALİ YAPISI

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nda belirtilen hizmetlerin gerçekleştirilmesi için Başbakanlığa bağlı ve T.C. Merkez Bankası nezdinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu adıyla bir fon kurulmuştur (SYDTK. md. 3). Bu fonun çalışma usul ve esasları ile gelir kaynaklarını ve dağıtım esasları aşağıda incelenecektir.

A. FONUN ÇALIŞMA USÛL VE ESASLARI

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunun 5. maddesine göre fonun çalışma usul ve esasları ile toplanacak kaynakların il ve ilçelerde kurulacak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına dağıtım esasları yönetmelikle tespit edilecektir. Madde de sözü edilen yönetmelik Başbakanlık tarafından Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yönetmeliği adı altında 1986 yılında çıkarılarak yürürlüğe girmiştir (RG. 17.7.1986, 19167). Bu Yönetmeliğin 3. maddesine göre; "Fonda toplanan kaynakların vakıflara dağıtımına karar vermek üzere

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu teşkil edilmiştir". Bu Kurul, Başbakan tarafından görevlendirilecek bir Devlet Bakanının Başkanlığında Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı ve Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürü'nden teşekkül eder (SYDTFY. md.3/II).

Bu Kurul ayda bir defa olağan olarak toplanır. Başbakanın veya Devlet Bakanının daveti üzerine olağanüstü toplantı yapılması mümkündür. Kurul kararları Başbakanın onayı ile yürürlüğe girer (SYDTFY. md.3/III). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Kurulun sekreteryâ hizmetleri Başbakanlıkça yerine getirilir (SYDTFY. md.4). Fonun denetimi ise Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunca yapılır (SYDTK. md.6).

B. FONUN GELİRLERİ VE DAĞITIM ESASLARI

1. Fonun Gelirleri

Fonun gelirleri hem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun 4. maddesine göre hem de yönetmeliğin ilgili maddesine göre aşağıdaki kaynaklardan oluşmaktadır:

a) Kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan ve kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla %10'a kadar aktarılacak miktarlar.

b) Bütçeye konulacak ödenekler.

c) Orman ürünleri satışından elde edilen gelirin %5'i.

d) Trafik para cezalarından elde edilen gelirin yarısı.

e)Yıllık beyanname veren Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerinin hesaplanan gelir veya kurumlar vergisine ek olarak ödeyecekleri %1'lik miktarlar.

f) TRT reklam gelirlerinden aktarılacak %30'luk miktar.

g) Her nevi bağış ve yardımlar.

h) Diğer gelirler. Bunlar arasında fonda toplanan kaynakların nemalandırılması önemli bir yer tutmaktadır.

Fon gelirleri T.C. Merkez Bankası'nda açılan bir hesapta toplanır (SYDTFY. md. 6). Fonda toplanan bu kaynaklar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulunun kararı üzerine, Merkez Bankasının aracılığıyla, Toplu Konut veya Kamu Ortaklığı İdaresi tarafından çıkartılan gelir ortaklığı ve hisse senedi ile Devlet tahvil ve hazine bonoları satın alınması ve bankalarda hesap açtırılması suretiyle değerlendirilir (SYDTFY. md. 7).

2. Fonun Gelirlerinin Dağıtım Esasları

SYDTFY'nin 8. maddesinde Fon gelirlerinin dağıtım esasları düzenlenmiş bulunmaktadır. Fonda toplanan kaynaklar, Kurul kararı ve Başbakanın onayı ile il ve ilçelerdeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına aktarılır. Bu aktarma il ve ilçenin gelişmişlik kriterinin yanında aşağıdaki ölçüler de dikkate alınmaktadır:

- a) Vakfın kurulu bulunduğu yerin nüfusu,
- b) Mahalli halkın vakıflara yaptığı bağışların miktarı,
- c) Geçici olarak küçük bir yardım ve eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale gelebilecek, üretken duruma geçebilecek kişilere dağıtılmak üzere il ve ilçelerde kurulu vakıflara yapılacak aktarmalarda o yörenin işsizlik oranı,
- d) Kanunun amacına uygun olarak vakıflar tarafından hazırlanan sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik edecek nitelikteki projeler.

Bu kriterleri göz önünde tutarak hangi vakfa ne kadar aktarma yapılacağını belirleme yetkisi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kuruluna aittir.

C. VAKFIN GELİRLERİ

Vakfın üstlendiği görevleri yerine getirebilmesi için yeterli mali kaynaklarının bulunması gerekir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun 8. maddesi vakfın gelirlerini düzenlemiştir. Kanunun belirlediği gelirlerin büyük çoğunluğu devlet ve mahalli idareler bütçelerinden sağlanmaktadır. Yani vakfın gelirleri ve mal varlığı devlet malı olan aynî ve nakdî değerlerden ibarettir. Bu gelirler:

- a.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan aktarılacak miktardan,
 - b.Mahalli İdare bütçelerinden %2 oranında ayrılacak paydan (köyler hariç),
 - c.Her nevi fitre, zekat, kurban derisi ve bağırsak yardımlarından...
 - d. İşletme ve iştiraklerden elde edilen gelirlerden,
 - e. Diğer gelirlerden,
- teşekkül eder (SYDTK md.8).

IV. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ DENETİMİ VE SONA ERME HALLERİ

A. DENETLENMESİ

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının denetlenmesi konusunda herhangi bir hüküm getirilmemiştir. Yalnız Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının senetlerinin incelenmesinde anılan vakıfların "Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıflar hakkında Tüzük hükümlerine göre Vakıflar Genel Müdürlüğünün

teftiş ve denetimine tabi” (SYDVRS md.14) olacağı hükmü getirilmiştir. Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulann vakıflar hakkında Tüzük hükümlerinde: “Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğünün teftişine tabidir. Vakıflar Genel Müdürlüğü teftişi müfettişleri aracılığıyla yaptırır. Her vakfın en az iki yılda bir teftiş ettirilmesi zorunludur” (Madde 19-20).

B. İNFİSAH VE TASFİYESİ

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının infisah ve tasfiyesinin nasıl olacağı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Resmi Senedinin 17. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; vakıf amacının gerçekleşmesi imkansız hale geldiğinde, Türk Medeni Kanununa göre kurulan vakıflar hakkında Tüzük hükümlerine göre infisah ettirilir ve tasfiyesi yaptırılır. Tasfiyesi yapılan vakfın mal ve nakit varlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonuna intikal eder.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İZMİR İLİNDEKİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ SOSYO-EKONOMİK FONKSİYONLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Vakıfların, diğer toplumlarda olduğu gibi, ülkemizde de yeri ve önemi büyüktür. Toplumumuzun temel özelliklerinden yardımlaşma ve dayanışma anlayışının vakıf müessesesi aracılığıyla gerçekleştirilmesini sağlayan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının yerine getirdikleri sosyo-ekonomik fonksiyonlar ile gerçekleştirdikleri toplumsal hizmetler büyük bir önem taşımaktadır.

I. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN TEMEL BULGULAR

A. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada, 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu doğrultusunda İzmir ilinde kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının sosyo-ekonomik fonksiyonları itibariyle kamuya olan katkılarıyla, sundukları hizmetler ve uygulamada karşılaştıkları sorunların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Anket çalışmasına dayanan araştırma, söz konusu vakıfların 1990-1994 yılları arasında kalan süreye ilişkin faaliyetleri belirlenmeye çalışılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Anket çalışması dört kısımdan ibarettir. Birinci kısım, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ve çalışanlarını tanımaya yönelik soruları içermektedir. İkinci kısım, bu vakıflar tarafından gerçekleştirilen nakdi ve ayni yardımların miktarını gösteren sorulardan oluşmaktadır. Üçüncü kısımda, bu vakıflara yönelik talep, yardım yapılması istenilen konular ile vakıfların bugüne kadar kaç kişiye hizmet verdiği ve hizmet konularına ilişkin sorular yer almaktadır. Dördüncü kısım ise, vakıfların finansal kaynakları ile bugüne kadar karşılaşmış oldukları sorunları belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak öncede belirtildiği gibi, anket kullanılmıştır. Toplam 17 sorudan oluşan anket, Mayıs 1995 tarihinde İzmir ilindeki tüm Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının çalışanları üzerinde uygulanmış ve bu vakıfların sosyo-ekonomik fonksiyonları, gerçekleştirdikleri toplumsal nitelikli hizmetleri ve karşılaştıkları sorunları incelemeyi esas almıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından yararlananlara ulaşımın zor olması nedeniyle inceleme kapsamına dahil edilmemiş olup, sadece Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları çalışanları üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmada İzmir ilindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları incelendiği için araştırmanın evreni İzmir'deki tüm Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıdır.

Araştırma İzmir ilinde faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının hepsini kapsamına almıştır. İzmir ilinde merkez ve bağlı yerler olarak toplam 29 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

faaliyet göstermektedir. Bu vakıflardan sadece ikisi (Dikili ve Ödemiş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları) anketlere cevap vermemiştir. Anketlerin dağıtımı ve cevaplandırılmasında vakıf çalışanları ile yüz-yüze görüşme yönteminden faydalanılmıştır. Bilgiler, ankete uygun seçeneğin işaretlenmesi ve ilgili kişiler tarafından bilgilerin yazılması yoluyla işaretlenmiştir.

Bu araştırmada, ankete cevap veren kişilerin, araştırmanın amacına zarar verecek kadar kasdi cevap vermedikleri varsayılmıştır. Ayrıca ankette yer alan sorular, araştırmanın amacına uygun veri toplayabilmek için yeterli kabul edilmiştir. Anket sonuçları, bilgisayar tekniğine uygun olarak kodlandıktan sonra, Dokuz Eylül Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezinde çözümlenmiştir. Ankette yer alan soruları nitelik ve niceliği nedeniyle değerlendirme işleminde ekonometrik açıdan Frekans Analizi yönteminin izlenmesi uygun görülmüştür.

II. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

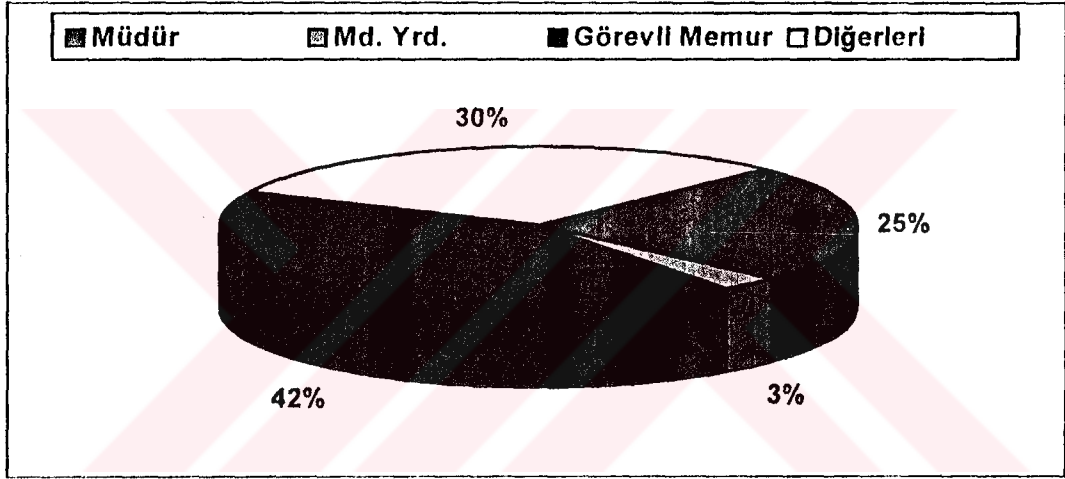
A. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARINDA ÇALIŞANLARA İLİŞKİN ÖZELLİKLER

Yapılan araştırmada ankete katılan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları çalışanlarının yaptıkları görev ile ne kadar süreden beri bu görevi yaptıkları, vakfın bünyesinde çalışan personel sayısı, bu personel sayısının yeterli olup olmadığı ile vakfın faaliyette bulunduğu binanın mülkiyetinin kime ait olduğu değerlendirmenin ilk bölümünü oluşturmaktadır.

TABLO 1: GÖRÜŞMECİLERİN GÖREV TÜRLERİ

GÖREVİ	FREKANS DAĞILIMI	%ORANI
Müdür	17	25
Müdür Yardımcısı	2	3
Görevli Memur	29	42
Diğerleri	21	30
TOPLAM	69	100

Şekil :1

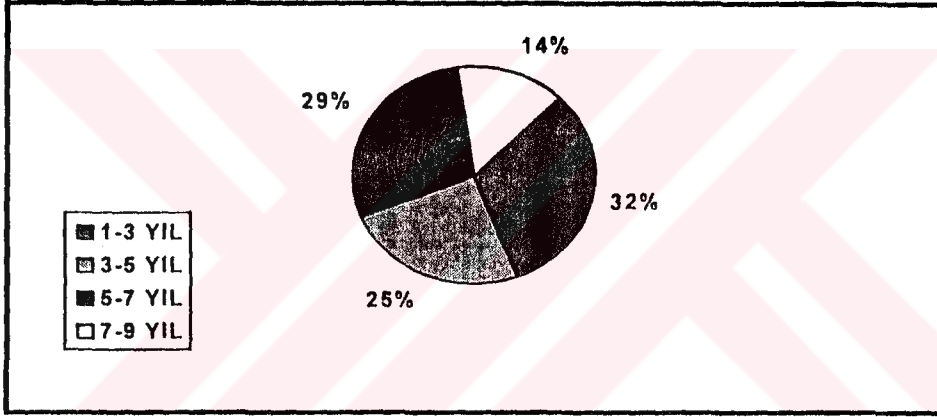

Ankete katılanların yaptıkları görevlerin dağılımını gösteren Tablo:1 ve Şekil 1 incelendiğinde, ilk sırayı 29 kişiyle (% 42 oranıyla) Görevli Memurlar, ikinci sırayı 21 kişiyle (% 30 oranıyla) diğer çalışanlar diye adlandırdığımız Muhasebeci, Tahkikat Memuru, Şoför ve Hizmetli gibi çalışanlar, üçüncü sırayı 17 kişiyle (%25 oranıyla) Vakıf Müdürü, son sırayı ise, 2 kişi ve % 3 oranıyla Müdür Yardımcılarının oluşturduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, ankete katılanların çoğunluğu Görevli Memur grubunda toplanmıştır.

TABLO 2: GÖRÜŞMECİLERİN HİZMET SÜRELERİ

HİZMET SÜRESİ	FREKANS DAĞILIMI	%ORAN
1-3 YIL	22	32
3-5 YIL	17	25
5-7 YIL	20	29
7-9 YIL	10	14
TOPLAM	69	100

Şekil:2

Diğer yandan, görüşmecilerin ne kadar süreden beri Vakıfta görev yaptıklarını gösteren Tablo:2 ve Şekil 2 bir bakıma tecrübe düzeylerini de belirginleştirmektedir. Buna göre, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında çalışanlardan ankete katılanların % 32'si (22 kişi) 1-3 yıl, % 29'u (20 kişi) 5-7 yıl, %25'i (17 kişi) 3-5 yıl ve %14'ü de (10 kişi) 7-9 yıldan beri çalışmaktadır.

TABLO 3:1990-1994 YILLARI İTİBARIYLA İZMİR İLİNDEKİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARINDA ÇALIŞAN PERSONEL SAYISI

İLÇELER	1990	1991	1992	1993	1994
Aliğa	5	5	5	5	5
Balçova	-	-	-	4	4
Bayındır	2	2	2	3	3
Bergama	8	3	2	3	3
Beydağı	1	2	2	2	2
Bornova	5	5	5	5	5
Buca	3	3	3	3	3
Çeşme	3	3	4	4	4
Çigli	-	-	1	2	2
Foça	1	1	1	1	1
Gaziemir	-	-	-	2	2
Güzelbahçe	-	-	-	-	2
İl Vakfı	6	6	9	9	9
Karaburun	2	2	2	3	3
Karşıyaka	6	6	4	4	3
Kemalpaşa	3	3	4	4	4
Kınık	2	2	3	3	3
Kiraz	1	1	1	1	1
Konak	6	6	6	6	6
Menderes	3	4	4	4	4
Menemen	3	3	3	3	3
Narlidere	-	-	2	3	4
Seferihisar	1	1	1	1	1
Selçuk	1	1	1	1	1
Tire	2	2	2	2	2
Torbalı	5	4	5	4	3
Urla	3	3	3	3	4
TOPLAM	72	68	75	85	87

1990-1994 yılları arasında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında istihdam edilen kişilerin toplamının yıldan yıla fark ettiği Tablo:3'den anlaşılmaktadır. Örneğin 1990 yılında bu vakıflarda toplam 72 kişi çalışırken; bu sayı 1991 yılında 68 kişiye düşmüştür. Bu sayı, 1992 yılında 75 kişiye yükselmiş, bu artış 1993 yılında da sürerek 85 kişiye ulaşmış ve nihayet 1994 yılında 87 kişi olmuştur.

Kuşkusuz, son üç yılın istihdam oranındaki artışın nedeni, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe ve Narlıdere gibi yeni ilçelerin kurulmasıdır.

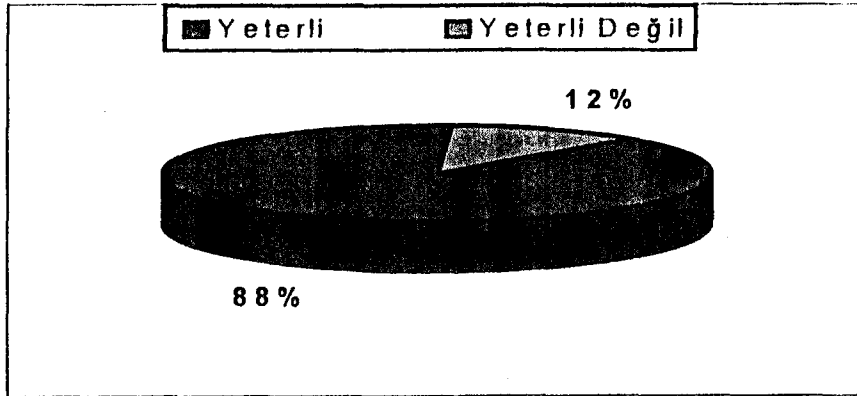
Bu vakıfları istihdam ettirdikleri personel sayısına göre ele alacak olursak; İl Vakfı 9 kişi çalıştırmakla ilk sırayı almakta, Konak ilçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ise 6 kişi çalıştırmakla ikinci sırada bulunmakta, onu 5 kişi çalıştıran Bornova ve Aliaga ilçelerindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları takip etmektedir. Foça, Kiraz, Seferihisar ve Selçuk ilçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının ise sadece 1'er kişi istihdam ettiği anlaşılmıştır. Diğer Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında çalışan personel sayısı ise ortalama 3-4'dür.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere, araştırma kapsamında yer alan vakıflar, vakfın büyüklüğü ve iş hacmi gibi nedenlere bağlı olarak ihtiyaçları ölçüsünde personel istihdam etmiştir. Vakıfların büyüklüğü ise oradaki nüfus oranı, gelişmişlik düzeyine ve halkın vakfa katkısına göre değişmektedir.

TABLO 4: ÇALIŞAN PERSONEL SAYISININ YETERLİLİĞİ

ÇALIŞAN PERSONEL SAYISI	FREKANS DAĞILIMI	% ORANI
Yeterli	61	88
Yeterli Değil	8	12
TOPLAM	69	100

Şekil:3

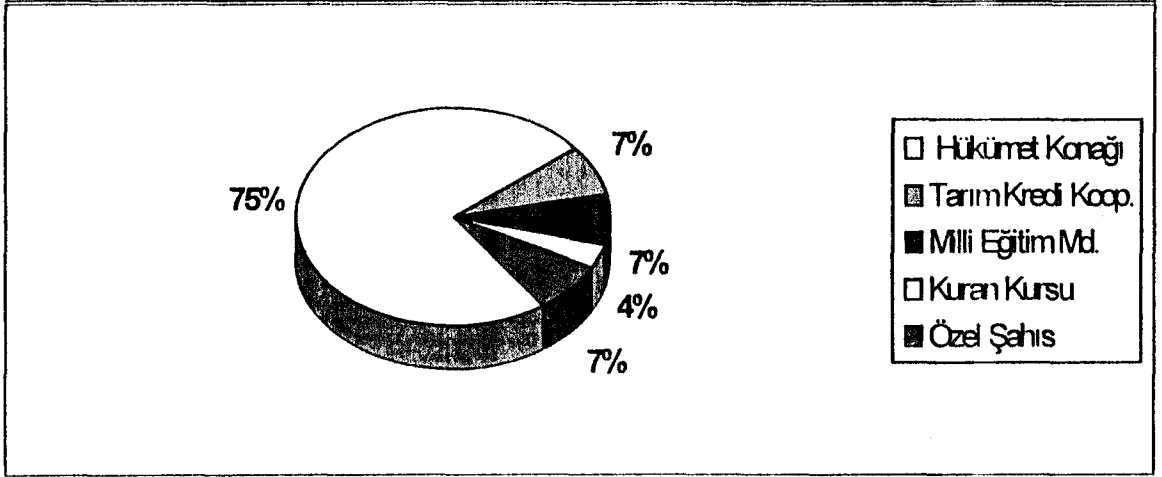

Vakıfların istihdam ettikleri personel sayısının, vakıfların gerçekleştirmeye çalıştıkları hizmetleri için yeterli olup olmadığını gösteren Tablo 4 ve Şekil 3'ü incelediğimizde, ankete katılanların %88 (61 kişi) gibi yüksek bir oranının personel sayısının yeterli olduğu yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Ancak, %12 (8 kişi) gibi düşük orandaki bir görüşmecinin personel sayısının yeterli olmadığı yönünde fikir beyanında bulundukları anlaşılmaktadır. Bu veriler göstermektedirler ki, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında çalışan personel sayısı bu vakıfların amaçlarını gerçekleştirmek için yeterlidir.

TABLO 5: VAKIF BİNASININ MÜLKİYETİ

BİNANIN MÜLKİYETİ	FREKANS DAĞILIMI	%ORAN
Hükümet Konağı	20	75
Tarım Kredi Kooperatifi	2	7
Milli Eğitim Müdürlüğü	2	7
Kuran Kursu	1	4
Özel Şahıs	2	7
TOPLAM	27	100

Şekil:4

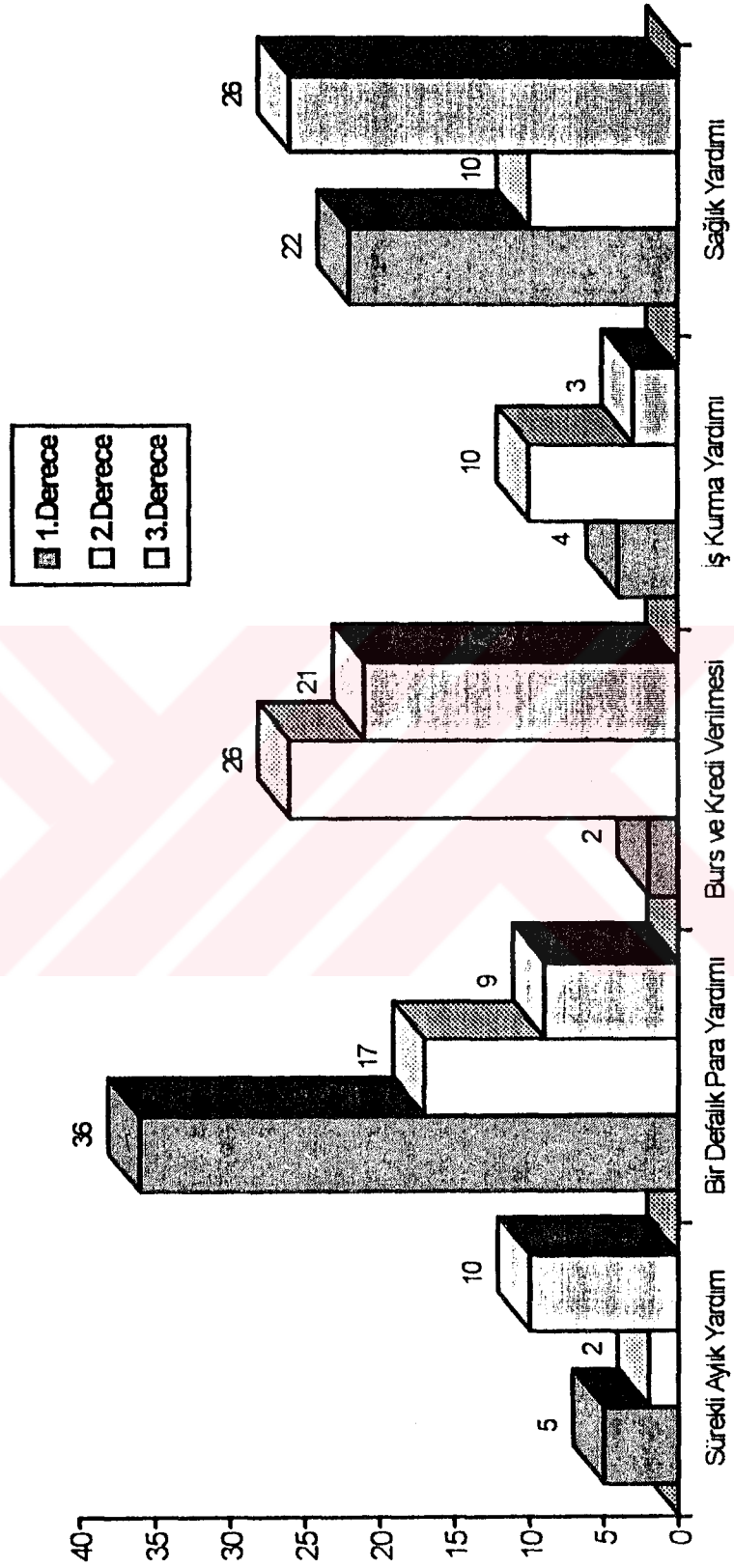

İzmir ilindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının faaliyetlerini sürdürdükleri binanın mülkiyetinin kime ait olduğunu gösteren Tablo 5, bu vakıfların hizmet binaları için kira giderlerinin olup olmadığı hakkında bize bilgi vermektedir. Özellikle vakıfların %75 gibi büyük bir çoğunluğunun Hükümet Konağında faaliyet gösterdikleri ve kira giderlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Geriye kalan %25'lik kısmının Tarım Kredi Kooperatifi, Milli Eğitim Müdürlüğü, Kuran Kursu ve Özel Şahıslara ait binalarda hizmetlerini sürdürdükleri görülmektedir.

B. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ YAPTIKLARI YARDIMLAR

Uygulamanın bu bölümünde, anketimize katılan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları çalışanlarının vakıfların yaptıkları en önemli nakdi ve ayni yardımların neler olduğu hakkındaki düşünceleri ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının yaptıkları bu yardımların 1990-1994 yıllarına göre toplam tutarları değerlendirilecektir.

GRAFİK1: VAKIFLARIN YAPMIŞ OLDUKLARI YARDIMLARIN NAKDİ YARDIMLARIN ÖNEM SIRA-SI

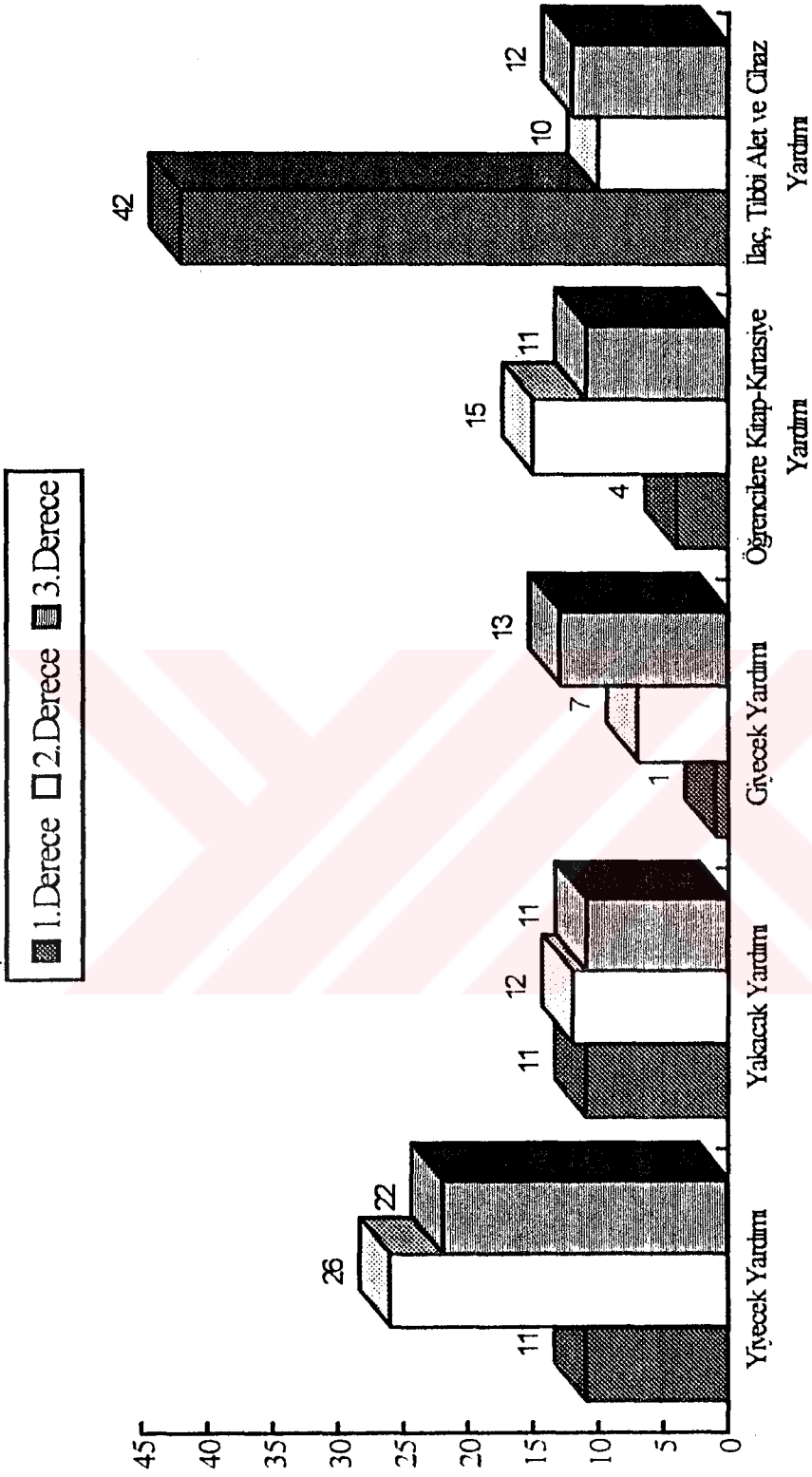
Vakıfların bugüne kadar yapmış olduğu nakdi yardımların önem derecesine bakıldığında ilk sırayı; bir defaya mahsus parasal yardımların aldığı ortaya çıkmıştır. Eğitim yardımı olarak öğrencilere burs ve kredi sağlanması ikinci derece önemli nakdi yardımlar olarak belirtilmiştir. Üçüncü derecede önemli nakdi yardım olarak da, sağlık yardımı (muayene ve tedavi ücretlerinin ödenmesi) yapıldığı belirlenmiştir. Vakıfların en az düzeyde yapmış oldukları nakdi yardımlar ise, sürekli aylık yardım ve iş kurma yardımudur.

Anket sonuçlarına göre, vakıfların sosyal güvenlik hakkını kazanmadan ölen köylü, işçi ve memur gibi çalışanların geride kalan eşi ve çocuklarıyla hiç bir geliri bulunmayan çalışamayacak durumdaki yaşlı, güçsüz, hasta ve sakat durumundaki fakir ve muhtaçlara yapabileceği sürekli yardımların yetersiz kaldığı ve bu sürekli yardımlara yönelik işlevini gerçekleştiremediği görülmektedir. Öte yandan, çeşitli nedenlerle kötü yola düşmüş kişilerle mahkumiyetini tamamlayarak toplum hayatına yeni dönmüş kişilerin yeniden topluma kazandırılması için yapılabilecek iş kurmaya ilişkin vakıf yardımlarının da yetersiz düzeyde kaldığı anket sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının amacı; fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilebilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilere yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak suretiyle, gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir.

Anket sonuçları dikkate alındığında, vakıfların b g ne kadar yapmış olduğu nakdi yardımlar içerisinde; tedavi masraflarını karşılamayan hastaların tedavisi, çok kabiliyetli ve başarılı olduğu halde eğitim imkanlarını maddi zorluklar nedeniyle sürdüremeyen akıllı ve  alışkan çocukların okutulması, kötü yola düşmüş ancak küçük bir yardımla topluma yeniden kazandırılabilircek kişilere, sakat hükümlülere sahip çıkılması ve benzeri haller nedeniyle yapılan “geçici” nitelikte yardımların önemli bir yer tuttuğu ve vakıf yardımlarının çoğunlukla bu geçici nitelikteki yardımlardan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Buna göre, “...Geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve  ğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilere yardım etmek ...” amacında olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının işlevlerini istenilen ölçüde ve biçimde gerçekleştirebildiklerini söylemek mümkündür. Zira, yukarıda belirtildiği gibi vakıfların bugüne kadar yapmış oldukları nakdi yardımların önem sırasına bakıldığında, ilk sırayı bir defaya mahsus parasal yardımlar almaktadır. Eğitim yardımı olarak öğrencilere burs ve kredi sağlanması ikinci derecede önemli nakdi yardımlar olarak yer alırken, üçüncü derecede önemli nakdi yardım olarak da sağlık yardımı (muayene ve tedavi ücretlerinin ödenmesi) yapılmıştır. Vakıf yönetmeliğinde de belirtildiği üzere, bu tür yardımlar “geçici nitelikte” yardımları oluşurmaktadır.

GRAFİK 2: VAKIFLARIN YAPMIŞ OLDUKLARI AYNI YARDIMLARIN ÖNEM SIRASI

Öte yandan, vakıfların bugüne kadar yapmış oldukları aynı yardımların önem derecesine bakıldığında; ilaç, tıbbi alet ve cihaz yardımlarının ilk sırayı aldığı görülmektedir. Yiyecek yardımı ise, ikinci ve üçüncü derecede önemli aynı yardım olarak belirtilmektedir. Ayrıca, öğrencilere yapılan kitap-kırtasiye gibi aynı yardımların da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Nihayet, yakacak ve giyecek yardımları da yapılan aynı yardımlar içerisinde gösterilmiştir.

Anket sonuçlarına göre; herhangi bir geliri olmakla beraber fakrú zaruret içinde bulunanlara yiyecek, giyecek, yakacak ihtiyaçlarının temini için yapılacak yardımlar olarak belirtilen aynı yardımların kapsamı daha da genişletilerek yapıldığı ve yine yapılan bu yardımların geçici nitelikte olduğu söylenebilir.

Diğer yandan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının yaptığı harcamalarının büyük bir bölümünü özellikle ilaç yardımı şeklinde yapmaktadır. İlaç fiyatlarının çok yüksek olması ihtiyaç içindeki hasta vatandaşlara bu yardımın yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

TABLO 6:1990-1994 YILLARI İTİBARIYLA İZMİR İLİNDEKİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ YAPMIŞ OLDUKLARI AYNİ VE NAKDİ YARDIMLARIN TUTARI (BİN OLARAK)

VAKIF ADI	1990	1991	1992	1993	1994	TOPLAM
Aliğa	234462	100110	95298	120962	331137	881969
Balçova	-	-	-	223000	330000	553000
Bayındır	83275	510415	262567	244370	537652	1638279
Bergama	194285	465187	318156	512248	1367589	2857465
Beydağı	80782	109952	91424	250069	619872	1152099
Bornova	3355180	4419719	812055	1172119	950310	7709383
Buca	401431	467000	499602	549306	368444	2285783
Çeşme	380000	410000	522571	668712	1329034	3310317
Çiğli	-	-	-	-	700000	700000
Foça	52819	102893	213919	197458	261005	828094
Gaziemir	-	-	-	190000	265000	455000
Güzelbahçe	-	-	-	-	48650	48650
İl Vakfı	2588751	2425772	1090476	2549424	16368182	25022605
Karaburun	27542	89506	78993	144720	342067	682828
Karşıyaka	1848665	827539	644388	554410	1044741	4419743
Kemalpaşa	222190	296858	272384	312588	410634	1514654
Kınık	54310	132634	117145	391432	411973	1107494
Kiraz	62944	138418	393127	489955	568643	1653087
Konak	2794813	2337933	2123428	3339343	3398879	13994396
Menderes	54744	36113	164040	154930	966386	1376213
Menemen	149927	422272	245970	275877	351614	1445660
Narlıdere	-	-	-	319650	314399	634049
Seferihisar	17120	27180	55100	435750	886833	1421983
Selçuk	110100	231298	272246	601259	1073632	2288535
Tire	307372	520604	217359	789486	927820	2762641
Torbalı	146345	211828	404070	528080	906653	2196976
Urla	238461	232219	274548	303791	430452	1479471
TOPLAM	13405518	11515450	9168866	15318939	35511601	84920374

Vakıfların yapmış olduğu nakdi ve ayni yardımların tutarı Tablo:6 da gösterilmektedir. Bu verilere göre, 1990-1994 döneminde en fazla nakdi ve ayni yardım 1994 yılında yapılmıştır. Toplam ayni ve nakdi yardımlardan en fazla payı il vakfı almıştır. Daha sonra ise sırasıyla Konak, Bornova, Karşıyaka, Çeşme, Bergama ve Tire en fazla nakdi ve

ayni yardım alan ilçeler olmuşlardır. 1990-91 yılında yapılan nakdi ve ayni yardımların fazla olmasının nedeni ise o dönemde Bulgaristandan gelen göçmenlerin etkisiyle fona aktarılan kaynak tutarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

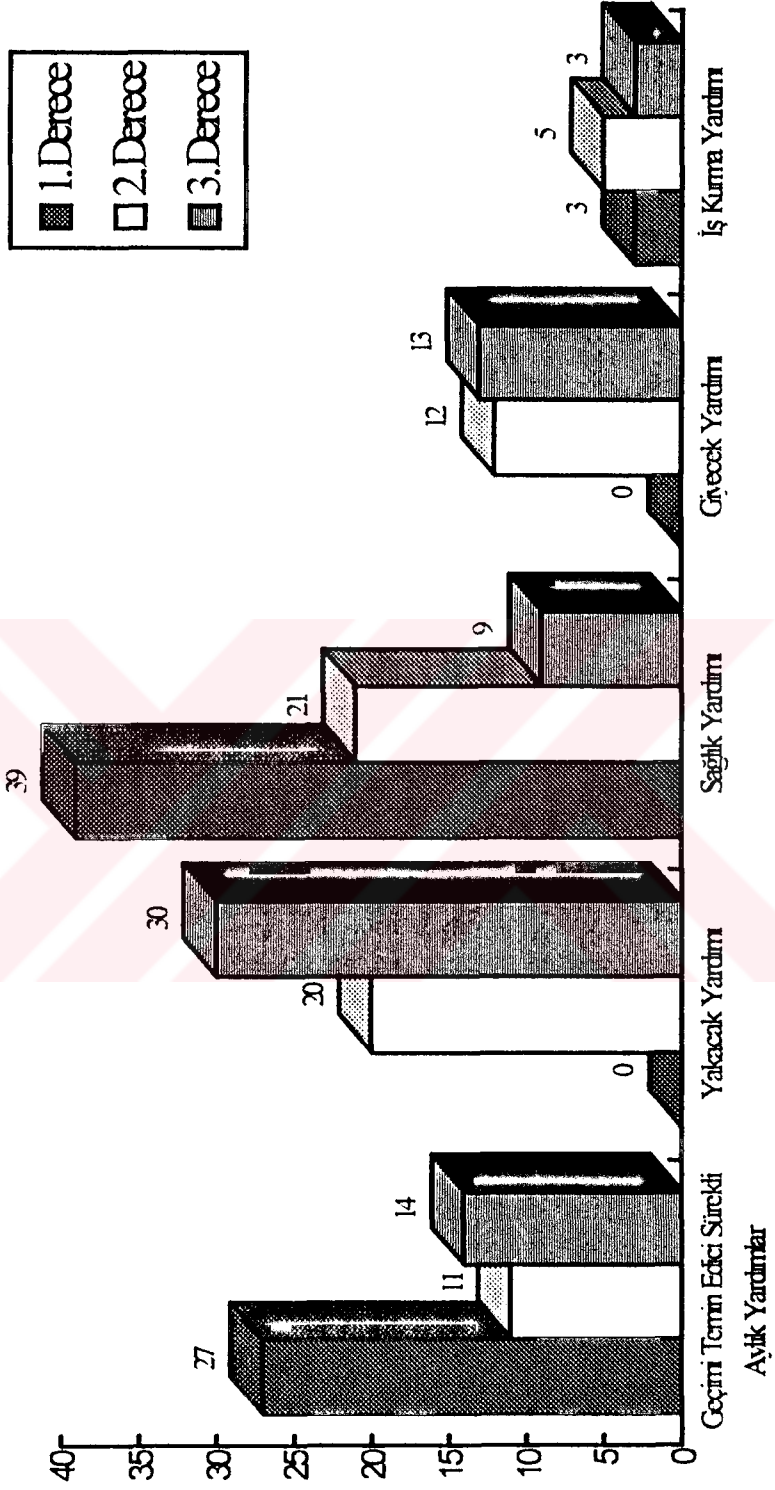
SYDTFY'in 8. maddesinde önceden belirtildiği gibi¹ fon gelirlerinin dağıtım esasları düzenlenmiş bulunmaktadır. Buna göre, fonda toplanan kaynaklar kurul kararı ve Başbakan onayı ile il ve ilçelerdeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına aktarılır. Bu aktarma il ve ilçenin gelişmişlik kriterinin yanında şu ölçüler de dikkate alınmaktadır: Vakfın kurulu bulunduğu yerin nüfusu, mahalli halkın vakıflara yaptığı bağışların miktarı, geçici olarak küçük bir yardım ve eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale gelebilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilere dağıtılmak üzere il ve ilçelerde kurulu vakıflara yapılan aktarmalarda o yörenin işsizlik oranı, kanunun amacına uygun olarak vakıflar tarafından hazırlanan sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik edici nitelikteki projeler. Bu kriterler göz önünde bulundurulduğunda vakfın fon kaynaklarının dağıtımının vakıf yönetmeliğinde belirtilen esaslar dahilinde yapıldığı söylenebilir.

C. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ HİZMET ALANLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından en çok yardım talep edilen konular, hizmet sunulan ihtiyaç grupları, yardım talebinde bulunan kişiler hakkındaki incelemenin kimler aracılığıyla yapıldığı, 1990-1994 yılları itibariyle başvuruda bulunan toplam kişi sayısı ile bu vakıflardan yararlanan kişi sayısının ne kadar olduğu üzerinde durulacaktır.

¹ Bkz., s.87.

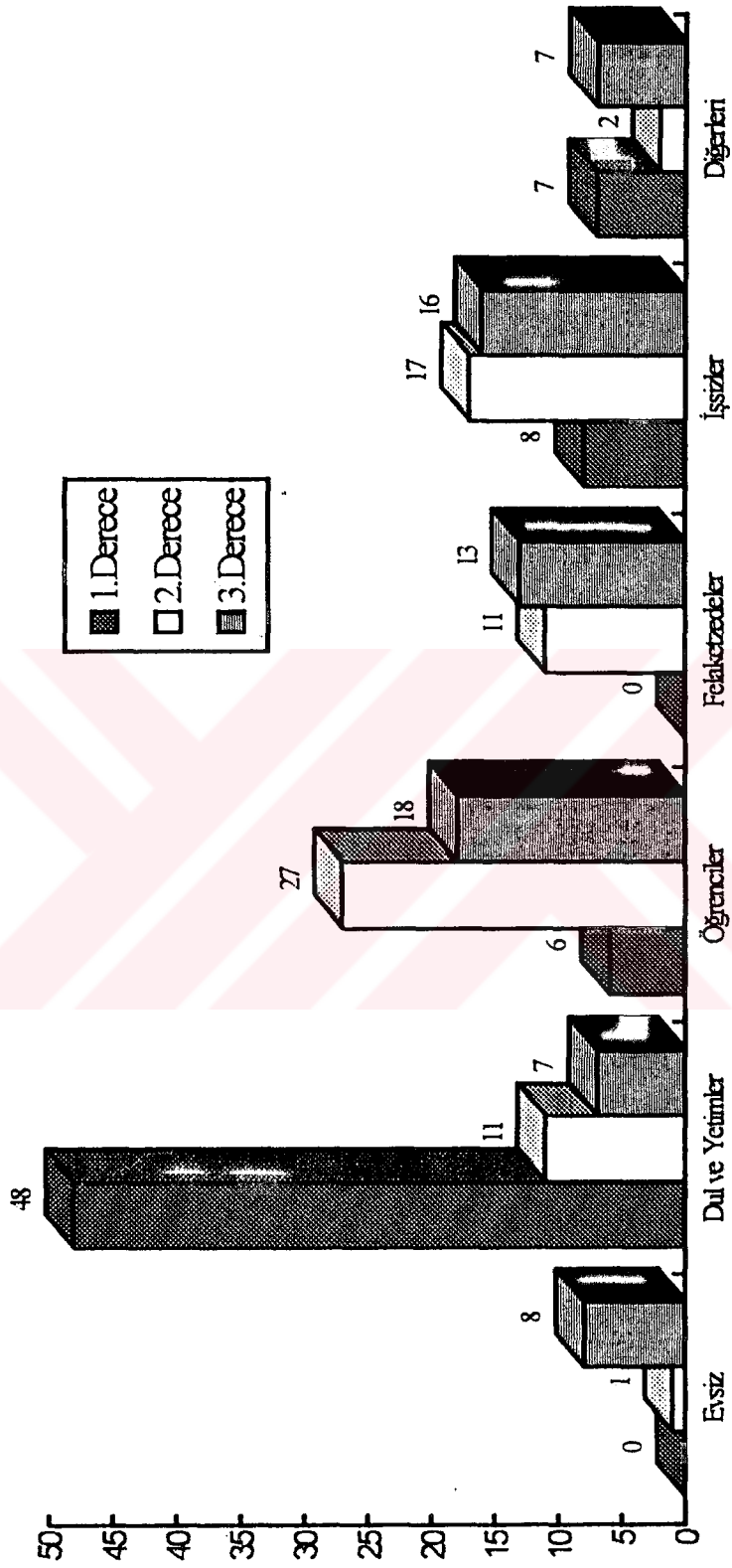
GRAFİK 3: VAKIFLARDAN ÖNEM DERECESİNE GÖRE EN ÇOK YARDIM TALEP EDİLEN KONULAR

Vakıflardan önem derecesine göre, en çok yardım talep edilen konulara bakıldığında ilk sırayı sağlık yardımlarının aldığı görülmektedir. Sağlık yardımlarının yanısıra, geçimi temin edici sürekli aylık yardımların da sağlık yardımlarına yaklaşık bir önem derecesinde talep edilen konular arasında bulunduğunu belirtmek gerekir. İkinci derecede önemli yardım talep edilen konu, yakacak yardımı olarak belirlenmiştir. Giyecek yardımının ise üçüncü derecede yardım talep edilen konular arasında bulunduğu görülmektedir. İş kurma yardımının ise yardım talep edilen konular arasında son sırayı aldığı ortaya çıkmıştır.

Vakfın bugüne kadar yapmış olduğu nakdi ve ayni yardımlara ilişkin verilerin değerlendirilmesinde de ifade edildiği gibi, sağlık yardımı, yakacak ve giyecek yardımı gibi geçici nitelikteki nakdi ve ayni yardımlar vakıf yardımlarının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Yukarıdaki verilerden de açıkça anlaşılabacağı üzere, vakfın yapmış olduğu yardım konuları ile yardım talep edilen konular arasında anlamlı bir ilişki ve paralellik bulunmaktadır. Buna göre, vakıfların toplumun beklentilerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak işlev gördükleri ve hizmet ettikleri söylenebilir. Öte yandan, geçimi temin edici sürekli aylık yardımların en çok yardım talep edilen konular arasında önemli bir yer tuttuğu verilerden anlaşılmaktadır. Oysa, daha önce de belirtildiği gibi, vakıfların bugüne kadar yapmış olduğu nakdi yardımlar içerisinde geçimi temin edici sürekli aylık yardımlar çok az ve yetersiz düzeydedir. Bu sonuçlar dikkate alındığında, vakıfların toplumun isteklerine ve ihtiyaçlarına uygun işlev görmesinden hareketle, geçimi temin edici sürekli aylık yardımların miktarının artırılması ve fon kaynaklarının bu önemli ihtiyacı karşılayacak şekilde yönlendirilmesi gerekir.

GRAFİK 4: VAKIFLARIN EN ÇOK HİZMET SUNDUĞU GRUPLAR

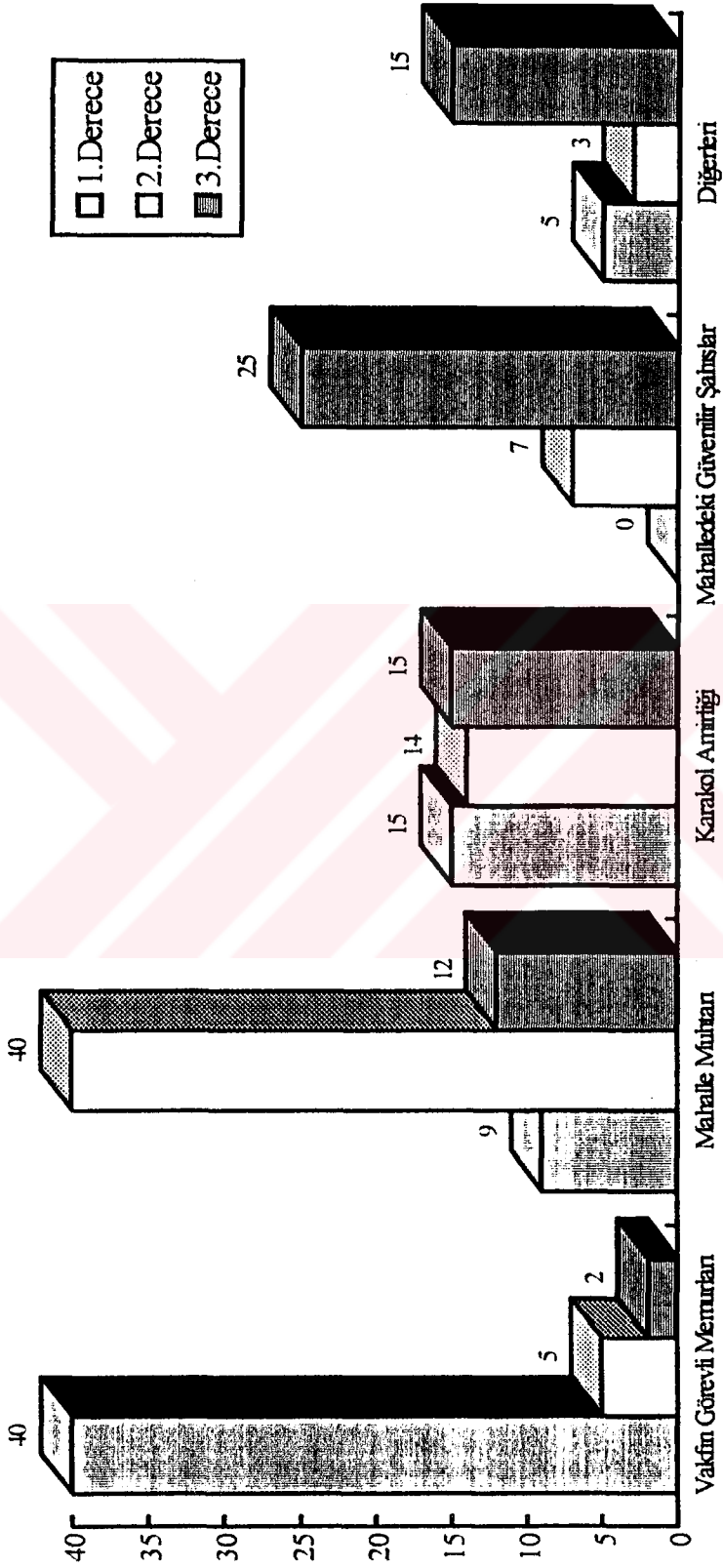

Vakıfların en çok hizmet sunduğu gruplara bakıldığında, ilk sırayı dul ve yetimlerin aldığı görülmektedir. Öğrenciler ikinci sırada hizmet sunulan gruplar olurken, işsizlerin ise üçüncü derecede hizmet verilen grupları teşkil ettiği ortaya çıkmıştır. Öte yandan, evsizler ve felaketzedelere de belli ölçülerde hizmet sunulduğu görülmektedir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının amacı; fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımının adilane bir şekilde dağıtılmasını sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. Ayrıca, vakıf resmi senedinin 3. maddesinde vakfın amacı şu şekilde açıklanmıştır: “Bu vakfın amacı; fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilere yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak suretiyle, gelir dağılımının adilane bir şekilde dağıtılmasını sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir”.

Anket sonuçları dikkate alındığında, vakıfların yukarıda belirtilen amaç ve işlevlerine uygun olarak hareketle, genelde fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişilere, dul ve yetimlere, öğrencilere, işsizlere, evsiz ve felaketzedelere hizmet sunduğu görülmektedir. Bu gruplar içerisinde dul ve yetimler ile öğrenciler ve işsizler çoğunluğu teşkil etmektedir.

GRAFİK 5: VAKIFLARDAN YARDIM TALEP EDEN KİŞİLER HAKKINDA İNCELEMELERİN ÖNEM DERECESİNE GÖRE KİMLER ARACILIĞIYLA YAPILDIĞI

Vakıflardan yardım talep kişiler hakkındaki incelemelerin önem derecesine göre kimler aracılığıyla yapıldığını gösteren Grafik 5 incelendiğinde; vakfın görevli memurları aracılığıyla soruşturmanın yapılması ilk sırayı, mahalle muhtarı ikinci, mahalledeki güvenilir şahıslar ise üçüncü derecede inceleme yapan grubu oluşturmaktadır. Burada önemli olan husus, fakir ve muhtaç durumda olan kişilerin tespit edilmesidir. Bu soruşturmaların çok gizli ve güvenilir olması gerektiğinden, anket sonuçlarından da anlaşıldığı gibi vakıflar, en çok vakfın görevli memurları aracılığıyla bu işi yapmaktadırlar. Ayrıca soruşturmanın mahalle muhtarı ile halk içinden dürüstlüğüyle bilinen bazı kişilerin yardımcı olmalarıyla yapılması, yardıma muhtaç kişilerin tespit edilmesi açısından meydana gelmesi imkan dahilinde olan olumsuz durumları ortadan kaldırması yönüyle iyi bir inceleme yöntemi olduğunu söylemek mümkündür.

**TABLO 7 : 1990-1994 YILLARI İTİBARIYLA BAŞVURUDA
BULUNAN (YARDIM TALEBİNDE) KİŞİLERİN SAYISI**

Vakıf Adı	1990	1991	1992	1993	1994	TOPLAM
Aliğa	1500	1200	800	1000	1600	6100
Balçova	-	-	-	243	200	443
Bayındır	900	1600	1100	1200	2000	6800
Bergama	2000	2400	2100	1900	7000	15400
Beydağı	280	350	600	1800	3500	6530
Bornova	8980	13405	5295	4603	5226	37509
Buca	6956	3133	3284	2308	1223	16904
Çeşme	3000	3500	3500	3800	4900	18700
Çiğli	-	-	-	-	1000	1000
Foça	610	630	980	1360	590	4170
Gaziemir	-	-	-	100	100	200
Güzelbahçe	-	-	-	-	50	50
İl Vakfı	4970	1503	2841	2679	4973	16966
Karaburun	300	650	390	650	400	2390
Karşıyaka	15900	8500	2700	2500	2600	32200
Kemalpaşa	1570	1150	2300	1560	1470	8050
Kınık	300	250	310	1600	2500	4960
Kiraz	410	560	2980	3250	2870	10070
Konak	40000	20000	15000	20000	11000	106000
Menderes	1500	1500	1500	2030	2550	9080
Menemen	1300	1000	1500	450	810	5060
Narlıdere	-	-	-	1541	1156	2697
Seferihisar	200	210	217	1900	2760	5287
Selçuk	560	850	1370	2450	2700	7930
Tire	700	1300	500	900	1000	4400
Torbalı	2010	2315	2780	3560	3020	13685
Urla	511	218	242	531	535	2037
TOPLAM	94457	66224	52289	63915	67733	344618

Öte yandan, 1990-1994 Yılları itibariyle başvuruda (yardım talebinde) bulunan kişi sayısını gösteren Tablo 7'ye bakıldığında, en fazla başvurunun 1990 yılında yapıldığı görülmektedir. Bu yıldaki başvuran kişi sayısının fazla olmasının en önemli nedeni, Bulgaristan'dan yurdumuza büyük bir göçmen kitlesinin gelmesi ve bunların yardım talebinde bulunmasıdır. Bulgaristan göçmenleri için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına büyük bir oranda kaynak aktarılmıştır. Sonraki yıllarda başvuru sayısı hemen hemen aynı düzeyde gerçekleşmiştir. İlçe düzeyinde başvuran kişi sayısına bakıldığında ilk sırayı Konak ilçesinin aldığı ortaya çıkmıştır. Daha sonra sırasıyla Bornova, Karşıyaka ve Çeşme ilçeleri en çok yardım talebinde bulunan yerler olmuştur.

**TABLO 8: 1990-1994 YILLARI İTİBARIYLA YARDIM ALAN
KİŞİ SAYISI**

Vakıf Adı	1990	1991	1992	1993	1994	TOPLAM
Aliğa	1384	1034	678	781	1392	5359
Balçova	-	-	-	200	200	400
Bayındır	678	1160	826	871	1533	5068
Bergama	1781	2162	1850	1723	6296	13812
Beydağı	215	253	476	1377	2711	5032
Bornova	8965	13382	5289	4584	5200	37420
Buca	1436	1515	597	490	474	4512
Çeşme	2500	3100	2849	3499	4552	16500
Çiğli	-	-	-	-	700	700
Foça	559	595	849	1091	487	3577
Gaziemir	-	-	-	100	100	200
Güzelbahçe	-	-	-	-	50	50
İl Vakfı	4902	1492	2789	2600	4855	16638
Karaburun	243	543	320	569	355	2030
Karşıyaka	15668	8153	2414	2123	2208	30566
Kemalpaşa	1546	1121	2249	1522	1441	7879
Kınık	275	221	278	1493	2303	4570
Kiraz	367	503	2796	2984	2611	9261
Konak	35575	16385	13685	15510	9058	90213
Menderes	277	2042	424	481	2402	5626
Menemen	1127	811	1455	349	763	4505
Narlidere	-	-	-	1541	1156	2697
Seferihisar	190	191	199	1836	2642	5058
Selçuk	498	772	1260	2281	2545	7356
Tire	562	1283	344	734	805	3728
Torbalı	1516	1575	2551	1833	2415	9890
Urla	445	196	205	480	512	1838
TOPLAM	80709	58489	44379	51142	60366	294485

TABLO 9:1990-1994 YILLARI İTİBARIYLA VAKFA TOPLAM BAŞVURU SAYISI VE TOPLAM YARDIM ALANLARIN SAYISI

VAKIF ADI	TOPLAM Başvuru Sayısı	TOPLAM Yararlananl ar	TOPLAM Yararlanama - yanlar
Aliğa	6100	5359	741
Balçova	443	400	43
Bayındır	6800	5068	732
Bergama	15400	13812	1588
Beydağı	6530	5032	1498
Bornova	37509	37420	89
Buca	16904	4512	12492
Çeşme	18700	16500	2200
Çiğli	1000	700	300
Foça	4170	3577	593
Gaziemir	200	200	-
Güzelbahçe	50	50	-
İl Vakfı	16966	16638	326
Karaburun	2390	2030	360
Karşıyaka	32200	30566	1634
Kemalpaşa	8050	7879	171
Kınık	4960	5170	390
Kiraz	10070	9261	809
Konak	106000	90213	15787
Menderes	9080	5626	3454
Menemen	5060	4505	555
Narlidere	2697	2697	-
Seferihisar	5287	5058	129
Selçuk	7930	7356	574
Tire	4400	3728	1672
Torbalı	13685	9890	3795
Urla	2037	1838	199
TOPLAM	344618	295085	50133

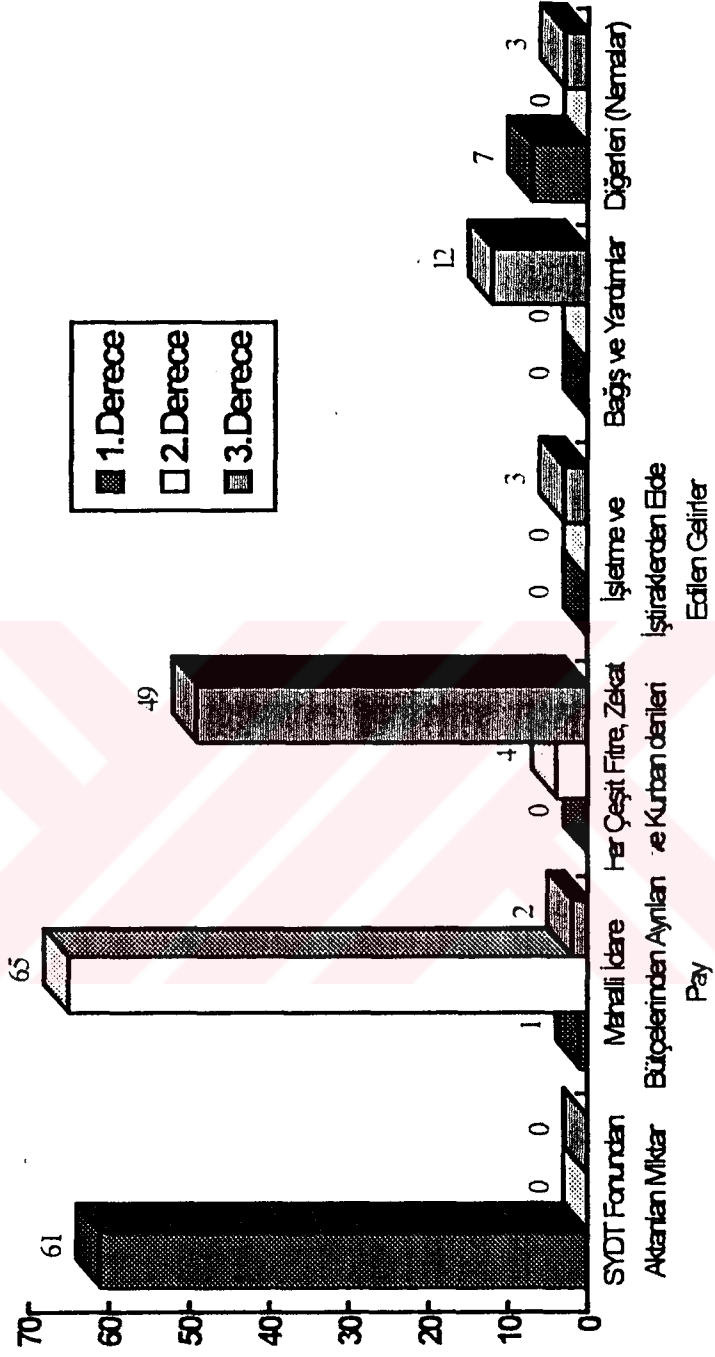
1990-1994 Yılları itibariyle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından yardım alan kişi sayısına bakıldığında; yardım talebinde bulunan kişi sayısına paralel olarak, vakıflardan yardım alan kişi sayısının en fazla 1990 yılında olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, o dönemde Bulgaristan'dan ülkemize gelen göçmenlere yardım yapılmasıdır. İlçe düzeyinde vakıflardan yardım alan kişi sayısına bakıldığında, yine başvuru sayısına paralel olarak, en fazla yardım yapan ilçenin Konak olduğu anlaşılmaktadır. Yine sırasıyla Bornova, Karşıyaka ve Çeşme ilçeleri en fazla yardımda bulunan yerlerdir.

1990-1994 döneminde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında yardım talebinde bulunan kişi sayısı ile bu vakıflardan yardım alan kişi sayısı mukayese, edildiğinde talebin önemli ölçüde karşılandığı görülecektir. Nitekim, Tablo 9 dikkate alınarak yapılan hesaplamada Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının hizmet etkinliği %85 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının fonksiyonlarını önemli ölçüde gerçekleştirdikleri söylenebilir. Yıllar itibariyle hesaplama yapıldığında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının hizmet etkinliğinin en yüksek olduğu yıllar %88 ile 1991 yılı ve %89 ile 1994 yılı olarak bulunmuştur.

D. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ FİNANSAL KAYNAKLARI VE KARŞILAŞTIĞI SORUNLARLA İLGİLİ BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının amaçlarını gerçekleştirirken kullandıkları finansal kaynakların en önemlilerinin nelerden oluştuğu, bu finansal kaynaklarının yeterli olup olmadığı ile genel olarak karşılaştıkları en önemli sorunlar incelenecektir.

GRAFİK 6: VAKIFLARIN ÖNEM DERECESİNE GÖRE FİNANSAL KAYNAKLARI

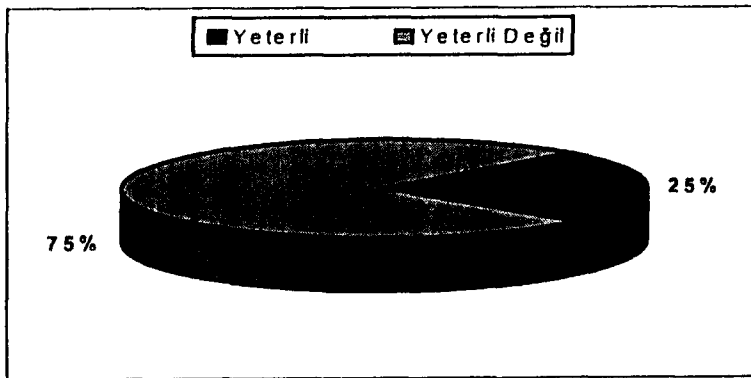

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının finansal kaynaklarına bakıldığında; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan aktarılan miktarın vakfın birinci derecede finansal kaynağını oluşturduğu görülmektedir. Mahalli idare bütçelerinden ayrılan pay ikinci derecede finansal kaynağı oluştururken, her çeşit fitre, zekat ve kurban derileri de üçüncü derecede önemli finansal kaynakları oluşturmaktadır. Vakıf gelirlerinin büyük kısmını oluşturan bu kaynakların yanısıra bağışlar ile yardımlar ile işletme iştiraklerden elde edilen gelirlerden de az da olsa yararlanıldığı görülmektedir.

TABLO 10: VAKIFLARIN PARASAL GELİRLERİNİN YETERLİLİĞİ

PARASAL GELİRLER	FREKANS DAĞLIMI	% ORAN
Yeterli	17	25
Yeterli değil	52	75
TOPLAM	69	100

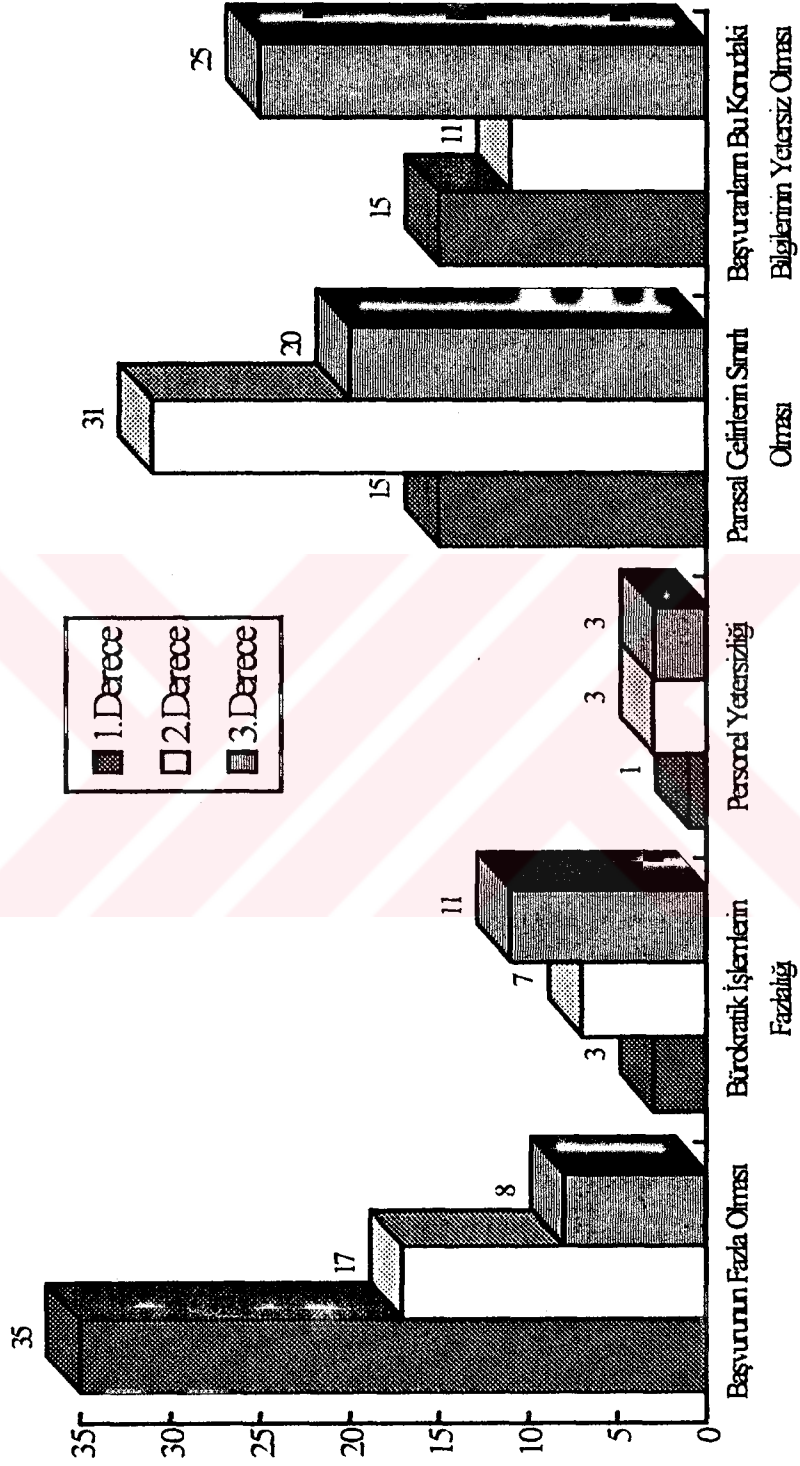
Şekil:5

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının parasal gelirlerinin sunulmaya çalışılan hizmetler için yeterli olup olmadığı sorusuna 17 kişi yeterli, 52 kişi ise yetersiz olduğu şeklinde cevaplamışlardır. Bu verilere göre, büyük çoğunluk (%75) vakıfların parasal gelirlerinin sunulmaya çalışılan hizmetler için yetersiz olduğu görüşünü belirtmişlerdir. Buna göre, vakıfların işlevlerini ve kendisinden beklenen amaçları tam ve yeterli düzeyde gerçekleştirebilmesi bakımından vakıf gelirlerinin bugünkü düzey itibariyle yetersiz olduğu ve parasal kaynaklarının arttırılması gerektiği söylenebilir.

GRAFİK 7: SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKIFLARININ ÖNEM DERECESİNE GÖRE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Anket sonuçlarına göre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının karşılaştığı en önemli sorun, vakıflardan yardım talep eden kişi sayısı yani vakıflara yapılan başvurunun fazla olmasıdır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının parasal gelirlerinin sınırlı olması, ikinci derecede önemli sorun olarak görülürken, vakıflara başvuruda bulunanların bu konudaki bilgilerinin yetersiz olması ise üçüncü derecede önemli sorun olarak gösterilmiştir. Bunların yanısıra, bürokratik işlemlerin fazlalığı ve personel yetersizliği vakıfların karşılaştığı sorunlar arasında belirtilmiştir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının karşılaştığı sorunlar arasında başvuruda bulunan kişi sayısının fazlalığı, bu vakıfların yaptıkları yardım ve hizmetlere duyulan ihtiyacın şiddeti ve önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Zira, hizmet talebinde bulunan kişi sayısının fazlalığı toplumda bu hizmetlere ne kadar şiddetle ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesidir. Öte yandan, sosyal güvenlik sisteminin toplumun bütün kesimlerine ulaşamaması ve yetersiz oluşu da vakıf hizmetlerine duyulan bu ihtiyacın şiddetini arttıran asıl bir faktördür. Bu itibarla, sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan kişilere belli koşullarda, hizmet götürmek ve yardımda bulunmak amacıyla kurulan bu vakıfların hizmetlerinin ihtiyaca cevap verecek düzeylere ulaştırılması, bu vakıflardan beklenen işlevlerin tam olarak gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Bu da, ancak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının parasal gelirlerinin ve fon kaynaklarının arttırılması yoluyla gerçekleştirilebilecektir.

SONUÇ

Vakıfların özellikle büyük bir gelişme gösterdiği Osmanlılarda, toplumun eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi en temel ihtiyaçlarının ötesinde, son derece ayrıntılara dönük alanlara bile yöneldiği anlaşılmaktadır. Öyle ki, batılı sosyal siyasetçiler XVI. yüzyıl Osmanlı toplumu için “Vakıf Cenneti” tabirini kullanmışlardır. Gerçekten o dönemlerde vakıf müessesesi “toplumun tüm ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan tek yaygın toplumsal kuruluş” haline gelmiştir. O kadar ki, vakıfların gördüğü fonksiyonları göz önünde tutmadan bu dönemlerin iktisadi ve sosyal hayatını kavramak mümkün değildir.

Vakıfların günümüzde sosyal görev olarak gelir dağılımında denge kurmak, kamu görevi yaparak devlete yardım etmek, ulusal serveti parçalanmaktan ve atıl kalmaktan kurtararak yatırımlara dönüştürmek ve tasarruf düşüncesini yaygınlaştırmak, eğitim görevlerini yürütmek, kültür birikimi sağlayarak yaygınlaşmasına olanak hazırlayıcı görevler yürütmek şeklinde çeşitli işlevleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ülkemizde devlet sosyal güvenlik, sosyal yardım, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi yükümlülüklerini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır. Herhangi bir sosyal güvenlik kapsamına girmeyen ve muhtaç durumda olan insanların bulunduğu toplumumuzda vakıf müessesesini geliştirmek suretiyle bunun önüne geçmek mümkündür. Nitekim, bu amaca yönelik olarak 14 Haziran 1986 tarihinde çıkarılan 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu gereğince ülkemizin bütün il merkezleri ve ilçelerinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur.

3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununda vakfın amacı, fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşları ile ilgisi olmayan vatandaşlar ile geçici küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı

sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler almak, gelir dağılımının adilane bir şekilde dağıtılmasını sağlamak ve sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek gibi oldukça geniş bir alanı kapsar bir şekilde düzenlenmiştir. Sayılan bütün bu amacı Vali ve Kaymakamların başkanlığında kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile ilgili fondan gelen ödenekle gerçekleştirecektir. Görüldüğü gibi kanun taşrada devleti ve hükümeti temsil eden Vali ve Kaymakamlara özü Anayasa'da yer alan sosyal devlet ilkesinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak üzere kapsamı çok geniş ve önemli bir görev vermiştir. Fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlarımızın ilk müracaat ettikleri kapı "Devlet Baba" olarak bilinen Vali ve Kaymakamlarımız olmaktadır. Maalesef, herhangi bir sosyal yardım yetkisi ve mali imkan ile donatılmamış olan bu kapılardan vatandaşlarımız eli boş dönmek durumunda idiler. İşte kurulan bu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları halkın bu türden meselelerine bizzat çözüm bulabilmeleri dolayısıyla Vali ve Kaymakamları yeni bir yetki ve imkanla donatmaktadır.

Toplumda bulunan sosyal güvenlik sitemlerinin dışında, devletin yeni bir örgüt oluşturmalarının gereği neden ortaya çıkmıştır? Bunun yerine genişletilmiş bir sosyal güvenlik birimi oluşturulamaz mıydı? Bu sorular, aslında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kurulma nedenlerinde aranmalıdır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında öncelikle yardımlar değil de kamu geliri niteliğindeki kaynaklar ön plana çıkmaktadır. Bu olay doğrudan doğruya sosyal güvenlik anlayışından doğmaktadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının yerine getirdiği çok geniş hizmet alanı içerisinde, devletin bir özel hukuk tüzel kişisi ile girmesi ve bulunması anlamlıdır. Devlet sosyal olmanın gereği olarak, vatandaşlarına sağlık, eğitim, çalışma, barınma hizmeti sunacaktır. Bunların yapılabilmesi için ise, büyük kaynaklara gereksinim duyulacağı kuşkusuzdur. Genel bir sosyal güvenlik

sisteminin bedeli ile vakıflar yoluyla oluşturulan bu yapının bedeli arasında çok büyük bir farkın olacağı kesindir. Ayrıca, genel sosyal güvenlik sisteminde, yerine getirilemeyen hizmetlerin ortaya çıkması ve eksikliklerin kolayca görülebilmesi devlet üzerinde kalacağı halde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının hizmetlerindeki aksamalar vakıf "mütevelli heyetleri" üzerinde kalacaktır. Bu durum ise, devletin genel yönetiminden sorumlu olanların işini kolaylaştırıcı niteliktedir.

Türkiye'de sosyal güvenlikle ilgili son gelişmelerden biri olan 3294 Sayılı Yasa doğrultusunda kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarını, sosyal güvenliğin boşluklarının doldurulma ve geliştirilmesinde önemli bir katkı sağlayacak çok olumlu bir tedbir olarak görmek mümkündür. Gerçekten Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Türkiye'de sosyal yardım yöntemini yayıcı ve geliştirici bir nitelik taşımaktadır. Bu yöntem, günümüzde mevcut sosyal güvenlik kurumlarının boşluk, eksiklik ve aksaklıklarını giderici; sosyal güvenlik sistemlerini olgunlaştırıcı bir fonksiyona sahiptir. Nitekim, bir ülkede sosyal sigorta ve devletçe bakılma yöntemlerine dayalı sosyal güvenlik sistemleri ne kadar gelişmiş olursa olsun, bunlara ilişkin kanunlar yine de boşluklar taşır. İşte sosyal yardımlarla bu sosyal güvenlik düzenleri ve ilgili kanunların taşıdığı boşluklar doldurulabilir. Böylece sosyal güvenlik sistemleri tamamlanmış ve olgunlaştırılmış olur. Çünkü, sosyal yardımlar esnektir. Bu yöntemde sağlanılacak yardımlar kanunlarla katı bir biçimde saptanmamıştır. Bu konuda sadece genel genel ilkeler konulmuştur.

İzmir ili Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının sosyal ve ekonomik fonksiyonları itibariyle kamuya olan katkılarının tespit edilmesi amacıyla bu vakıflarda yapılan anket sonucunda vakıflardan en çok yardım talep edilen konulara bakıldığında ilk sırayı sağlık yardımlarının aldığı görülmektedir. Sağlık yardımlarının yanı sıra, geçimi

temin edici sürekli aylık yardımların da sağlık yardımlarına yaklaşık bir önem derecesinde talep edilen konular arasında bulunduğunu belirtmek gerekir. İkinci derecede önemli yardım talep edilen konu, yakacak yardımı olarak belirlenmiştir. Giyecek yardımının ise üçüncü derecede yardım talep edilen konular arasında bulunduğu görülmektedir. İş kurma yardımının ise yardım talep edilen konular arasında son sırayı aldığı ortaya çıkmıştır. Öte yandan, anket sonuçları dikkate alındığında, vakıfların bugüne kadar yapmış olduğu nakdi yardımlar içerisinde; tedavi masraflarını karşılayamayan hastaların tedavisi, çok kabiliyetli ve başarılı olduğu halde eğitim imkanlarını maddi zorluklar nedeniyle sürdüremeyen akıllı ve çalışkan çocukların okutulması, kötü yola düşmüş ancak küçük bir yardımla topluma yeniden kazandırılabilir kişiler, sakat hükümlülere sahip çıkılması ve benzeri haller nedeniyle yapılan “geçici” nitelikte yardımların önemli bir yer tuttuğu ve vakıf yardımlarının çoğunlukla bu geçici nitelikteki yardımlardan meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Vakıfların, toplumun beklentilerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak işlev gördükleri ve hizmet ettikleri, anket sonuçlarından görüldüğü gibi, yapmış olduğu yardım konuları ile yardım talep edilen konular arasındaki anlamlı ilişkiden anlaşılmaktadır. Diğer yandan, geçimi temin edici sürekli aylık yardımların en çok yardım talep edilen konular arasında önemli bir yer tuttuğu verilerden anlaşılmaktadır. Oysa, vakıfların bugüne kadar yapmış olduğu nakdi yardımlar içerisinde geçimi temin edici sürekli aylık yardımlar çok az ve yetersiz düzeydedir. Bu sonuçlar dikkate alındığında, vakıfların toplumun isteklerine ve ihtiyaçlarına uygun işlev görmesinden hareketle, geçimi temin edici sürekli aylık yardımların miktarının arttırılması ve fon kaynaklarının bu önemli ihtiyacı karşılayacak şekilde yönlendirilmesi gerekir.

Uygulama sonucunda elde edilen veriler dikkate alındığında, vakıfların en çok hizmet sunduğu gruplar arasında, ilk sırayı dul ve

yetimlerin aldığı görülmektedir. Öğrenciler ikinci sırada hizmet sunulan gruplar olurken, işsizlerin ise üçüncü derecede hizmet verilen grupları teşkil ettiği ortaya çıkmıştır. Öte yandan, evsizler ve felaketzedelere de belli ölçülerde hizmet sunulduğu ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının karşılaştığı sorunlar arasında; başvuruda bulunan kişi sayısının fazlalığı ve buna paralel olarak vakıfların parasal gelirlerinin sunulmaya çalışılan hizmetler için yetersiz oluşu en önemlileridir. Bu durum vakıfların yaptıkları yardım ve hizmetlere duyulan ihtiyacın şiddeti ve önemini göstermesi bakımından acil olarak önlem alınması gereken bir konudur. Zira, vakıf müessesesinin etkinliği vakıfların hizmetlerine duyulan ihtiyaç ile bu ihtiyaçları karşılama derecesine bağlıdır. Vakıf hizmetlerinin ihtiyacı karşılama oranının arttırılması ile vakıfların etkinliği yükseltilebilecektir. Buna göre, vakıfların işlevlerini ve kendisinden beklenen amaçları tam ve yeterli düzeyde gerçekleştirebilmesi bakımından vakıf gelirlerinin bugünkü düzey itibariyle yetersiz olduğu ve parasal kaynaklarının arttırılması gerektiği söylenebilir.

Sonuç olarak, 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu gereğince kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının ülkemizde sosyal güvenceden yoksun kişilere hizmet sunmak suretiyle, kanunda gösterilen amacına uygun olarak, bu boşluğu belirli ölçülerde doldurduklarını söylemek mümkündür. Öte yandan, vakıf hizmetlerinin daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi ve daha fazla muhtaç durumdaki kişilere hizmet vermesini sağlamak amacıyla günümüz koşulları dikkate alınarak fonksiyonlarının arttırılması sağlanmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet: İslam Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Ankara, 1988.

ATEŞ, İbrahim: Vakıf ve Çocuk, Ankara, 1987.

BALLAR, Suat: Yeni Vakıflar Hukuku, İstanbul, 1987.

BALTA, Ruşen: Yeni Vakıflar El Kitabı, Ankara, 1986.

BERKİ, Ali Himmet: Vakıflar, C.I, İstanbul, 1946.

BERKİ, Ali Himmet: Vakıflar, C.II, Ankara, 1950.

BEŞER, Faruk: İslam'da Sosyal Güvenlik, Ankara, 1987.

CİN, Halil: Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.II, İstanbul, 1990.

ÇAĞATAY, Neşet: Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, 1974

ÇİZAKÇA, Murat: Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İstanbul, 1993.

DİLİK, Sait: Sosyal Güvenlik, Ankara, 1991.

GÜNERİ, Hasan: Türk Medeni Kanunu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri, Ankara, 1976.

GÜZEL, Ülker: Türkiye'de Vakıflar ve Vergi Muafiyeti Uygulaması, Ankara, 1977.

İŞERİ, Ahmet: Türk Medeni Kanununa Göre Vakıf, Ankara, 1968.

KAZICI, Ziya: İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar, İstanbul, 1985.

KOZAK, İ. Erol: Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, İstanbul, 1985.

ÖZTÜRK, Nazif: Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Ankara, 1983.

SÖZER, Ali Nazım: Türkiye'de Sosyal Hukuk, Ankara, 1994.

ŞEKER, Mehmet: İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, 3. Baskı, Ankara, 1991.

TUNCAY, A.Can: Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, 4. Bası, İstanbul, 1988.

TUNCAY, Aydın: Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar, İstanbul, 1984.

TUNÇOMAĞ, Kenan: Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar,
2.Baskı, İstanbul, 1982.

YAZGAN, Turan: Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik, İstanbul,
1975.

YAZGAN, Turan: Görüşler, İstanbul, 1977.

YEĞİN, Abdullah: Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat, İstanbul, 1983.

MAKALELER

AKGÜNDÜZ, Ahmet: “Vakıf Mevzuatında Zaruri Olarak Tanzimi Gereken Hususlar”, **VIII. Vakıf Haftası Seminerleri**, Ankara, 1990.

AKOZAN, Feridun: “Türk Külliyesi”, **Vakıflar Dergisi**, Sa:VIII, Ankara, 1969.

AKYOL, Avni: “Vakıflarda Dernekleşme”, **Vakıflarda Dernekleşme**, İstanbul, 1984.

ATEŞ, İbrahim: “Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları”, **Vakıflar Dergisi**, Sa:XIV, Ankara, 1982.

BARKAN, Ömer Lütfü: “Vakıfların Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller”, **Vakıflar Dergisi**, Sa:II, Ankara, 1942.

BAYRAKTAR, Nimet: “Üsküdar Kütüphaneleri”, **Vakıflar Dergisi**, Sa:XVI, Ankara, 1982.

BAYRAM, Sadi: “Sağlık Hizmetlerimiz ve Vakıf Gureba Hastanesi”, **Vakıflar Dergisi**, Sa: XIV, Ankara, 1982.

BERKİ, Ali Himmet: "Hukuki ve İċtimaî Bakımdan Vakıf", **Vakıflar Dergisi**, Sa:V, Ankara, 1962.

BERKİ, Şakir: "Türkiye'de İmparatorluk ve Cumhuriyet Döneminde Vakıf Çeşitleri", **Vakıflar Dergisi**, Sa:IX, Ankara, 1971.

BERKİ, Şakir: "Vakfın Mahiyeti", **Vakıflar Dergisi**, Sa:VIII, Ankara, 1969.

BERKOL, Feramuz: "Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları", **Vakıflar Dergisi**, Sa:X, Ankara, 1973.

BOLAY, Süleyman Hayri: "Vakıfların Dünkü ve Yarınki Roller", **I. Vakıf Şurası**, Ankara, 1985.

CANBOLAT, Talat: "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu Uygulaması", **Çimento İşveren Dergisi**, C.7, Sa:1, Ocak 1993.

CANSEL, Erol: "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", **Vakıflar Dergisi**, Sa:XX, Ankara, 1988.

ÇAĞATAY, Neşet: "İslam'da Vakıf Kurumunun Miras Hukukuna Etkisi", **Vakıflar Dergisi**, Sa:XI, Ankara, 1976.

ÇAĞATAY, Neşet: "Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık", **Vakıflar Dergisi**, Sa:IX, Ankara, 1971.

DİLİK, Sait: "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu", **Çimento İşveren Dergisi**, C.1, Sa:1, Mart 1987.

DÜRÜST, M. Kamil: “Vakıflar ve Vakıf Şurası”, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl:15, Sa:2, Nisan 1987.

EREN, Fikret; “Osmanlı Dönemi Vakıfları”, V. Vakıf Haftası, Ankara, 1987, s.195.

GÖKAY, F. Kerim: “Ruh Hekimliği Sahasında Türklerin ve Vakıf Müessesesinin Hizmetleri”, Vakıflar Dergisi, Sa:II, Ankara, 1942.

GÜNERİ, Hasan: “Vakıf Suları ve Su Vakıfları”, Vakıflar Dergisi, Sa: IX, Ankara, 1971.

HATEMİ, Hüseyin: “Cumhuriyetten Sonra Vakıflar”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.10. İstanbul, Tarihsiz.

KUBAN, Doğan: “Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, Vakıflar Dergisi, Sa:VII, İstanbul, 1969.

KUNTER, Halim Baki: “Vakıflarımız”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sa:IV, Ankara, 1966.

KUNTER, Halim Baki: “Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi”, Vakıflar Dergisi, Sa:III, Ankara, 1956.

OĞUZ, Ali: “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları”, Türk İdaresi Dergisi, Yıl:61, Sa:384, Eylül 1989.

ÖĞE, Yılmaz: “Vakıf Müessesesinde Su ve Önemi”, **Vakıflar Dergisi**,
Sa:XVI, Ankara, 1983.

ÖZEROĞLU, H.Necdet: “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları”,
Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sa:109, Temmuz 1989.

ŞENER, Sami: “İslam’da Vakıf”, **Bilgi ve Hikmet Dergisi**, Sa:3, 1993.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, **Vakıflar Dergisi**,
Sa:IX, Ankara, 1971.

YAZGAN, Turan: “Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar”, **Türk Dünyası**
Araştırmaları, Prof. Dr. Mehmet Eröz’e Armağan, Sa:48, Haziran
1982.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin: “Vakıf”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1982.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin: “İslam’da Vakıf”, **Doğuştan Günümüze Büyük**
İslam Tarihi, İstanbul, 1993.

ZAİM, Sabahaddin: “Vakıfların Milli Ekonomiye Etkileri”, **V. Vakıf**
Haftası Seminerleri, Ankara, 1987.

ZAİM, Sabahaddin: “Vakıflarımızın İktisadi ve Sosyal Açıdan Değerlendirilmesi”,
Sosyal Siyaset Konferansları, Otuzyedinci-Otuzsekizinci Kitaplar,
İstanbul, 1992.

DİĞER KAYNAKLAR

CUMHURİYETİN 50. YILINDA VAKIFLAR; Vakıflar Genel Müdürlüğü,
İstanbul, 1973.

SON ON YILDA(1980-1990) VAKIFLAR; Vakıflar Genel Müdürlüğü,
Ankara, Tarihsiz.

EK: I SORU FORMU

Sayın Vakıf Çalışanları

Bu Anket Formunun amacı, İzmir İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Sosyal ve Ekonomik Fonksiyonları itibariyle kamuya olan katkılarının tesbit edilmesidir.

Anket formunu doldururken göstereceğiniz ilgi ve yardım için teşekkür ederim.

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Sevda DEMİRBİLEK
Dokuz Eylül Üniversitesi
İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

Hazırlayan:
Hüseyin ÇİÇEK
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

ANKET FORMU

1- Vakfın Bağlı Bulunduğu İlçe:.....
.....

2- Vakıftaki Göreviniz:

- () Müdür
- () Müdür Yardımcısı
- () Görevli Memur
- () Diğer (Belirtiniz) :.....

3- Kaç yıldan beri görev yapıyorsunuz?

- () 1-3 yıl
- () 3-5 yıl
- () 5-7 yıl
- () 7-9 yıl

4- Vakıf binasının mülkiyeti kime ait?

.....

5- Vakfın bugüne kadar yapmış olduğu Nakdi yardımları önem sırasına göre 1'den başlayarak 3'e kadar işaretleyiniz.

- () Sürekli aylık yardım
- () Bir defaya mahsus parasal yardım
- () Eğitim yardımı olarak öğrencilere burs ve kredi sağlanması
- () Üretken olabileceklere iş kurma yardımı
- () Sağlık yardımı (Muayene ve tedavi ücretlerinin ödenmesi)

6- Vakfın bugüne kadar yapmış olduğu Ayni yardımları önem sırasına göre 1'den 3'e kadar işaretleyiniz.

- ☐ Yiyecek yardımı
- ☐ Yakacak yardımı
- ☐ Giyecek yardımı
- ☐ Öğrenim yardımı(Öğrencilere yapılan kitap-kırtasiye vb. yardımlar)

7- Vakfın finansal kaynaklarını önem sırasına göre 1'den 3'e kadar işaretleyiniz.

- ☐ Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik fonundan aktarılan miktar
- ☐ Mahalli-idare bütçelerinden ayrılan pay
- ☐ Her çeşit fitre, zekat ve kurban derileri ve benzeri yardımlar
- ☐ İşletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirler
- ☐ Bağış ve yardımlar
- ☐ Diğer Gelirler

8- Vakfınızdan en çok yardım talep edilen konuları önem sırasına 1'den 3'e kadar işaretleyiniz.

- ☐ Geçimi temin edici sürekli aylık yardımlar
- ☐ Yakacak yardımı
- ☐ Sağlık yardımı
- ☐ Giyecek yardımı
- ☐ İş kurma yardımı

9- Vakfın en çok hizmet sunduğu grupları 1'den 3'e kadar işaretleyiniz.

- ☐ Evsiz
- ☐ Dul ve yetimler
- ☐ Öğrenciler
- ☐ Felaketzedeler
- ☐ İşsizler
- ☐ Diğerleri

10- Vakfınız yardım talep eden kişiler hakkındaki incelemeyi kimler aracılığıyla yapmaktadır? Önem sırasına göre 1'den 3'e kadar işaretleyiniz.

- () Vakfın görevli memurları aracılığıyla
- () Mahalle muhtarı aracılığıyla
- () Karakol amirliği aracılığıyla
- () O mahallede oturan güvenilir şahıslar aracılığıyla
- () Diğer (Belirtiniz) :.....

11- Vakfınıza aşağıdaki yıllar itibariyle kaç kişi başvurmuştur (yardım talebinde bulunmuştur)?

- a) 1990:
- b) 1991:
- c) 1992:
- d) 1993:
- e) 1994:

12- Vakfınız yardım talep eden kişiler arasından aşağıdaki yıllar itibariyle kaç kişiye hizmet sunmuştur?

- a) 1990:
- b) 1991:
- c) 1992:
- d) 1993:
- e) 1994:

13- Vakfın yapmış olduğu nakdi ve ayni yardımların tutarı ne kadardır?

Aşağıdaki yıllar itibariyle yazınız.

- a) 1990:
- b) 1991:
- c) 1992:
- d) 1993:
- e) 1994:

14- Sizce vakfın parasal gelirleri vakfın sunmaya çalıştığı hizmetler için yeterlimi dir?

() Evet

() Hayır

15- Vakfın amaçlarını gerçekleştirirken karşılaştığı sorunları önem sırasına göre 1'den 3'e kadar işaretleyiniz.

() Başvurunun fazla olması

() Bürokratik işlemlerin fazlalığı

() Personel yetersizliği

() Parasal gelirlerin sınırlı olması

() Başvuranların bu konudaki bilgilerinin yetersiz olması

16- Vakfınızın bünyesinde çalıştırdığı personel sayısını aşağıdaki yıllar itibariyle yazınız.

a) 1990:

b) 1991:

c) 1992:

d) 1993:

e) 1994:

17- Vakfın bünyesinde çalışan personel sayısı sizce yeterli midir?

() Evet

() Hayır

EK: 2

..... İLÇESİ SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA VAKFI
YARDIM İSTEK FORMU

YARDIM İSTEĞİNDE BULUNANIN	Adınız - Soyadınız		Doğum Tarihiniz		Nüfus Kaydınız	
	Çalışıyor iseniz iş adresiniz					
	Gelirinizin Çeşidi	Aylık Tutarı	Malınız varsa çeşidi		Değeri	
	Para ve benzer değerlerinizin çeşidi	Aylık alıyor iseniz yeri		Dosya No	Tutarı	
	Sağ olan çocuklarınızın adı soyadı	Ev adresi		Cinsiyeti	Medeni hali	
				E ☐ K ☐		
			E ☐ K ☐			
			E ☐ K ☐			
Sağ olan çocuklarınızın is adresi	Aylık Kazancı		Çocuk sayısı			
Açık Ev adresiniz				Tanzim Tarihi		
EŞİNİN	Adı, Soyadı			Doğum Tarihi		
	Mültaçmı ?	Evet ☐ Hayır ☐	Malûlmü ?		Evet ☐ Hayır ☐	
	Varsa iş adresi					
	Her çeşit gelirleri toplamının aylık ortalaması			(TL.)		

Eminönü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Başkanlığına
 Yukarıda verdiğim bilgiler doğrudur. Yardıma muhtaç durumda bulunduğumdan Vakıf
 Başkanlığınca yardım yapılması hususunda gereğini arz ederim.

Adı Soyadı - İmzası

Yapılan incelemede.....nın muhtaç olduğu / olmadığı tasdik olunur.

.....Karakol Amiri

Vakıf Başkanlığımızca yukarıda kimliği bulunan a

Nakdi / Ayni (Yiyecek, Giyecek - Yakacak, Kırtasiye vb.) yardım yapılması

.....// tarih sayı ile karar verilmiştir.

Üye

üye

Başkan